

T. C.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**OSMANLI TOPRAKLARINDA BİR KADIN
SEYYAH: LEYDİ HESTER STANHOPE VE
OSMANLI DÜNYASI HAKKINDAKİ
GÖZLEMLERİ**

HALİSE HUNUMA

2501170414

TEZ DANIŞMANI

DR. ÖĞR.ÜYESİ HÜSEYİN SARIKAYA

İSTANBUL -2022

ÖZ

OSMANLI TOPRAKLARINDA BİR KADIN SEYYAH: LADY HESTER STANHOPE VE OSMANLI DÜNYASI HAKKINDAKİ GÖZLEMLERİ

Halise HUNUMA

Avrupalılar tarafından gizemli ve merak uyandıran bir yer olarak tanımlanan Doğu, tarihin çeşitli dönemlerinde, farklı amaçlarla gelen batılı seyyahlar tarafından ziyaret edilmiştir. Seyahatleri neticesinde müşahade ettikleri yerleri kaleme alan seyyahlar, bulundukları dönemin resmi kaynaklarında geçmeyen sosyal, siyasi, içtimai ve askeri yaşama da ışık tutmuşlardır.

19.yy.'da Osmanlı topraklarına gelen ve burada yaklaşık otuz yıl boyunca ikamet eden Leydi Hester Stanhope de Doğu'yu ziyaret eden seyyahlardan biridir. Seyyahın kendi hayatına ve Osmanlı'daki gözlemlerine dair kaleme aldığı bir eser olmasa da yolculukları boyunca kendisine eşlik eden ve vefatına kadar birlikte olduğu şahsi doktoru Charles Meryon, leydi hakkında yazmış olduğu eserle bu boşluğu doldurmuştur.

Çalışmamız, Leydi Hester hakkında yer alan altı ciltten müteşekkil eseri temel olarak üç başlık altında ele almaktadır. İlk bölümde seyyahın ailesi, karakteri, dini ve düşünce dünyası ve vefatı ele alınırken; ikinci bölümde Osmanlı'da seyahat ettiği güzergâh kronolojik sıra gözetilerek incelenmektedir. Son bölümde ise Osmanlı halkının sosyal, kültürel, siyasi, dini yaşamına dair değerlendirmeler Lady Hester Stanhope'nin ve Doktoru Charles Meryon'un gözlemlerine dayandırılarak verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kadın seyyah, Lady Hester Stanhope, Osmanlı-İngiliz ilişkileri, Doktor Meryon, 19.yy. Osmanlı tarihi.

ABSTRACT

A WOMAN TRAVELLER IN OTTOMAN LANDS: LADY HESTER STANHOPE AND HER OBSERVATIONS ON THE OTTOMAN EMPIRE

Halise HUNUMA

The East, which is defined as a mysterious and intriguing place by Europeans, has been visited by western travelers coming for various purposes in different periods of history. These travelers recorded and wrote their observations about places that they traveled to which shed light on their social, political and military life, which was not mentioned in the official sources of the period that they were in.

Lady Hester Stanhope, who came to the Ottoman lands in the 19th century and lived there for about thirty years, is one of the travelers who visited the East. Although there isn't any source written by the traveler about her own life and observations in the Ottoman Empire; her personal physician, Charles Meryon, who accompanied her throughout travels and with whom he was together until her death, filled this gap with the work he wrote about the lady.

In our study we discuss our findings in three sections, based on the six-volume work on Lady Hester. In the first section we discuss the traveler's family, character, the life of religion and thought and her death in the first chapter; the route she traveled in the Ottoman Empire is examined in chronological order in the second one. In the last section, evaluations of the social, cultural, political and religious life of the Ottoman people are given based on the observations of Lady Hester Stanhope and her Doctor Charles Meryon.

Keywords: Woman Traveller, Lady Hester Stanhope, Ottoman-English Relations, Doctor Meryon, 19th Century Ottoman History

ÖNSÖZ

Tarih boyunca Avrupa ülkelerinden gelen birçok seyyaha ev sahipliği yapmış Osmanlı toprakları, XIX. yüzyılda bir kadın seyyahı, Leydi Hester Stanhope'yi de ağırlamıştır. İngiltere'nin asil ve köklü ailelerinden birinde yetişen seyyah, 1810 yılında ülkesinden ayrılıp yaklaşık otuz yıl kalacağı Osmanlı topraklarına gelmiştir. Yedi yıl Osmanlı topraklarında dolaştıktan sonra Cebel-i Lübnan'da yerleşmeye karar vermiş; vefat ettiği tarih olan 1839 yılına kadar burada kalmıştır. Kendisi hakkında var olan hatıratları ve gezi yolculukları tüm seyahatleri boyunca kendisine eşlik eden ve vefat ettiği tarihe kadar yanında bulunan şahsi doktoru Charles Meryon tarafından kaleme alınmıştır.

Çalışmamızda doktoru tarafından yazılan bu altı ciltlik eseri ana kaynak olarak kullandık ve tezimizi giriş ve üç bölüm olarak ele aldık. Giriş kısmında seyahat olgusu, bu süreçte yazılan seyahatnamelerin önemi ve Osmanlı kaynakları açısından taşıdığı değer ile 19.yy. seyyahlarının Doğu'ya olan genel bakış açısını inceledik.

Birinci kısımda seyyahın biyografı, ailesi, ilk yılları, karakteri, dini ve düşünce dünyası, vefatı olarak ayrı başlıklar altında ele alınırken; yine bu bölümde seyyah hakkında yazılan eserlerin baskısı, muhtevası, önemi, üslubu ve kaynak değeri de tahlil edilmektedir.

İkinci bölümde Leydi Hester'in İngiltere'den başlayarak 1810-1817 yılları arasında Osmanlı'da takip ettiği güzergâh kronolojik sıra gözetilerek verilmektedir. Seyyahın yolculukları boyunca ziyaret ettiği ülke ve şehirlerin başında Malta, Atina İstanbul, Mısır, Filistin, İsrail, Suriye ve Lübnan gelmektedir. Bu ayrım gözetilerek sekiz alt başlık bu yerlerde ziyaret ettiği köy, kasaba, mahalleler; tanıştığı kimseler, tecrübe ettiği durumlar incelenmektedir.

Üçüncü ve son bölümde ise XIX.yy Osmanlı'sında mevcut olan düzen, sosyo-kültürel, dini, siyasi yapı ele alınarak; seyyahın ve şahsi doktoru Charles Meryon'un Osmanlı halkına dair yapmış oldukları gözlemlerine yer verilmektedir.

Çalışmamızın ana kaynağını teşkil eden altı ciltlik eser, 1845 yılında İngilizce olarak kaleme alınmıştır. Kitapta, genel olarak günlük dilde kullanılmayan İngilizce kelimelerin ağırlıkta olması; Doktor Meryon'un İngilizcenin yanı sıra Fransızca, İtalyanca, Latince, Arapça gibi birden çok dil bilmesi hasebiyle kitapta bu dillerden kelime ve pasajlara sıklıkla yer vermesi karşılaştığımız zorluklardandır. Ana kaynakların yanı sıra birinci ve ikinci bölümde kullandığımız eserlerin hemen hepsi İngilizcedir. Özellikle Hester'in biyografisini ele alırken herhangi bir Türkçe esere, makaleye ya da çalışmaya denk gelmememiz bu alanda var olan eksikliği görmemizi sağlamıştır. Seyyahın gözlemlerine dayandırılarak oluşturulan üçüncü bölümde ise, bahsedilen bilgiler, dönemin tarihi kaynaklarıyla karşılaştırılarak ele alınmakta; Osmanlı'nın 19.yy. sosyal, siyasal ve kültürel hayatına dair sağlıklı bir değerlendirme yapmayı amaçlamaktadır.

Tezimi yazarken hiçbir desteğini, tecrübesini ve emeğini esirgemeyen; her an sabırla ve anlayışla yardımcı olan danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Sarıkaya hocama minnetimi arz ederim. Konu seçimimde seyyah çalışmamı öneren ve lisans döneminde bize örneklik teşkil eden Doç. Dr. Selim Argun'a ayrıca minnettarım. Tezi bitireceğime dair inancım kalmadığında dahi bana inanan ve her anlamda yardımcı olan başta arkadaşım Büşra Nur Yıldırım Erdoğan ve eşi Mehmet Fatih Erdoğan'ya, Hande Meliha İçaçan'a, Halenur Kılıç'a ve adını burada sayamayacağım diğer arkadaşlarıma sonsuz teşekkür ederim. Ayrıca mesai arkadaşlarım olan Ayasofya Cami rehberlerine tezi tamamlama aşamasında gösterdikleri fedakarlıklarından dolayı da teşekkür etmek isterim. Son olarak bu süreç boyunca gösterdikleri sabırlarından dolayı aileme ve kedim Muggle Hunuma'ya teşekkürlerimi sunarım.

Halise Hunuma
Başakşehir 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HAYATI VE ESERLERİ

1.1.Lady Hester Stanhope	5
1.1.1. Ailesi.....	5
1.1.2. İlk Yılları.....	9
1.1.3. Kişiliği ve Karakteri.....	13
1.1.4. Din Algısı ve Düşünce Dünyası.....	15
1.1.5. Vefatı ve Defni.....	18
1.2. Eserleri.....	19
1.2.1. Memoirs of Lady Hester Stanhope	19
1.2.1.1. Baskısı ve Muhtevası.....	19
1.2.2. Travels of Lady Hester Stanhope.....	21
1.2.2.1. Baskısı ve Muhtevası.....	21
1.2.3. Eserlerin Üslubu.....	22
1.2.4. Eserlerin Kaynak Değeri.....	24

İKİNCİ BÖLÜM

YOL GÜZERGAHI

2.1. Malta	27
2.2. Atina	29
2.3. İstanbul.....	31
2.4. Mısır	34
2.5. Filistin	38
2.6. İsrail.....	40
2.7. Suriye	43
2.8. Lübnan.....	49

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÖZLEM VE DEĞERLENDİRMELERİ

3.1. Siyasi Hayat	54
3.1.1. XIX.yy. 'da Osmanlı'nın Siyasi Durumu ve İngilizlerle İlişkileri.....	54
3.1.2. Önemli Devlet Adamları	56
3.1.2.1. Sultan II. Mahmud.....	56
3.1.2.2. Kavalalı Mehmed Ali Paşa.....	59
3.1.2.3. Cezzar Ahmed Paşa.....	61
3.1.2.4. Emir Beşir.....	63
3.1.2.5. Şeyh Beşir.....	65
3.1.2.6. Süleyman Paşa.....	67
3.1.2.7. İbrahim Paşa	67
3.1.2.8. Abdullah Paşa.....	70
3.1.2.9. Mahanna el-Fadel	72
3.1.4.10. Diğerleri.....	75
3.2. Dini Hayat.....	75
3.2.1. Müslümanlar	76
3.2.2.Hristiyanlar.....	81
3.2.3. Yahudiler.....	87
3.2.4. Dürziler	90
3.2.5. Nusayriler.....	94
3.2.6. Mitvaliler.....	95
3.3. Sosyal ve Kültürel Yaşam	96
3.3.1. Sokaklar, Evler ve Dükkanlar	97
3.3.2. Harem ve Hamam Kültürü	102
3.3.3. Giyim ve Kuşam	106
3.3.4. Yemek Kültürü.....	109
3.3.5. Kadınların Rolü.....	112
3.3.6. Osmanlı'da Erkekler	114
3.3.7. Sağlıkla İlgili İzlenimler	115
SONUÇ.....	118
KAYNAKÇA	123
EKLER.....	135

KISALTMALAR LİSTESİ

a.e.	: Aynı eser
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
s.	: Sayfa
vs.	: Vesaire
yy.	: Yüzyıl
çev.	: Çeviren
karş.	: Karşılaştırınız
dr.	: Doktor
v.d.	: Ve diğerleri
yay.	: Yayınları
Mr.	: Mister
TTK	: Türk Tarih Kurumu
OSAV	: Osmanlı Araştırmaları Vakfı

GİRİŞ

Tarih boyunca insanlar, eğlence, keşfetme, ticaret, dini ziyaret vs. gibi birçok farklı ereklerle seyahat etmiş; gezip gördükleri yerlerde dikkatlerini çeken durum ve olayları yazdıkları seyahatnamelerinde ele almışlardır. Ziyaret ettikleri halkın adet, gelenek-görenekleri, yaşam biçimleri, dinleri, siyasi kabulleri de ilgilendikleri ve gezi yazılarında yer verdikleri meselelerinin başında gelmiştir.¹ Yıllar içinde kaleme alınan birçok sayıdaki seyahatname de kendi tarzını oluşturmuş; salt kuru tasvirlerden ziyade, seyyahın kendi düşünce dünyasını, romantik bakış açısını, endişelerini, kendi yurdu için güttüğü emellerini yansıtır hale gelmiştir.²

Altı yüz yıllık hakimiyet sürecinde batılı seyyahların dikkat çekici, merak uyandırıcı bir yer olarak bulduğu Osmanlı Devleti de birçok farklı seyyahı topraklarında ağırlamıştır. 15.yy’da başlayan ve 20.yy’a kadar son hızla devam eden ziyaretlerle birlikte Osmanlı hakkında yazılan seyahatnamelerde de nicelik olarak artış görülmüştür. Avrupa ve Osmanlı arasında gelişen ekonomik ve siyasi gelişmeler ve değişimler gelen seyyahların sayısını etkilediği gibi onların gözlemlerine, yorumlarına ve değerlendirmelerine de tesir etmiştir.³ Özellikle 19.yy’da Osmanlı’nın zayıflamasını fırsat bilen ve onun üzerinden kendi hakimiyet alanlarını kurmak isteyen Avrupalı devletler, doğu hakkında gözlem yaparak, onu kâğıt üzerinde kendi değerleri doğrultusunda yorumlayarak Doğu’ya egemen olmaya çalışmışlardır.⁴ Sömürgecilik, emperyalizm idealleriyle şekillendirdikleri vatandaşlarının doğuya gitmelerini teşvik etmiş ve bu şahısların yazdıkları eserleri de birer sömürü fırsatı olarak değerlendirmişlerdir.⁵

¹ Özgür Yılmaz, “Osmanlı Şehir Tarihleri Açısından Yabancı Seyahatnamelerin Kaynak Değeri”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Sayı: XXVIII/2, 2013, s. 588.

² Winfred Löschburg, **Seyahatin Kültür Tarihi**, Dost Kitabevi Yay., Ankara, 1998, s. 102-103.

³ Yılmaz, **a.g.m.**, s. 594-595.

⁴ Edward Said, **Şarkiyatçılık: Batı’nın Şark Anlayışları**, Metis Yay., İstanbul, 2013, s. 17-18; Thierry Hentsch, **Hayali Doğu: Batı’nın Akdenizli Doğu’ya Politik Bakışı**, Metis Yay., İstanbul, 2016, s. 128- 132, 139- 148.

⁵ Seyahatleri sonrasında gördüklerini raporlar halinde sunan seyyahlara yüklü meblağlar ödeniyordu; bkz. Aslıhan Kılınç, “XV-XIX. Yüzyıllar Arası Batılı Seyyahların Gözünden Değişen Türk İmgesi, Osmanlı İmparatorluğu, İstanbul ve Ayasofya”, **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, 2020 c. 7,

Tarihi kayıtlarda, belgelerde yer almayan bilgileri de ihtiva eden seyahat yazılarının, Osmanlı tarihi alanında kaynak olarak kullanılması ise Türkiye’de 1980’li yıllarda başlamıştır. Genel olarak tercüme ve derleme alanında başlayan kullanımı günümüzde akademik alanda henüz yenidir.⁶ Tarih yazımında kaynaklık teşkil eden bu seyahatnameler, her ne kadar edebi kaynak olarak görülse de dönemin sosyo-kültürel, ekonomik, coğrafi vb. birçok farklı alanda okunmasına ve belgelerde yer almayan bilgilerle de tamamlanmasına imkân sağlamıştır. Ancak seyahatnamelerin farklı kültüre ve altyapıya sahip seyyahlar tarafından kaleme alınması ve seyahatnameleri yazan kişilerden bağımsız sayılamaması da bu kaynakları okurken birtakım kuralların gözetilmesine neden olmuştur.⁷ Kişinin içinde yetiştiği kültür, eğitim durumu, ailesi vs. gibi seyyahla ilgi durumlar, seyahatnameleri kaynak olarak değerlendirirken göz önünde bulundurulması gereken etmenlerin arasında yer almıştır.⁸

İngiliz seyyahların Osmanlı’ya ilgi göstermesi ise 16.yy’da, Akdeniz ticaretiyle başlar. Bu tarihe kadar dini saiklerle husumet besledikleri Müslümanlar ve onların yaşadığı topraklar, kendileri için ziyaret ettikleri ve haklarında yazılar kaleme aldıkları yerler haline gelir.⁹ 18.yy’ın başlarından itibaren Napolyon’un kıta engelini kaldırmasının akabinde ise kabileler halinde Anadolu, Mısır gibi doğuda bulunan bölgelere daha yoğun bir şekilde yönelirler.¹⁰ 19.yy’a gelindiğinde ise her gezgin için yola çıkma sebebi farklı olsa da Avrupa’dan Doğu’ya gelen seyyahlarda olduğu gibi İngilizler de siyasi motivasyonlarla hareket etmiş; Akdeniz’de hakimiyet alanlarını güçlendirmek için gezi notlarından oluşan yazılarını merak, öğrenme arzusundan ziyade ülkeleri adına hükmetme arzusuyla kaleme almışlardır.¹¹

sayı:3, s. 1845; Jale Parla, **Efendilik, Şarkiyatçılık, Kölelik**, İletişim Yay., 2018, İstanbul, s. 22-23.

⁶ Yılmaz, **a.g.m.**, s. 591-595.

⁷ Suraiya Faroqhi, **Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?** Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2003, s. 183-185; Yılmaz, **a.g.m.**, s.597, 605.

⁸ Doç.Dr. Gürsoy Şahin, **İngiliz Seyahatnamelerinde Osmanlı Toplumu ve Türk İmajı**, Gökkuşbu Yay., İstanbul, 2017, s.18-20; Faroqhi, **a.g.e.**, s.185-186.

⁹ Orhan Burian, “Türkiye Hakkında Dört İngiliz Seyahatnamesi”, **Belleten**, Ankara, 1951, c. XV, Sayı: 58, s.223.

¹⁰ Löschburg, **a.g.e.**, s. 97-99.

¹¹ Özellikle XVI. Ve XVII. Yy’daki seyahatnameler Osmanlı’nın batı karşısındaki üstünlüğü hasebiyle daha tarafsız bir tutum içinde kaleme alınırken; Osmanlı’nın 18.ve 19.yy’da zayıflamaya başlamasıyla ön yargılı ve taraflı yorumlar seyahatnamelerde görülmeye başlanmıştır. Her ne kadar

Kaleme alınan seyahatnamelere, gezi yazılarına bakıldığında ise genelinin erkek seyyahlar tarafından yazıldıkları dikkat çekmektedir. Kadınların daha çok ev ve aileleriyle sınırlı tutulmaları, yolculukların birçok tehlike barındırmaları, bu tarz maceralara atılmalarını imkânsız hale getirse de 19.yy'da iyileşen ulaşım koşullarıyla Avrupa'dan Osmanlı'ya gelen kadın seyyahların sayısında artış gözükmemektedir.¹²

Bu tezin çıkış noktasını oluşturan da 19.yy'da Osmanlı'ya gelen İngiliz kadın seyyahlardan biri, Leydi Hester Stanhope hakkında yazılan seyahatnamedir. Yirmi dokuz yıl kaldığı ve dilini, kültürünü ilk elden müşahede ettiği Osmanlı toplumu hakkında kendisi bizzat derleme bir kitap yazmış olmasa da uzun yıllar yanında bulunan ve hayatının birçok anına şahit olmuş şahsi doktoru Charles Meryon bu eksikliği gidermiştir. Seyyahın vefatından sonra hatıratlar ve gezi notları olarak üçer ayrı ciltte yazmış olduğu eserde doktor, leydinin bizzat arkadaşlarına ve İngiliz devlet erkânına yazdıkları mektuplarını, seyyahın dinlediği hikayeleri, seyyahın olaylar hakkında yaptığı gözlemleri ve yorumları bir araya getirerek kitabın esas muhtevasını oluşturmuştur. Bunların yanı sıra doktor, kendi yorumlarına ve gözlemlerine de kitapta yer vermiştir. Mesleğinin getirdiği avantajla Leydi Hester'in bulunamadığı harem dairelerini gezen ve bazı paşalarla görüşme imkânı bulan doktorun yorumları da çok değerlidir. Aynı zamanda bu durum, 19.yy. Osmanlı'sını iki farklı perspektiften okuma fırsatı elde etmemize yardımcı olmaktadır.

Seyyahın doktoruyla İngiltere'den ayrılıp Osmanlı topraklarına geldiği dönem, Sultan Mahmud'un saltanatına denk gelmektedir. Batı tipi reformların hız kazandığı, iç ve dış siyasette birçok gelişmenin yaşandığı bu süreçte seyyah, Osmanlı'daki bu gelişmeleri yakinen müşahade etmiş; 19.yy. siyasi ve sosyal hayatına dair yazdıklarıyla kaynaklık teşkil etmiştir. Diğer seyyahların ziyaret imkânı bulamadığı haremeleri, hamamları, camileri ve önemli devlet adamlarının yaşadıkları alanları da ziyaret ederek dönemi birçok farklı alandan incelememize imkân sağlamıştır.

Tarihi olayları değerlendirirken kaynak olarak kullanılan bu seyahatnameler, resmi kayıtlarda geçmeyen bilgileri ihtiva etmesi bakımından çok değerli olsa da yazandan bağımsız düşünilemeyen seyahatnameleri tarihsel olgu olarak görmek doğru olmayacaktır; Yılmaz, **a.g.m.**, s. 589-591.

¹² Jennifer Speake, **Literature of Travel and Exploration: An Encyclopedia**, Vol. II, Fitzroy Deaborn Publishing, New York, 2003, s. 477-478.

Her gelen seyyah kendi mesleği doğrultusunda Osmanlı'yı yorumlamaya gitmiş; yazdıklarını da bu minvalde şekillendirmiştir. Örneğin bir botanikçi gittiği yerin bitki örtüsünü araştırırken, bir misyoner toplumun dini yapısını ve gayrimüslim halkı anlatma gayreti içine girmiştir.¹³ Ancak Hester ile ilgili seyahatnameyi incelediğimizde hem doktorun hem de kendisinin Osmanlı'nın bitki örtüsü, yer şekilleri, gayrimüslim halkı, toprak yapısı, halkın gelişim durumu, sokakların yapısı, siyaset adamların biyografileri ve aile yaşamlarını gibi birçok alanı kapsayacak bir gözlem ve çalışma yaptıklarını söyleyebiliriz. Doktorun aynı zamanda bir sanatçı olması ve çizdiği gravürlerle bölgeyi tanıtması eseri daha da değerli kılmaktadır. Bunun yanı sıra gittiği bölgelerdeki koordinatları vermesi, harita çizimiyle de ilgilenmesi diğer seyahatnamelerden daha kapsamlı bir içerik sunmaktadır.

¹³ Yılmaz, **a.g.m.**, s.596.

BİRİNCİ BÖLÜM

HAYATI VE ESERLERİ

Vefatından yaklaşık iki yüz yıl sonra dahi adından söz ettiren ve Osmanlı topraklarına gelen en sıra dışı seyyahlardan biri olan Leydi Hester'in hayatına dair yabancı kaynaklarda birçok eser yer alsa da Türkçe yazılmış herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Bu noktada seyyahın hayatına dair bilgi eksikliğini tamamlamak amacıyla bu bölümü seyyahın ailesi, çocukluğu, çevresi, düşünce dünyası gibi konulara ayıracağız.

Hester hakkında kaleme alınan eserler göz önünde bulundurulduğunda ana kaynak kabul edilen, bizim de çalışmamızın esasını oluşturan şahsi doktoru Meryon'un yazmış olduğu *Memoirs of Lady Hester Stanhope*¹⁴ adlı hatıratı ön plana çıkmaktadır. İkinci kaynak olarak da yeğeni Wilhemenia Powlett Stanhope'nin yazmış olduğu *The Life And Letters of Lady Hester Stanhope*¹⁵ adlı eser gelmektedir. Ancak tezde yalnızca bu iki ana kaynağı değil, bu eserlerin ışığında yazılan diğer kitapları da inceleyerek seyyahın biyografisini bütüncül bir şekilde ele almaya çalışacağız.

1.1.Lady Hester Stanhope

1.1.1. Ailesi

Hester'in sıra dışı karakterinin oluşmasında ve siyasi hayatının şekillenmesinde en etkili olan faktör ailesidir. Erken yaşta annesini kaybetmesi, üvey annesinden ilgi görememesi ve kısıtlı süre vakit geçirdiği büyük annesinin kendisine örnek oluşturmaması, ailenin güçlü ve otoriter erkeklerini rol model olarak seçmesine neden olmuştur. İngiltere siyasetine uzun yıllar yön vermiş büyük babası ve dayısından aldığı

¹⁴ Charles Lewis Meryon, *Memoirs of Lady Hester Stanhope: Forming The Completion of Her Memoirs Narrated by Her Physician*, Volume II, London, Henry Colburn, 1845.

¹⁵ Wilhelmina Powlett Stanhope, Duchess of Cleveland, *The Life And Letters of Lady Hester Stanhope*, London, John Murray, 1914.

siyasi tecrübe; mucit ve filozof olan babasından aldığı dehası onun karakterini daha iyi analiz edebilmemiz ve kendisini daha iyi anlayabilmemiz için gereklidir. Bu sebeple bu başlıkta hayatına tesir eden aile üyelerine ve bunların etkilerine yer vereceğiz.

İngiltere'nin seçkin ve varlıklı ailelerinin birinden gelen Hester'in babası, devlet adamı, filozof, yazar ve mucit III.Earl Charles Stanhope'dir. Kendisiyle aynı ismi taşıyan annesi, İngiliz devlet adamı Yaşlı William Pitt'in kızı vikontes Leydi Hester Pitt'tir.¹⁶

II. Earl Philip Stanhope'nin ikinci oğlu olan Charles Stanhope¹⁷, 3 Ağustos 1753 tarihinde Londra'da dünyaya gelir. Asil ve zengin bir aileden gelen Charles, iyi bir eğitim alması için prestijli bir devlet okulu olan Eton Koleji'ne kaydedilir. Eğitimini tamamladıktan sonra İsviçre'ye gider ve burada kendisini tamamıyla matematik çalışmalarına adar.¹⁸ Matematiğe ek olarak Fransızca, Yunanca ve felsefe eğitimi alır ve tüm zamanını mekanik bilimi ve geometri ihtisasına ayırır. On sekiz yaşına geldiğinde sarkaçların yapısı üzerine Fransızca yazdığı bir makale Stockholm Akademisi tarafından ödüllendirilir.¹⁹

1774 yılında İngiltere'ye döndüğünde ise siyasi camiada yer almaya karar verir. Demokrat çizgide ilerleyen ve 1780 yılında Avam Kamarası'na giren Charles Stanhope, güçlü sesi ve hiddet dolu jestleriyle etkili bir konuşmacı olarak siyasi camiada kabul görür.²⁰ 1786 yılında babasının ölümüyle Lordlar Kamarası'na girerek III. Earl Stanhope olarak meclisteki yerini alır.²¹ Politik camiadaki tüm işlerinin yanı sıra çocukluk yıllarından itibaren merak duyduğu bilimsel çalışmalarını ailesiyle yaşadığı Chevening'deki evinde devam ettirir. Evin bir odasını laboratuvar olarak

¹⁶ Stanhope, Duchess of Cleveland, **a.g.e.**, s. 2-3.

¹⁷ Charles Stanhope hakkında detaylı bilgi için bkz; Ghita Stanhope, **The Life Of Charles Third Earl Stanhope**, Longmans, Green and CO., London, 1914.

¹⁸ Hugh Chisholm, "Charles Stanhope", **Encyclopaedia Britannica**, Vol XXV, Encyclopaedia Britannica, Inc., New York, 1911, s. 774.

¹⁹ William Prideaux Courtney, "Charles Stanhope", **Dictionary of National Biography**, Elder Smith and CO., London, Vol 54, 1898, s. 1-2.

²⁰ Frank Hamel, **Lady Hester Stanhope: A New Light on Her Life and Love Affairs**, Cassell and Company, London, 1913, s. 6-7.

²¹ John Basil Watney, **Travels in Araby of Lady Hester Stanhope**, Gordon Cremonesi, London, 1975, s. 18.

kullanır ve burada yeni tür baskı makineleri, hesap cihazları, lensler, buharla çalışan araçlar gibi birçok buluşa imza atar.²²

Hester'in büyük babası Lord Chatham ya da diğer bilinen ismiyle William Pitt'tir. 15 Kasım 1708'de İngiltere'nin önde gelen ailelerinden birinde doğan Pitt'in babası parlamento üyesidir. Dedesi ise büyük bir servet elde ettiği Doğu Hindistan Kumpanyası'nın²³ Madras'taki fabrikasının yöneticisi Diamond Pitt'tir.²⁴ Büyük büyük torunu Hester gibi maceracı bir karaktere sahip olan ve seyahat etmeyi seven Diamond için Lord Rosebery²⁵, zekâsının ve maceracı karakterinin aile üyeleri içerisinde en çok Hester'de kendisini gösterdiğini ifade eder.²⁶

İki kez İngiltere başbakanı seçilen ve özellikle Yedi Yıl Savaşı'nda İngiltere'ye kazandırdığı başarı ile adını duyuran Chatham'ın siyasi yetenekleri Leydi Hester'i etkilemiş, onunla aynı çizgide ilerlemesine neden olmuştur.²⁷ İngiliz hükümetinin Osmanlı karşısındaki tutumunu özümseyen leydi, Osmanlı'ya geldiği andan itibaren dönemin önde gelen isimleri ile görüşüp onlarla iyi ilişkiler geliştirir. Lübnan'a yerleştikten sonra dedesi gibi casusluk sistemini kullanarak dönemin paşaları ve güncel siyasi hadiselerin üzerinde etkin bir role sahip olur.²⁸ Yine bu dönemde

²² Coutney, **a.g.e.**, s. 4-5.

²³ Orijinal adı British East India Company olan bu kumpanya, Uzakdoğu ve Hindistan'da İngiliz sömürgeciliğini temsil eden özerk devlet statüsündeki ticaret şirkettir; bkz. Azmi Özcan, "İngiliz Doğu Hindistan Şirketi", **DİA**, c.22, İstanbul, 2000, s. 294.

²⁴ Keith Laybourn, **British Political Leaders: A Biographical Dictionary**, ABC-CLIO, California, 2001, s. 261-262.

²⁵ Kısa süre İngiltere'de başbakanlık yapmış olan Archibald Philip Primrose ya da bilinen diğer ismiyle Lord Rosebery Yaşlı William Pitt hakkında yazmış olduğu kapsamlı biyografi kitabıyla da bilinmektedir. Hakkında detaylı bilgi için bkz. Thomas F. G. Coates, **Lord Rosebery: His Life and Speeches**, c.I, Hutchinson and co., London 1900.

²⁶ Lord Rosebery, **Chatham: His Early Life and Connections**, Harper, New York, 1910, s. 7.

²⁷ Her zaman büyükbabasının politik alanda tanıdığı en zeki kişi olduğunu söyleyen Hester, Lord Chatham'ın anlaşılması için onun yaşadığı dönemin iyi bilinmesinin gerekli olduğunu ve onun gizli niyetlerinin, asıl amaçlarının kolayca anlaşılmayacağını belirtir; bkz. Meryon, **Memoirs**, c.III, s. 339.

²⁸ Lord Chatham için Akka kuşatmasında yer alan kadın casuslardan biri daha sonra Hester için de çalışmaya başlar. Doktor, erkek kıyafetleri için gördüğü kişinin İbrahim Paşa'nın ordusu ve hareketleri hakkında bilgi toplamak için kılık değiştirdiğini ve Hester'e getirdiği bilgi karşılığında yıllık olarak ücret aldığını anlatır; bkz. Meryon, **Memoirs**, c.III, s. 78-79; Hester'in emrinde çalışan tek casus yalnız bu kadın değildi. Onun ayak işlerine koşan yakın adamlarından biri, aynı zamanda İstanbul'a gidip hükümet hakkında haber toplayan ya da bu tür bilgileri seyyaha sunan kişiydi; bkz. Meryon, **Memoirs**, c.III, s. 144; İngiliz hükümetinden farklı olarak dedesinin kibar görünüşlü topluma karışması kolay kişilerden ziyade her limana girip, herhangi bir riske girebilecek kaba denizcilerden, kamplara ulaşacak seyyar satıcılardan oluşan casus ekibi kurduğunu belirtir.

Akdeniz üzerindeki hakimiyetini kaybetmek istemeyen İngiltere'nin Lübnan'da Marunilere karşı Dürzileri destekleme planına uygun olarak bölgedeki şeyhlerle ve emirlerle yakın temaslarda bulunur.

Hester'in büyükbabasına karşı duyduğu hayranlık yalnız siyasi alanla da sınırlı kalmaz. Doktor Meryon'a göre Lord Chatham'a benzetilmekten son derece memnun olan Hester, onu her alanda taklit etmektedir.²⁹ Yazdığı mektuplarda dahi büyükbabasının üslubunu kullanır. Karakter açısından da benzerdirler. İkisi de insanlar üzerinde mutlak bir kontrol kurmaktan hoşlanan³⁰ ve istediklerini elde etme konusunda son derece kararlı şahsiyetlerdir.³¹

Hayatı boyunca her daim destekçisi olan dayısı Genç William Pitt³² seyyahımızın hayatını etkileyen en önemli isimlerden bir diğeridir. 28 Mayıs 1759'da Hayes'te doğan William, asil bir aileden gelen annesi Lady Hester Greenville ile aynı adı taşıdığı babası Pitt'in ikinci oğludur. İlk eğitimini hatip olan babasından alır. Oğlunun felsefe, hitabet, matematik ve filoloji gibi alanlarda taşıdığı potansiyeli fark eden Yaşlı Pitt, onun Parlamento'ya girmesini ister ve bu doğrultuda eğitim alması için çalışır.³³

Dürüstlüğü ve siyasi alandaki yetenekleriyle yirmi dört yaşında İngiltere başbakanı seçilen ve böylelikle İngiliz tarihinin en genç başbakanı olan Genç Pitt, 19.yy'da "Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü koruma politikası" ile Türk- İngiliz tarihi açısından da önemli bir konuma sahiptir. Çalışkanlığıyla ve görev bilinciyle hayatının sonuna kadar kendini yoğun tempoda çalıştığı işine adan ve bu sebeple hiç evlenmez. Yeğeni Hester'in, yaşadığı Walmer Sarayı'na taşınmasıyla ihtiyaç duyduğu desteği bulur. Konukları ağırlama görevi verdiği ve her konuda söz sahibi kıldığı yeğenin, aristokratlarla ve önemli isimlerle tanışıklık kurmasına vesile olur. Hester de tüm bu

Toulon'daki silahlanma hakkındaki durumu da dilenci bir erkek gibi giyinmiş bir kadın casusundan böyle öğrendiğini ifade eder; bkz. **Memoirs**, c.II, s. 288-289.

²⁹ Meryon, **Memoirs**, c.II, s. 286-288.

³⁰ Meryon, **Memoirs**, c.II, s. 206.

³¹ Meryon, **Memoirs**, c.II, s. 239.

³² William Pitt hakkında daha ileri okuma için bkz; William Hague, **William Pitt The Younger**, Alfred A. Knopf, New York, 2005., Lord Macaulay, **William Pitt**, Macmillan and co., London, 1904.

³³ William Pitt, **Annals of The Life of The Rt. Hon. William Pitt**, R.M. Bacon, London, 1810, s.3-6., Laybourn, **a.g.e**, s. 264.

minnettarlığının karşılığı olarak dayısını en iyi şekilde temsil eder, at üstünde saatlerce durmak zorunda kaldığı törenlerde dahi dayısını yalnız bırakmaz ve her daim desteğini hissettirir.³⁴

Dayısı Genç William³⁵ ile yalnız iki yıl birlikte yaşasa da bu dönem, Hester için birçok alanda tecrübe kazandığı bir süreci kapsar. Yalnız üst zümrede kendisine yer bulması ve siyasi alandaki yeteneklerinin fark edilmesi açısından değil, hükümet politikalarının yakın takipçisi olması açısından da önemlidir. Dayısının hükümet başkanı olduğu dönemde İngiltere ile Fransa arasında vuku bulan savaşın gelişim aşamalarına yakinen şahit olmuş ve burada yaptığı gözlemleri Suriye’de kurmayı hayal ettiği imparatorluğa örnek oluşturmuştur.³⁶ Yine bu dönemde Avrupa’da etkin bir şekilde faaliyette bulunan gizli cemaatleri ve komplolarını dayısının nasıl ekarte ettiğini gözlemleme fırsatı bulmuştur.³⁷

1.1.2. İlk Yılları

Suriye Çölü’nü ilk geçen Avrupalı kadın olarak bilinen, seyyah, arkeolog, aristokrat, maceracı gibi birçok farklı isimle adlandırabileceğimiz Hester Lucy Stanhope, 12 Mart 1776 tarihinde Chevening, Birleşik Krallık’ta dünyaya gelmiştir.³⁸

Küçük yaşlarından itibaren mücadele ve zorluklar içinde geçen ömründe ilk acıyı annesinin ölümüyle yaşar. Henüz dört yaşındayken annesini kaybettiğinde kendisinden küçük iki kız kardeşi daha vardır.³⁹ Üç çocukla tek başına kalan babası ise altı ay sonra annesinin kuzeni Louisa Grenville ile evlenir. Çocuk yetiştirme konusunda herhangi bir tecrübesi olmayan yeni üvey annesi ne Hester’in ne de kardeşlerinin bakımını üstlenmek ister. Annesinin ölümünden sonra arzuladığı mutlu

³⁴ Stanhope, **a.g.e.**, s. 54.

³⁵ Hester’e göre Tanrı’nın Kral George’ye ve üst tabakadan insanlara lütuf olarak gönderdiği dayısı Mr.Pitt, dünyadaki en merhametli insanlardan biriydi; bkz. Meryon, **Memoirs**, c.III, s.171.

³⁶ Stanhope, **a.g.e.**, s. 99.

³⁷ Hester’e göre bu cemaatlerden biri olan Farmasonlar, dünyanın her alanına yayıldıkları gibi, kendi peşine de düşmüşlerdi. Ona göre farmasonlar, tüm seyahatleri boyunca kendisini takip etmiş hatta peşine casus takmışlardır; bkz. Meryon, **Memoirs**, c.I, s. 199.

³⁸ Hamel, **a.g.e.**, s. 5-6.

³⁹ Kızıyla aynı ismi taşıyan Vikontes Lady Hester, vefat ettiğinde yirmili yaşlarındadır. Kaynaklarda hakkında çok fazla bilgi yer almasa da Lord Haddington vikontesin neşeli, alçakgönüllü ve sıcakkanlı birisi olduğunu belirtir; bkz. Stanhope, **a.g.e.**, s. 1.

aile ortamı babasının ilgisizliği ile daha da uzak bir ihtimal haline gelir. Tüm vaktini devlet işleri ve kendi laboratuvarına ayıran babaları Charles'in, çocuklarıyla iletişimi, katı kurallara dayalı emir-itaat ilişkisi ile sınırlı kalır. Üç kız kardeşin ise bakım, terbiye ve disiplinini sağlamak mürebbiyelerinin kontrolüne bırakılır.⁴⁰ Tüm bu aile ilgisinden ve düzgün bir eğitimden uzak, mutsuz aile hayatı Hester'in zorlu bir çocukluk geçirmesine neden olsa da yeğeni Wilhelmina Stanhope'nin leydi hakkında yazmış olduğu kitaba göre üstün zekâsı, tükenmek bilmeyen enerjisi ve cesaretiyle yaşadığı bu olumsuzlukların etkisini hafifletebilmiştir.⁴¹

Babasının siyasi çevresinde adı eşitlik, özgürlük ve birlik söylemleriyle birlikte anılsa da hakkında yazılan kitaplarda ailesine karşı tam bir despot olarak tanımlanır.⁴² Eşinin ve çocuklarının üzerlerinde sürekli bir otorite oluşturması, kendisine kayıtsız şartsız itaat edilmesini beklemesi ve istemediği durumlar karşısında öfkesini kontrol edemez hale gelmesi sonraki dönemde durumu daha da kötüleştirir. İkinci evliliğinden olan üç oğlu dahil çocuklarından hiçbirinin resmî kurumlarda eğitim almasına izin vermez. Charles Stanhope' ye göre önemli olan tek şey el emeğidir. Bu sebeple çocuklarının yalnızca el emeği gerektiren işler ile meşgul olmalarına ve gösterişten uzak sade bir yaşam sürdürmelerine izin verir. Kendisinden sonra yerine geçecek varisi Philip'i bir demircinin yanında çırak olarak çalıştırırken Hester'i köylülerin hindilerine bakmakla vazifelendirir.⁴³ İçinde bulundukları bu kısıtlayıcı ortam, aile bireylerinin ilk fırsatta evden ayrılmalarına neden olur. Yeni bir düzen kurmak isteyen kız kardeşleri erken yaşta evlenerek evi terk eder.⁴⁴ Onların ayrılmasıyla evde daha liberal bir hava bulan Hester, burada bir süre daha erkek kardeşlerine göz kulak olmaya devam eder. Ancak bu dönem çok uzun sürmez. Yirmi dört yıl yaşadığı Chevening

⁴⁰ Meryon, **a.g.e.**, c.II, s.15-16; Stanhope, **a.g.e.**, s.1-4; Hamel, **a.g.e.**, s. 6-7.

⁴¹ Stanhope, **a.g.e.**, s. 4-6.

⁴² Wilhelmina Stanhope'ye göre büyükbabasından tek korkmayan kişi Hester'di; Hamel, **a.g.e.**, s.7,20., Stanhope, **a.g.e.**, s. 4.

⁴³ John Basil Watney, **Travels in Araby of Lady Hester Stanhope**, Gordon Cremonasi, London, 1975, s. 26-28.; Stanhope, **a.g.e.**, s. 6.

⁴⁴ Stanhope, **a.g.e.**, s. 16-26., Meryon'un anlatılarında Lady Hester babasının yalnızca öfke problemi yüzünden değil, onun siyasi görüşlerinin ailesini zora sokması sebebiyle evden ayrılır. Bkz. Meryon, **Memoirs**, c.II, s.21., Watney, **a.g.e.**, s. 38.

Evi'nden, 1800 yılında Burton Pynsent⁴⁵, Somersetshire'de yaşayan büyükannesi Leydi Chatham'ın yanına taşınmaya karar verir.⁴⁶

Chevening Evi'ndeki gösterişli hayatı geride bırakıp büyük annesinin yanında mütevazı bir yaşam sürmek Hester'e yeterli gelmez. Her ne kadar burada yaşadığı dönem mutlu olduğunu söylese de seyahat etme arzusu baskın çıkar ve Eylül 1802'de İngiltere'den ayrılarak Bay ve Bayan Egerton⁴⁷ ile Almanya, İsviçre, İtalya ve Fransa güzergahını kapsayacak altı aylık bir yolculuğa çıkmaya karar verir. Ancak bu yolculuğu sırasında büyükannesi Leydi Chatham'ın ölüm haberini alır. İngiltere'ye döndüğünde artık kalacak bir yeri olmadığını ve babasıyla da yaşayamayacağını farkına varan Hester, 1803 yılı nisan ayında İngiltere Başbakanı olan dayısı William Pitt'in evine taşınmak zorunda kalır.⁴⁸

Birleşik Krallık tarihinin en genç başbakanı kabul edilen ve hiç evlenmeyen Mr. Pitt'in kaldığı Walmer Sarayı'na taşındığı süre itibariyle evin tüm idaresini eline alan ve dayısının siyasi çevresinden misafirlerini ağırlama görevini üstlenen Hester, dayısına hem siyasi hem de sosyal hayatında yardımcı olur. Zekâsı ve sosyal ilişkiler kurma konusundaki yetenekleri ile de bu siyasi camiada önemli bir konuma yükselir. Yeğenin notlarına göre bu evde kaldığı süre boyunca hayatının en mutlu ve parlak dönemini geçiren Leydi Hester'in mutluluğu, dayısının vefat tarihi olan Ocak 1806'ya kadar devam eder.⁴⁹ Evi olmadığı zaman kendisine evini açan, kardeşlerine ve kendisine babasının sağlamadığı tüm imkanları sunan ve seyyahın siyasi çevrede önemli konuma gelmesine vesile olan dayısı William Pitt'i kaybetmek hayatında yıkıcı bir etki bırakır.⁵⁰

⁴⁵ Büyükanne Chatham'ın kaldığı bu ev, Kraliçe Anne'nin döneminde Parlamento üyesi olan Sir William Pynsent tarafından Hester'in büyükbabası Lord Chatham'a miras bırakılmış ve böylece konut Pitt ailesinin kullanımına geçmiştir; Watney, **a.g.e.**, s. 42; Daha sonra kendisine kalan Burton Pynsent'te bulunan bu mülk üzerindeki miras hakkını Hester, üvey kardeşleri James ve Charles'in borcunu ödemek için satar; bkz. Meryon, **Memoirs**, c.II, s. 88.

⁴⁶ Hamel, **a.g.e.**, s. 18-20., Stanhope, **a.g.e.**, s. 11-12.

⁴⁷ Kaleme aldığı mektupta belirttiğine göre Hester, büyükannesinin yanında bunaldığı için seyahate çıkmak istemiş ve bu amaçla da camiada çok fazla etkin olmayan Egerton çiftini yolculuk arkadaşı olarak seçmiştir; bkz. Stanhope, **a.g.e.**, s. 29., Frank Hamel' e göre ise yurtdışına çıkmasındaki etken kardeşi Lord Mahon'la görüşebilecek olmasıdır; bkz. Hamel, **a.g.e.**, s. 28.

⁴⁸ Hamel, **a.g.e.**, s. 28-30.

⁴⁹ Stanhope, **a.g.e.**, s. 47-48.

⁵⁰ Stanhope, **a.g.e.**, s. 71.

Mr.Pitt, yaptığı devlet hizmetine karşılık yeğenine hayatının sonuna kadar yıllık 1200 pound⁵¹ ödenmesini vasiyet eder.⁵² Walmer Sarayı’ndan ayrıldıktan sonra aldığı bu ödenekle Montagu Meydanı’nda bir eve taşınan Hester, burada iki üvey erkek kardeşi James ve Charles ile birlikte yaşamaya başlar. Ancak kısa bir süre sonra orduda görev alan kardeşlerinin, General John Moore⁵³ ile Portekiz’e Fransızlara karşı savaşa gitmesi üzerine Londra’da tamamen yalnız kalır.⁵⁴

1808 yılına gelindiğinde Hester, nişanlanma aşamasında olduğu General Moore ile erkek kardeşi Charles Stanhope’nin İspanya’da Fransızlarla girdikleri çatışmada öldürüldüğü haberini alır. Dayısının vefatından kısa süre sonra yaşadığı bu acı kayıplar karşısında hissettiklerini arkadaşına yazdığı mektupta şu şekilde ifade eder:

*“...sana daha önce yazmak isterdim ama gerçekten hiçbir şey yapacak halde değildim. Büyük bir felaket ile aynı anda en iyi, en kibar kardeşlerimden ve yakın arkadaşlarımdan birini kaybetmek o kadar acımasız bir talihsizlik ki, artık tekrardan toparlanacağıma inanmıyorum. Kendimi Tanrı’nın takdirinin bu olduğu ve herkesin hayranlıkla andığı kardeşimin görevini yerine getirmeye çalışırken gurur verici şekilde öldüğü düşüncesiyle teskin etmeye çalışıyorum.”*⁵⁵

Mektubunda belirttiği gibi Hester, başına gelen olaylardan sonra uzun süre toparlanamaz ve devam eden stres ve anksiyete (endişe) atakları yüzünden

⁵¹ Doktor Meryon bu ücretin 1500 pound olarak vasiyet edildiğini ancak vergilerle 1200 küsur pounda düştüğünü belirtir; bkz. Meryon, **Memoirs**, c.II, s. 5.

⁵² Vasiyetinde William Pitt, Lady Hester dışında babasının yardımından yoksun diğer yeğenlerine de yılda 600 ile 1000 pound arasında değişen yıllık ödemelerin yapılmasını belirtmiştir. Bkz. Stanhope, **a.g.e.**, s. 72.

⁵³ Doktor Meryon’un Leydi Hester hakkında kaleme aldığı altı ciltlik eserde yer almasa da Hester’in yeğeni Wilhemina Stanhope’nin yazdıklarına göre Hester, kardeşi Charles’in generali olan John Moore ile gönül ilişkisi yaşamaktaydı. Ancak Leydi Hester’in kardeşi Griselda tarafından reddedilen bu iddianın aksine kardeşinin evlenmek istediği tek kişi General Greenville idi. Bkz. Stanhope, **a.g.e.**, s. 72-77., Watney’in kitabında ise ilk ciddi ilişki yaşadığı kişi Lord Camelford’dur. Daha sonra otuz yaşındayken Leweson- Gower’e âşık olur ancak aradığı karşılığı bulamaz. Ondan sonra da General Moore ile tanışır; bkz. Watney, **a.g.e.**, s. 47-51., Watney gibi Frank Hamel de Lady Hester’in Sir Moore ile ilişki yaşadığını hatta talihsiz ölümü olmasaydı evleneceklerini diğer kaynakları referans göstererek verir. Ancak bunun yanı sıra Hamel’e göre General Moore esas olarak Caroline Fox ile evlenmek istemiştir; karş. Hamel, **a.g.e.**, s. 55-56.

⁵⁴ Hamel, **a.g.e.**, s. 55.

⁵⁵ Stanhope, **a.g.e.**, s. 80., Watney, **a.g.e.**, s. 99.

rahatsızlanır. Bu süre zarfında Londra'dan uzaklaşıp sakin bir yerde sağlığına kavuşana kadar kalma fikrinin kendisine iyi geleceğini düşünerek Galler'e gider.⁵⁶ Karmaşadan ve stresten uzak bu yerde kısa sürede iyileşir ve bir yılın sonunda Londra'daki evine geri döner. Ancak burada hakkında çıkan dedikodulardan, çevresindeki insanların tavırlarından iyice bunalır ve artık İngiltere'de yaşayamayacağını anlayarak yurt dışına çıkmaya karar verir.⁵⁷

1810 yılında yanında şahsi doktoru Charles Meryon⁵⁸ ve kardeşi James ile Sicilya'ya gitmek için yola çıkan Hester, son anlık bir karar değişikliğiyle rotasını Osmanlı topraklarına çevirir. Bu tarihten sonra ülkesine bir daha geri dönmez, 1817 yılında Lübnan'a yerleşmeye karar verir. Yedi yıl kadar devam eden seyahatleri ve takip ettiği seyahat güzergâhı tezimizin ikinci bölümünde detaylıca ele alınacaktır.⁵⁹

1.1.3. Kişiliği ve Karakteri

Küçük yaşlarından itibaren düşünce yapısı, güçlü hafızası ve aykırı karakteriyle herkesin ilgisini çeken Hester, uzun boyu⁶⁰, kuvvetli yapısı, kalın sesi ve tavırlarıyla çocukluğunda kız çocuğundan ziyade erkeğe benzetilmiştir. Gençlik döneminde ise yaşlıtlarının aksine erken yaşta evlenmez. Çünkü o, genç yaşta evliliğin hayatını sıradanlaştıracığına inanır.⁶¹ İçinde bulunduğu aristokratik çevrede kendisinden

⁵⁶ Lady Hester'in 1808-1809 yılları arasında kaldığı Galler'de tanıştığı Thomas Price tarafından yazılan kitapta bu döneme dair detaylı bilgiler yer almaktadır. Bkz. Thomas Price, **The Literary Remains of The Rev. Carnhuanawc**, Vol II, London, Longman & Co, 1855, s. 24-37., Doktor Meryon'a göre yalnız ve sakin ortam bulmak için Galler'e gelen İngiliz leydi burada sürekli Londra'dan tanıdık simalar görür, aradığı huzuru bulamaz ve bu sebeple Akdeniz'e doğru yola çıkmaya karar verir. Bkz. Meryon, **Memoirs**, c.II, s.7., Meryon, **Memoirs**, c.III., s. 193.

⁵⁷ Hester burada kaldığı dönemde bazı insanların gelip kendisini gizlice gözetlediğini ve evindeki eşyaların değerinden yola çıkarak dedikodu yapmaya başladıklarını hatta daha ileri giderek yanına gelen her erkek için imada bulunduklarını ekler; bkz. Meryon, **Memoirs**, c.III, s. 191-193.

⁵⁸ Yeğeni Wilhemina Stanhope'ye göre seyahat arkadaşı ve aynı zamanda şahsi doktoru olan Doktor Meryon'u seçtiği için Hester pişman olmuş ve 28 sene sonra Lord Hardwicke'ye yazdığı mektupta kendisini yalnızca para konularındaki dürüstlüğü konusunda iyi bulduğunu söylemiştir. Bkz. Stanhope, **a.g.e.**, s. 93.

⁵⁹ Doktor Meryon Hester'in yolculuğa çıkmasındaki esas nedenin gelir darlığı olduğunu belirtir; bkz. Meryon, **Memoirs**, c.II, s. 5

⁶⁰ Hester yirmili yaşlarındayken boyu 1.82'dir; bkz. Watney, **a.g.e.**, s. 34.

⁶¹ Dorothy J. Smith, **Queen Hester**, University of Pennsylvania Press, Amerika, 1968, s.154., William Woods Cotterman, **Improbable Women: Five Who Explored The Middle East**, Syracuse University Press, New York, 2013, s. XVI.

beklenen çocuk bakımı, ev işleri gibi kızlara biçilen rollerden ziyade binicilik ve avcılıkla ilgilenir. Yeğenin ifadesiyle Hester'in en mutlu olduğu anlar, ata bindiği ve kız kardeşleriyle hafta sonları ava gittiği zamanlardır.⁶² İyi bir binici olan Hester, daha sonra maiyetiyle birlikte geldiği Osmanlı topraklarında dahi çoğu zaman tüm yasaklara rağmen erkek kılığına girerek at üzerinde seyahat eder.⁶³

Hiçbir resmi ve özel eğitim almamasına rağmen babasıyla felsefe üzerine konuşacak kadar zeki olan Hester için Amerikalı yazar Goodrich, "Babasından kendisine miras kalan tek şey üstün zekasıdır." der.⁶⁴ Sahip olduğu bu dirayetiyle girdiği ortamlarda Kral'ın⁶⁵, prenslerin ve önemli siyaset adamlarının dikkatini çeker. Babasının siyasi düşünce tarzından dolayı sosyete hayatına daha önce hiç karışmayan leydi, ilk kez 1796 yılında babasından habersiz gittiği ve Kral'ın da davetli olduğu Lord Romney'in geçit töreninde (review) bu zümreyle temas kurar. Giyim-kuşamları ve tavırlarıyla genç ve sosyetik erkekleri etkilemeye çalışan genç kızlardan ziyade düşünceleri ve söylemleriyle dikkat çeker. Bu törende tanışma fırsatı bulduğu Kral'ı etkiler ve kendisinden davet alır.⁶⁶

Sosyal dünyaya kapalı bir çocukluk geçirdikten sonra dayısı aracılığıyla girdiği üst zümre, birçok önemli isimle tanışıklık kurma noktasında etkili olsa da bu dönemde sivri dili, açık sözlülüğü ve eleştirel doğası hasebiyle hasımları da olmuştur.⁶⁷ Öyle ki İngiltere'den ayrılıp Lübnan'da inzivaya çekildiği dönemde eski hasımları hakkında

⁶² Stanhope, **a.g.e.**, s. 9.

⁶³ İstanbul ziyareti sırasında denk geldiği II. Mahmud'un Cuma selamlığına dahi at üzerinde erkek kıyafetleri giymiş halde katılır; detaylı bilgi için bkz. Bölüm II, s. 31.; Hester, İbrahim Paşa'nın Lübnan'ı işgali sırasında kurduğu kamp alanına gitmek için erkek kıyafetleri giyerek at üstünde buraya dikkat çekmeden yaklaştığını ve binicilik konusundaki yetenekleri sebebiyle de dikkat çekmediğini belirtir; bkz. Meryon, **Memoirs**, c.II, s.145-146 ; Bedeviler arasında sergilediği binicilik konusundaki hünerleriyle de hayranlık kazanır; bkz. Meryon, **Travels**, c.II, s. 214-215.

⁶⁴ Samuel Griswold Goodrich, **Lives of Celebrated Women**, Rand and Mann, Boston, 1849, s. 121-131.

⁶⁵ 1760-1801 tarihleri arasında hüküm süren Büyük Britanya ve İrlanda Kralı III. George; bkz. Samuel Rawson Gardiner, **Encyclopaedia Britannica**, Vol XI, Encyclopaedia Britannica, Inc., New York, 1911, s.740., detaylı bilgi için bkz. John Brooke, **King George III**, Constable, London, 1985.

⁶⁶ Meryon, **Memoirs**, c. II, s. 24-26.; Watney, **a.g.e.**, s. 32-34.; Hamel, **a.g.e.**, s. 15.; Kral George, bu görüşmelerinden daha sonra Hester ile karşılaştığında yanında dayısı Pitt varken büyük iltifatta bulunmuş, kendisinin dayısından daha iyi bir bakan ve general olabileceğini söylemiştir; bkz. Meryon, **Memoirs**, c.II, s. 229-231.

⁶⁷ Doktor Meryon'a göre Hester'in kendisini herkesten daha asil, üstün ve her alanda yetkin görmesi onun karakterinin en belirgin özelliği idi. Ancak bu özelliği Mr. Pitt'in yanındayken elde ettiği güçle birlikte en üst düzeyde kendisini göstermiş ve bu sebeple Lübnan'daki düşüşü diğerleri tarafından sevindirici bir haber olarak naklolunmuştu; bkz. Meryon, **Memoirs**, c.II, s. 214-217.

iftiralar yayacak ve kötü yazılar yazmaktan geri durmayacaktır.⁶⁸ Hester'in sınır bilmez söylemlerine rağmen dayısı William, kendisine hiçbir müdahalede bulunmadığı gibi onu her anlamda özgür bırakır. Yeğeninin zekasına hayran olan ve bunu her fırsatta dile getiren Pitt, kendisine "Eğer erkek olsaydın ülkeleri fethetmek için 60 bin adamımı yalnız seninle gönderirdim." demiştir. Hester de bu sözü unutmamış olacak ki Suriye'ye yerleştikten sonra bölge siyasetinin önemli isimlerinden biri haline gelmiş, kurduğu sistemle olaylar üzerinde kendi kontrol mekanizmasını geliştirmiştir.

Doktor Meryon, Hester'in Lübnan'da daimî olarak kalma kararı almasının ardından uzun bir müddet kendisini görmez. Yaklaşık on yıl sonra 1827 yılında kendisini ziyarete gittiğinde ise görüşmedikleri süre zarfında Hester'in karakterinin ve kişiliğinin çok fazla değiştiğinden bahseder.⁶⁹ İngiltere'de tanışıklık kurduğu leydiden eser yoktur. Tamamen Türk kıyafetleri giyip⁷⁰, Türkler gibi tütün ve nargile kullanmaya başlayan Hester'in, tüm gün elinden nargilesini düşürmediğini,⁷¹ rasyonel bakış açısını bıraktığını, modern tıbbı karşı eleştirel bir tutum sergilediğini⁷² ve medikal tedaviler almak yerine çeşitli bitkilerden elde ettiği iksirlerle iyileşmeye, çevresindekileri iyileştirmeye çalıştığını belirtir.⁷³

1.1.4. Din Algısı ve Düşünce Dünyası

Hristiyan bir ailede doğduğu ve doğumundan kısa bir süre sonra St Marylebone Bölge Kilisesi'nde vaftiz edildiği bilinen Hester'in⁷⁴ Cebel-i Lübnan'da ikameti sırasında benimsediği yeni hayat tarzı ve düşünce yapısı sebebiyle Müslüman

⁶⁸ Meryon, **Memoirs**, c.I, s. 99.; Meryon, **Memoirs**, c.III, s. 346.

⁶⁹ Meryon, **Memoirs**, c.I, s. 4

⁷⁰ Fes takabilmek için hayatının son yıllarında saçlarını sıfıra vurdurmuştur; bkz. Meryon, **Memoirs**, c.III, s. 294.

⁷¹ Meryon, **Memoirs**, c.III, s.189-190.; Her sohbetten ya da işten önce mutlaka bir nargile getirttiğini belirtir; bkz. Meryon, **Memoirs**, c.II, s. 143.

⁷² Veba salgınının Lübnan'ı etkisi altına aldığı 1837-1838 yılları sırasında yanında bulunan doktoru kendisinin vebadan sakınmak için hiçbir şey yapmadığını ve her şeye gücü yeten Allah'a sığınmanın onu koruyacağına inandığını ve bu sebeple önlem almadığını belirtir; bkz. Meryon, **Memoirs**, c.III, s. 221.

⁷³ Meryon, **Memoirs**, c.III, s. 243.

⁷⁴ Hamel, **a.g.e.**, s. 6.

olduğunu düşünenler olduğu gibi Hristiyan ya da Yahudi olabileceğini iddia edenler de olmuştur.⁷⁵ Lakin bu durum ispat edilemediği gibi Hester'in aslında hangi dine mensup olduğu hususu da net değildir. Seyyahı ziyaret ettikten sonra kitabında onun hakkında bilgi veren ünlü Fransız yazar Alphonse de Lamartine'ye⁷⁶ göre Hester, Hristiyanlık, Yahudilik ve İslam gibi üç kutsal dinin akidelerini kendince meczeden bir din anlayışına sahiptir.⁷⁷

Kendisine bağlı olduğu din hakkında sorular sorulduğunda müphem cevaplar veren Hester, dinde esas olanın, kişinin kendisini düşünce ve amel bakımından saflaştırarak Tanrı'nın gözünde kabul görmesi olduğunu belirtir ve Doktor Meryon'a dini görüşlerini kısaca şöyle özetler:

*“Hangi dine sahip olduğumu kimse bilmiyor. Birçok Hristiyan ve Yahudi gelip dinimi sorgulamaya kalktı ama konuşmamız bittiğinde başladıkları noktadan hiç ilerlemediklerini gördüler...Doktor bana kalırsa sizin bir dininiz yok. Dinden kastettiğim ise Yüce yaratıcıyı sevmek. Yoksa diğer insanların bağlı olduğunu iddia ettiği dinler yalnızca birer kıyafet. Birisi bir ceket giyer, diğeri başka ceket. Ancak bahsettiğim sevgi, duygu çok farklı bir şey ve bu konuda gözlerimi açtığı için Tanrıya şükrediyorum.”*⁷⁸

Dini konularda benimsediği yeni ve eklektik inanç sisteminin oluşumunda seyyahın 1817 yılında Lübnan'a yerleşmesinin çok büyük bir etkisi olur. Burada yanında çalışan Müslüman hizmetçilerinin ve kendisini ziyarete gelen şeyhlerin, dervişlerin de tesiriyle haram, helal, mekruh, necis gibi kavramları öğrenip tatbik

⁷⁵ Meryon, **Memoirs**, c.I, s. 53,143.

⁷⁶ Fransız şair, yazar ve devlet adamı olan Lamartine, 1832-1833 yılları arasında Lübnan, Suriye, Filistin ve İstanbul'u kapsayan Türkiye seyahati sırasında tuttuğu notlardan müteşekkil *Voyage en Orient* adlı bir kitap kaleme almıştır. Türklere karşı sevgisi ve dostluk beslediği iddia edilen Alphonse'nin Türklerin tarihi üzerine sekiz ciltlik bir eser daha yayınladığı ve Türkiye'ye yerleşmek istediği belirtilmektedir. İkinci kez geldiği Osmanlı topraklarında Abdülmecid tarafından İhlamur Kasrı'nda ağırlanır ve şahsına Sultan tarafından Aydın taraflarında tarım yapması amacıyla toprak da verilir; bkz. Emel Kefeli, “Alphonse de Lamartine”, **DİA**, c. XXVII, Ankara, 2003, s. 93-94., Jale Parla'ya göre Lamartine Türk dostu değil, Osmanlı'yı parçalamak için seyahat eden ve seyahatlerinin sonucunda elde ettiği bilgilere dayanarak planlar yapan bir siyaset adamıdır; bkz. Jale Parla, **Efendilik, Şarkiyatçılık, Kölelik**, İletişim Yay., 2018, İstanbul, s. 72-73, 78-80.

⁷⁷ Alphonse de Lamartine, **Voyage en Orient**, Pagnerre-Hachette-Furne, Paris, 1845, s.160.

⁷⁸ Meryon, **Memoirs**, c. I, s. 140-141.

etmeye başlar.⁷⁹ Müslümanlarla aynı fatalist yaklaşımı ve Mesih inancını benimser. Ancak onlardan farklı olarak Leydi Hester, Tanrı tarafından özel olarak seçildiğini ve yakın zaman içinde yeryüzüne döneceğini düşündüğü Mesih'in yanında iki atıyla birlikte yer alacağına inanır ve çevresine tebliğ eder. Bu amaçla kutsal olduklarını ilan ettiği, üzerine hiç binilmemiş doğuştan eyerli⁸⁰ iki cins atını kimsenin görmesine dahi müsaade etmeyecek şekilde onları titizlikle korur.⁸¹

İnandığı mantık dışı şeyler, Mesih ile dünyaya hükmedeceği inancıyla da sınırlı kalmaz. Yeryüzünün insanların hareketlerini gözetken ve her adımında onlara rehberlik eden görünmez aerial (havai, havadan müteşekkil) ruhlar tarafından kaplı olduğuna inanır. Ona göre bütün alemi ihata eden ve insanların dikkat etmediği takdirde zarar görebilen bu ruhlar, kibar, ağırbaşlı kişileri korurken kötülük yapan kişileri de birtakım fiziki sakatlıklarla cezalandıracak güce sahiptir.⁸²

O dönem Suriye toplumunda yaygın olan büyü, astroloji, demonoloji⁸³ gibi konulara da merak duyar. Astrolojinin insanların doğum ve davranışlarını üzerinde sınırlı bir etkiye sahip olduğunu savunurken büyüün şeytanla ilişkili olduğuna inanır. Yaşadığı toplum içinde kabul gören bu tür ilimlerde kısa sürede ihtisaslaşır. Yıldız okuma, fizyonomi gibi konularda da otorite olarak kabul görülür ve bunu insanlar üzerinde bir baskı unsuru olarak kullanır.⁸⁴

⁷⁹ Aynı zamanda Müslümanların kaza ve bela ayı olarak kabul ettikleri sefer ayında -özellikle safer 13- kimsenin bir şey yapmasına, çalışmasına izin vermez. Bu izne hizmetçileri de dahildir; bkz. Meryon, **Memoirs**, c. III, s.130.

⁸⁰ Doğuştan çift omurgayla doğmuş bu atların sırtı eyer görünümündeydi. Hester'e göre Mehdi geldiğinde kendisiyle birlikte bu atlara binerek yeryüzünde dolaşacaktı; bkz. Meryon, **Memoirs**, c. I, s. 201.

⁸¹ Meryon, **Memoirs**, c. I, s. 197-198.; Hester, yine buradaki Müslümanlardan şehitlik kavramını öğrenir. Ancak yine bunu kendisine göre yorumlar. Ona göre Sarakenler gibi Osmanlı topraklarına gelen hacılar da aynı şekilde ölmemiş yalnızca diriliş zamanına, kıyamete kadar derin bir uykuya dalmışlardır; bkz. Meryon, **Memoirs**, c. II, s. 153.; Doktor Meryon, Hester'in mantık dışı benimsediği düşünceler sebebiyle insanların hakkında delirdiğine dair söylentiler başlattıklarını ancak kendisine göre seyyahın tüm bunları daha derin bir plan için genele yaydığını söyler; Meryon, **Memoirs**, c.II, s. 154.

⁸² Meryon, **Memoirs**, c.I, s. 145-146.

⁸³ Tanrı olmayan ancak insanüstü özellikler gösteren varlıklarla ilgilenen din biliminin bir dalı olarak anılır. Bkz. Northcote Whitbridge Thomas "Demonology", **Encyclopaedia Britannica**, Vol XIII, Encyclopaedia Britannica, Inc., New York, 1911, C.VIII, s. 5.

⁸⁴ Meryon, **Memoirs**, c. I, s. 275., Goodrich, **a.g.e.**, s. 126.

1.1.5. Vefatı ve Defni

1823 yılından itibaren çeşitli hayır işleri için yaptığı yardımlar ve Abdullah Paşa'ya⁸⁵ borç vermek için tefecilerden aldığı paraların yüksek faizleri yüzünden finansal açıdan zor durumda kalan Hester'in ekonomik durumu vefatından bir sene önce daha da kötü hale gelir.⁸⁶ Alacaklılardan birisinin parasının ödenmediği gerekçesiyle Kraliçe'ye şikâyetle bulunması üzerine 1838 yılında dayısından kendisine miras kalan yıllık ödeneğe de el konulur.⁸⁷ Yalnızca kardeşi James'den gelecek olan 1500 poundun beklentisi ile beş parasız otuz beş hizmetçisinin yaşadığı Cebel-i Lübnan'daki evi idare etmeye çalışır.⁸⁸

Tüm bu parasızlık içinde uzun yıllardır istikrarsız ilerleyen sağlık durumu da kötüleşir. Sağlıksız beslenmesi, çok sık hacamat yaptırarak kansız kalması gibi etmenler bünyesini daha da zayıflatır.

Hastalıkla ve ekonomik zorluklarla geçen zor yıllardan sonra seyyah, kendisini evinin kapısına ördürdüğü duvarların arkasına hapseder⁸⁹ ve ömrünün son yıllarını

⁸⁵ Cezzar Ahmed Paşa'dan sonra 1815 yılında Sayda valisi olmuştur; bkz. Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmani**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yay., c.V, İstanbul, 1996, s.79.

⁸⁶ Hester'in Lübnan'dayken dahil olduğu siyasi olayların başında 1822'deki Lübnan Dağı'nda başlayan isyanlar gelir. Her an kendisini zor durumda kalanlara yardım etmek için hazır bulunduran seyyah, bu sefer de hazırlıklıdır. Evlerini terk eden Türk ve Dürzi askerlerin arasında sığınmacılarla yalnız başına büyük bir sıkıntı yaşar. Tüm bunların üstüne çığ afeti yüzünden odalarının çoğu zarar görür, sağlığı da kötüleşir. 1822 yılı isyanlarında birçok kişi öldürülür, insanların evleri yakılır. Bunların üstüne 1827 yılında Navarin Savaşı sonrasında Frenklere de evini açar. Yine İbrahim Paşa'ya karşı başlatılan isyanlarda da madden ve manen Dürziler tarafında yer alır. Kendisine sığınmak isteyenleri geri çevirmez, iki yıl boyunca onları besler, giydirir, barınma imkânı sunar. Yaptığı tüm bu yardımlar da ekonomik çöküşünü hızlandırır; bkz. Meryon, **Memoirs**, c.I, s.346-348.

⁸⁷ Hester, Kraliçe'nin borçlarına karşı yaptırımını karşısında öfkelenir ve bu tutumu karşısında artık kendisinin İngiliz vatandaşı olmadığını Lord Brougham'a yazmış olduğu mektubunda belirtir; bkz. Meryon, **Memoirs**, c.III, s.239.; Lord Palmerston'a ise kendisini bu denli utandırdıkları için öfkeli. İngiliz ismini doğuda daha önce kimsenin yapamadığı kadar yücelttiğini ve insan doğasına dair yaptığı filozofik araştırmaları kamu parasından tek kuruş almadan tamamladığını belirtir; bkz. Meryon, **Memoirs**, c.III, s.279.; Palmerston maaşını kesme kararı olsa da bunu onaylayan kraliçedir. Hester'e göre eğer kendisi ve kardeşi Charles olmasaydı, Cebelitarık'ta başlayan isyanlardan sonra kraliçe tahtta oturamayacaktı; bkz. **Memoirs**, c.II, s. 228-229.

⁸⁸ Meryon, **Memoirs**, c.III, s.46.; Hamel, **a.g.e.**, s.305-307.; Doktor Meryon, bu kadar parasızlık içinde dahi kendisinden yardım isteyen kişilere kalan son parasını dağıttığını söyler; bkz. Meryon, **Memoirs**, c.II, s. 238.

⁸⁹ Meryon, **Memoirs**, c.III, s.298-299; Kardeşinin öldüğü 1832 yılından sonra Hester evinden hiç çıkmaz; bkz. Meryon, **Memoirs**, c. I, s.96-97; Hester, evinden dışarı çıktığı an sayda halkının kendisinden sürekli yardım istediğini, şikâyet ilettiğini ancak maddi açıdan yaşadığı zorluk sebebiyle insanlara yardım edemeyeceğini ve evden çıkmamasının daha iyi olacağını düşünür; bkz. Meryon, **Memoirs**, c.II, s.109.

evinden dışarı çıkmadan geçirir. Son anına kadar borçlarının ödenip düşmanlarının haksız çıkacağını⁹⁰, Sultan'ın mutlak zafer kazanacağını ve Mesih'in gelişiyle tüm sıkıntılarının sona ereceğini düşünür.⁹¹ Vefatından birkaç ay öncesine kadar kendisiyle kalan Doktor Meryon'a son sözleri "Asla yatağında ölmeyeceğim." olur.⁹² Ancak bu konuşmadan bir ay sonra lüks ve debdebeden uzak Lübnan Dağı'ndaki evinde yalnız başına, borç içinde altmış üç yaşındayken vefat eder ve gece yarısı evinin bahçesinde defnedilir. Hayatını kaybettiği sırada yanında hizmetçisinin dışında kimse yoktur. Cenazesine yalnızca Beyrut'taki İngiliz Konsül ve Amerikalı bir misyoner katılır.⁹³ Dinlenmeden, lüks ve heyecan içinde geçen ömrü sessizlik ve yokluk içinde sonlanır.⁹⁴

1.2. Eserleri

1.2.1. Memoirs of Lady Hester Stanhope

1.2.1.1. Baskısı ve Muhtevası

Eser, Leydi Hester Stanhope'nin İngiltere'den başlayıp Lübnan'da bitirdiği seyahatleri süresince kendisine eşlik eden şahsi doktoru Charles Meryon tarafından kaleme alınmıştır.⁹⁵ Doktorun seyyah üzerine yaptığı gözlemlerden, aldığı notlardan

⁹⁰ Kim olduğunu bilmediğimiz bir isim Hester'e yüklü miktar vasiyet kaldığıyla ilgili bir mektup yazar. Ancak herhangi bir doğruluk payı olmayan bu haber leydinin boş beklenti içine girmesine neden olur. Vefatından bir yıl önce gerçeği öğrenmesi ise bu hayata dair tüm planlarını boşa çıkararak doktoru yanından uzaklaştırmasına sebep olur; bkz. Meryon, **Memoirs**, c.III, s.253-255.

⁹¹ Mesih'in gelişi için son ana kadar atları Leila ve Looloo'yu hazırda bekletir; Meryon, **Memoirs**, c.III, s. 307-309.

⁹² Doktor Meryon ile en son görüşmesi 6 Ağustos 1838 tarihinde olur. Bu görüşmelerinde parasız kalan Hester, Meryon'dan 2000 kuruş borç alır; bkz. Meryon, **Memoirs**, c.III, s.321-322.; devam eden süreçte mektuplaşmalar devam eder. Hatta 22 Ekim 1839 tarihli mektubunda leydi, doktordan bazı ev eşyalarıyla kitaplar ister.; bkz. Meryon, **Memoirs**, c.III, s. 328.

⁹³ Meryon, **Memoirs**, c.III, s.341.; Hamel, **a.g.e.**, s.308., Maha Halabi, **The Life and Travels of Lady Hester Stanhope**, (basılmamış yüksek lisans tezi), Beyrut Amerikan Üniversitesi, Lübnan, 1981, s.93-94., Samuel Griswold Goodrich, **Lives of Celebrated Women**, Rand and Mann, Boston, 1849, s. 130.

⁹⁴ Meryon'a göre Hester, öldüğünde üzerinde doğu tarzı kıyafetleriyle kafasını sifıra vurmuş, dişleri dökülmüş bir şekilde İngiltere'deki ihtişamından eser kalmayacak bir haldedir; Meryon, **Memoirs**, c.III, s. 93.

⁹⁵ Hayatının son yıllarında Hester'in borçlarını ödemesi için hatıratlarını yazıp satmasını öneren doktora gülerek iyileştiği takdirde yazacağını söyleyen leydi, daha sonra bunu yapması için doktoruna ricada bulunur. Hatıratların kaleme alınmasının tamamen Hester'in izni dahilinde

ve kendisinden dinlediği hatıralardan derlediği bu çalışma, İngiliz leydinin hayatının özellikle son on beş yılına odaklanmaktadır. İlk baskısı 1845 yılında Londra’da Henry Colburn yayınevi tarafından üç cilt olarak yayımlanan eserin ilk iki cildi on, son cildi ise dokuz bölümden oluşmaktadır. Her ciltte seyyahın hayatının belli bir dönemi ele alınmakta ve bu kısımlarda Hester’in arkadaşlarına yazmış olduğu mektupların suretlerine de yer verilmektedir.

391 sayfadan oluşan kitabın ilk cildinde, seyyahın Lübnan’da kurduğu yeni hayatının 1827-1837 yılları arasında kalan dönemi incelenmektedir. 1823 yılından itibaren verdiği borçlar yüzünden bozulan ekonomik durumunun daha da kötüleşmesi ve bölge siyasetinde eski etkinliğini kaybetmesi ele alınan konuların başında gelmektedir. Uzun yıllar boyunca birlikte yaşadığı Suriye toplumundan etkilenerek sosyal, kültürel ve dini alanlarda geçirdiği değişim ve benimsediği doğulu yaşam tarzı bu kısımda bahsedilen diğer konulardandır.

İkinci cilt 384 sayfadan müteşekkil olup giriş kısmı, Hester’in hayat serüvenini geriye götürmekte ve seyyahın çocukluk, gençlik anıları ile ailesine dair anlatılarla başlamaktadır. İlerleyen kısımlarda birinci ciltte değinilen Hester’in İngiliz aristokratları arasındaki konumu ve sosyal statüsü detaylı olarak ele alınmaktadır. Bu zümredeki düğün, düşes ve lordlarla kurduğu ilişki, şahıslar üzerinden incelenir. Aynı zamanda Doktor Meryon bu ciltte seyyahın doğudaki hayatının 1837-1838 yılları arasındaki olaylarına yer verir. Uzun yıllar süren rahatsızlığının daha da kötüleşmesi, Lübnan’da kurduğu casusluk sistemi, yardımcıları ile arasındaki münasebet ve kendisini ziyarete gelen Avrupalı seyyahlarla olan diyalogları bu süreçte işlenen diğer hususlardandır. Bu tarihsel anlatım aslında ikinci cildin, birinci cilt yazımından sonra Meryon’un bütünsellik arz etmesi için kronolojiyi başta ele aldığına da işaret etmektedir.

Dokuz bölüm ve 361 sayfadan oluşan son cilt, Prens Pückler Muskau’nun⁹⁶ Leydi Hester’e yazdığı mektupla başlamaktadır. İlk beş bölümde ise Pückler’in

olduğunu söyleyen doktor, kendisinin başkasının görmesini istemediği yazışmaları ve konuları portfolyosunda sakladığını belirtir; bkz. Meryon, **Memoirs**, c. III, s. 306-307.

⁹⁶ 1822 yılında Prusya Kralı tarafından Fürst (Prens) unvanı alan Alman asilzade, yazar; bkz. “Pückler-Muskau, Hermann Ludwig Heinrich”, **Encyclopaedia Britannica**, Vol XXII, Encyclopaedia

karakteri ve Lübnan’a ziyareti anlatılmaktadır. Rahatsızlığı sebebiyle son dönemde evine gelen ziyaretçileri kabul etmeyen leydinin istisna olarak prensi ağırlaması dikkat çekmektedir.⁹⁷ Altıncı ve yedinci bölümlerde İngiltere’deki yaşamına dair hatıraları paylaşılırken son iki bölümde ise ağırlıklı olarak 1838 yılında Lübnan’da İbrahim Paşa’ya karşı başlatılan Dürzi isyanlarından bahsedilmektedir. Üç ciltlik eserin son kısmı ise Hester’in vefatı ile karakterinin analizi ile son bulur.

1.2.2. Travels of Lady Hester Stanhope

1.2.2.1. Baskısı ve Muhtevası

Memoirs of Lady Hester Stanhope’nin ilk baskısının birden tükenmesi ve okuyucuların beklenilenden daha fazla ilgi göstermesi üzerine Doktor Charles Meryon, bir yıl sonra 1 Mayıs 1846’da *Travels of Lady Hester Stanhope* adlı devam eserini neşretmiştir. Kitapta, İngiliz seyyahın doğu topraklarına yerleştikten sonra Cebel-i Lübnan’da kurduğu “hayali imparatorluk” düzenin yıkılışını ve iflasını tetikleyen nedenlerin arka planını göstermeyi amaçlamaktadır.⁹⁸ Bu minvalde 1810 yılında İngiltere’de başlayan ve 1817’de Lübnan’da nihayete eren seyahatlerini kronolojik sırayı gözeterek ele almaktadır. Üç ayrı ciltten müteşekkil bu eserin her bir cildi Hester’in seyahatlerinin farklı bir dönemini kapsamaktadır.

On altı bölüm ve 372 sayfadan oluşan ilk cilt, seyyahın İngiltere’den başlayan ve Şam’da son bulan seyahatlerini ihtiva etmektedir. İlk durak olarak Malta’yı seçen

Britannica, Inc., New York, 1911, s. 632.; Aynı zamanda peyzaj mimarı olarak ün salmış Pückler’in bu alana dair yazmış olduğu kitap için bkz; Hermann von Pückler-Muskau, **Hints on Landscape Gardening**, Birkhäuser, İsviçre, 2014.

⁹⁷ Prince Muskau’dan sonra Sayda’ya gelen ve Hester’i ziyaret etmek isteyen Bavarya Dükü Maximilian, evin eski olması bahane edilerek leydi tarafından kararından vazgeçirilmeye çalışılmış; ancak yine de gelmek istediğini belirtmesi üzerine Hester hasta olduğunu ileri sürerek kendisini reddetmiştir; bkz. Meryon, **Memoirs**, c. III, s. 245-250; Yine aynı şekilde samimi ilişkiler geliştirdiği, Beyrut’ta mukim Fransız Konsül Mösyö Guys’u bile evinde istemez; bkz. Meryon, **Memoirs**, c. III, s.16. ; Dr. Bowring’in Hester’i ziyaret etme teklifi çok sert bir şekilde geri çevrilir. Hester’e göre Bowring gibi hükümette resmi görevlerde bulunan kimseyi istemez. Bu kararı almasında en büyük etken ise Kraliçe’nin maaşını kesmesi ve önceden tanışıklık kurduğu üst zümreden kişilerin kendisine yardımcı olmamasıdır; bkz. Meryon, **Memoirs**, c.III, s.94-96; yine bu dönemde Hester’i ziyaret etmek isteyen Mr. Foster ve Mr. Knox da geri çevrilir; bkz. Meryon, **Memoirs**, c. II, s. 349-351.

⁹⁸ Charles Lewis Meryon, **Travels of Lady Hester Stanhope: Forming The Completion of Her Memoirs Narrated by Her Physician**, Volume II, London, Henry Colburn, 1846, s. vi.

leydi, İyonya Adaları, Atina güzergahından sonra İstanbul'a gelir. Kısa bir süre sonra buradan ayrılarak Hristiyan akidesine özgü hac ibadetini eda etmek amacıyla Rodos, Mısır, Filistin üzerinden Kudüs'e geçer. Bu süreçte birçok farklı ülke ve coğrafyayı ziyaret etme şansı bulur. Gözlemlediği bu yerlerin ahvali ve toplumların sosyo-kültürel, siyasi, ekonomik, dini durumlarına dair yorumları da Meryon aracılığıyla bu kısımda ele alınır.

İkinci cilt 400 sayfa olup on bir bölümden müteşekkildir. Seyyahın Şam'dan ayrılarak bir grup Bedevi ile Palmira gezisine katılması ilk yedi bölümde incelenen ana konulardandır. Suriye Çölü'nü aşarak gerçekleştirdiği bu yolculuk, seyyahın çölü geçen ilk Avrupalı kadın olma unvanını alması bakımından önemlidir. Bu yolculuktan sonra bölgeden ayrılıp Lazkiye'de kaldığı süre ve burada yaşadıkları devam kısmında ele alınır. Kitap, seyyahın Abra yolculuğu ile sona erer.

On dört bölümden oluşan serinin en son cildi 422 sayfadır. Baalbek yolculuğu ile başlar ve 1817 yılında Doktor Meryon'un Lübnan'dan ayrılıp Marsilya'ya gitmesiyle son bulur. Baalbek'ten sonra Trablus üzerinden Abra'ya geri dönen Hester'in hazine bulmak amacıyla Sultan'dan aldığı izin ile Aşkalon'a gitmesi ve Nusayriler tarafından öldürülen arkadaşı Mr. Boutin'in intikamını alması bu bölümde en dikkat çeken kısımlardandır.

1.2.3. Eserlerin Üslubu

Hatıratları ve seyahatleri kaleme alan Charles Meryon, Hester'in yalnız şahsi doktoru değil aynı zamanda sekreteridir.⁹⁹ Yirmi yılı aşkın süre boyunca hizmetinde kaldığı seyyah adına paşalar, kabile liderleri, elçiler gibi önemli isimlerle olan kişisel yazışmalarını kaleme alır. Aldığı tıp eğitimin yanı sıra, mektuplaşmada riayet edilmesi gereken kuralları bilen, üsluba ihtimam gösteren Meryon, ana dili olan İngilizcenin yanı sıra Latince, Fransızca, İtalyanca ve Arapça da bilmektedir. Neşrettiği eserinde

⁹⁹ Doktor Meryon'a göre görevleri yalnızca bunlarla da sınırlı kalmaz. Hester'in o dönemde yanında çalışan tek İngiliz olduğu için onun tüm işlerine koşar. Kendisinin yalnız doktoru ve sekreteri de değildir. Onun adına mali işlerle ilgilenir, gözleri iyi görmediği için ona önemli gazete ve kitapları kendisine okur, tıp konuları hakkında kendisiyle tartışır, hizmetçileriyle ilgilenir, tedavisi mümkün olmayan hastalıkları iyileştirmesi beklenir; Meryon, **Memoirs**, c. III, s. 48.

de bu beş farklı dilden kullandığı kelime ve pasajlara sıklıkla yer vermesi metnin bütününe anlamak isteyen okuyucunun birden fazla sözlüğe bakmasını zorunlu kılmaktadır. Meryon'un bu tür bir yazım üslubunu tercih etmesinde bildiği dilleri okuyucuya gösterme isteğinin de etkili olduğunu tahmin ediyoruz.

Genel olarak ağır ve ağıdalı bir dil kullanılmayan eserlerde, günümüz konuşma ve yazma dilinde pek fazla karşılaşmayacağımız İngilizce kelimelerin kullanımı da yer yer görülmektedir. Dinlemek anlamına gelen “hearken” ya da kestane anlamına gelen “maron” kelimesinin arkaik formu “marone”, zıplamak anlamına gelen “gambol”, uygunluk anlamında kullanılan “appositeness” kelimesi, yaygın olarak kullanılmayan ancak öğle yemeği anlamına gelen “luncheon”, yürüyüş anlamında kullanılan “gait”, ara sıra anlamına gelen “ever and anon”, melal anlamına gelen “tedium”, kısa ve öz anlamına gelen “laconic”, coşku anlamına gelen “ebullition”, kötü kokulu anlamına gelen ‘fetid’ bu bağlamda karşılaştığımız örneklerden bazılarıdır. Bunun yanın sıra bazı kelimeler ise tamamen Leydi Hester’in kullandığı ancak sözlüklerde bulamadığımız kelimelerdir. Doktorun dipnot vererek açıkladığı namusluluk taslama manasına gelen “primosity” misallerden yalnızca biridir.

Hatıratların yazıldığı dönemde Hester’in mektuplarında bahsettiği İngiliz sosyetesinden önemli kişi ve devlet adamlarının halen hayatta olması nedeniyle Meryon'un metin içinde geçen bu isimleri şifreleyerek ya da karalayarak vermesi karşılaşılan zorluklardandır.¹⁰⁰ Okuyucu için bir belirsizlik ve boşluk yaratan bu durum, konularla ve kişilerle ilgili bütünsellik oluşturabilmek için, okuyucuyu başka eserlere de baş vurmasını zorunlu kılmaktadır. Yine buna benzer durum, Meryon'un uzun yıllar yanında sadık hizmetçisi ve dostu olarak kaldığı Hester'in hatırasına zarar vermemek adına aşk, aile ve siyaset hayatına dair skandal oluşturacak herhangi bir meseleye yer vermemesinde de görülür.

¹⁰⁰ Örnekler için bkz; **Memoirs**, c. III, s.239.; Doktor bazen hatırlayamadığı kısımlarda da benzer çizme-karalama metodunu kullanır; bkz. Meryon, **Memoirs**, c.III, s. 259.; Kont Wilsenheim'e yazılan mektupta özel kısımlar sansürlenerek kitaba konulmuştur; bkz. Meryon, **Memoirs**, c. III, s. 315.

Tüm bunların yanı sıra hatıralarını konu alan bölümlerde, olaylar kronolojik sıra gözetilerek verilmemektedir. İlk ciltte hiçbir bilgilendirme yapmadan seyyahın borçları ve yaşadığı problemlerle konuya giriş yapan Doktor Meryon, ikinci ciltte çocukluğu ve gençliği ile ilgili anlatılara yer vermektedir. Yine ikinci ciltte, İngiltere'deki hayatına dair bilgilendirme yapılmasının ardından seyyahın yeniden Suriye topraklarında yaşadığı sıkıntılara değinmekte ve akabinde İngiltere'deki sosyetik camiaya dair hatıralarına geri dönmektedir. Bütünsellikten uzak bu yaklaşım, kitabın anlaşılmasını ve konuların takibini zorlaştırmaktadır.

Seyahatlerden önce kaleme alınan hatıratların edebi açıdan yetersiz ve eksik bulunması üzerine Doktor Meryon, bu eleştiriyi önemseyerek *Travels of Lady Hester Stanhope* kitabında olayları daha net, açık ve anlaşılır olarak kaleme alır. İlk üç ciltlik eserinde bulunan şahıslar üzerindeki belirsizlik burada yoktur. Yabancı dillerden kelimeler ve pasajlar ise daha az kullanılmaktadır. Ancak bu eserinde de yer adlarının orijinal dilindeki karşılıklarını bilmeyen doktor, isimleri duyduğu şekilde yazarak seyahat güzergâhının takibini zorlaştırmakta; yalnızca bölge haritasını iyi bilenler tarafından anlaşılmasına imkân vermektedir.¹⁰¹

1.2.4. Eserlerin Kaynak Değeri

Doktor Meryon, Hester'in isteği üzerine¹⁰² bu kitabı neşrettiği dönemde İngiliz seyyah adına yazılmış başka bir eser bulunmamaktaydı. Bu çalışmanın akabinde yazılmaya başlanan kitapların hepsinin referans gösterdiği *Memoirs of Lady Hester Stanhope*, leydi hakkında doğru bilgi sahibi olmak isteyen kişilerin başvurduğu ilk ve en birincil kaynak olarak yer alır. Hatıratlardan sonra kaleme alınan *Travels of Lady Hester Stanhope* da benzer amaç güderek doktor tarafından bir yıl aradan sonra yayımlanır.

¹⁰¹ Doktor Meryon, seyahatlerinin ilk cildinde verdiği dipnotta kendisinin rota ve bölge isimlerini çok sık verdiği için özür diler ve amacının yalnızca bölgeye gelen ve Arapça bilmedikleri için bir sürü hatalı bilgi veren seyyahı düzeltmek olduğunu söyler. Ancak doktor da isimlerin doğru yazılışı konusunda başarılı bir performans gösteremez.; bkz. Meryon, **Travels**, c. I, s. 200; Diğer haritaların yanlış olduğunu ifade eder; bkz. Meryon, *Travels*, c.III, s. 58.

¹⁰² Stanhope, **a.g.e.**, s. 437.

Doktorun kitapları yazmadaki yegâne amacı, dayısı Mr. Pitt'in vefatından sonra kimsenin kendisinden haber alamadığı seyyahın, 36-43 yaş arasındaki dönemine ışık tutmak ve tarihe iz bırakmış bir İngiliz kadın seyyahın hayatını, elde ettiği başarıları göstermektir. Ona göre Paşaların dahi girmeye cesaret edemediği Suriye Çölü'nü Bedevi Araplarla birlikte geçen, Aşkalon'da ilk modern kazı çalışmalarını başlatan ve Mehmed Ali Paşa gibi dönemin ünlü siyasi simalarıyla yakınlık kuran bir kadın kahramanın hayat hikayesini okumak isteyenler için yazılmış bir eserdir.

Her ne kadar Doktor Meryon'un amacı Lady Hester hakkında biyografik bir çalışma yapmak olsa da 19.yy. Osmanlı Devleti'nin siyasi, sosyal, tarihi hayatına dair ihtiva ettiği bilgiler açısından tarihi bir kaynak olarak ele alınmaktadır.

Seyyahın hayatının son on yılının işlendiği ve 1829-1839 yılları arasına denk gelen dönemi ihtiva eden hatıratlarda, 19.yy. siyasi, sosyal, kültürel olaylarına dair gözlemleri, Lübnan ve çevresi özelinde dönemin siyasi ve sosyo-kültürel süreçlerini İngiliz bir kadın seyyahın gözünden takip etmek isteyenler için de müracaat edilecek eserlerin başında gelmektedir. Bölgeye gelen diğer erkek ve kadın seyyahlardan farklı olarak haremli ziyaret edebilmesi; Mehmed Ali, Abdullah Paşa, Emir Beşir ve Şeyh Beşir gibi isimlerle samimi ilişkiler geliştirerek bölge siyasetini bu kişilerle ilişkileri üzerinden anlatması eserleri daha da önemli hale getirmektedir.

Uzun yıllar Suriye'de ikamet etmesine karşın gözlemler yalnızca bu bölgeyi değil; Osmanlı'nın genelinde vukua gelen olaylarını da kapsamaktadır. Seyyahın dedesi gibi kurduğu casusluk sistemiyle elde ettiği bilgiler, dönemin kayıtlı belgelerinde yer almayan bilgilere erişimi de mümkün kılmaktadır.

Osmanlı topraklarına birçok seyyah gelse de 19.yy. öncesinde ve akabinde, aralarında kadın olanların sayısı çok azdır. Erkeklerin giremediği alanları ziyaret imkânı bulan bu isimler, daha önceden gelen erkek seyyahların yarattığı yanlış algıyı bizatihi müşahade ettikleri doğrularla düzeltme imkânı da bulmuşlardır. Bu isimlerden biri olan Hester, özellikle romantize edilen ve yanlış doğulu kadın algısı oluşturan hamamlar ve haremli ziyaret üzerinde var olan algıyı da değiştirir.

Lady Hester'in vefatından sonra doktoru tarafından yazılan seyahatname ve hatıraları güvenilirlik çerçevesinde değerlendirdiğimizde diğer seyahatnamelerden

daha güvenilir ve tarafsız olduğunu söylememiz yanlış olmayacaktır. Osmanlı’da yaklaşık otuz yıl kadar ikamet eden Lady Hester’in Müslüman halkla yakın temaslarda bulunması, toplumun kültürüne dair gerekli bilgileri ilk elden öğrenmesi ve Arapçayı ana dili gibi konuşup kendini en iyi şekilde ifade etmesi onu diğer seyyahlardan, yazdıklarını da diğer seyahatnamelerden farklı kılmaktadır.¹⁰³

¹⁰³ Coğrafyayı tanımda en büyük sorunun dil olması ve gelen seyyahların dil bilmemesi Osmanlı hakkında var olan yanlış anlaşılmanın sebebini oluşturmaktaydı. Gelen seyyahlar tercümanlar aracılığıyla halkla iletişim kuruyor ve genellikle gayrimüslim tebaadan olan bu tercümanların yanıltmalarına maruz kalıyorlardı. Hester için Suriye’ye yerleştiği döneme kadar bu durum geçerli olsa da sonradan yerleştiği Suriye’de durum farklıdır. Halkla münasebet kurmak için Arapça öğrenen ve aracısız olarak halkı tanıma fırsatı bulan seyyah, gözlemlerini de buna göre yapmıştır; bkz. Bernard Lewis, “Doğu’ya Giden Bazı İngiliz Seyyahları”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Sayı:2, 1984, s.247-249.

İKİNCİ BÖLÜM

YOL GÜZERGAHI

Tezimizin ikinci kısmında, Leydi Hester Stanhope'nin İngiltere'den ayrıldığı 1810 yılından, Sayda yakınlarındaki Cebel-i Lübnan'a yerleşmeye karar verdiği 1817 yılına kadar olan seyahatleri kronolojik sırası gözetilerek ele alınacaktır. Bu doğrultuda Hester'in ziyaret ettiği Malta, Atina, Türkiye, Mısır, Suriye, Filistin ve Lübnan gibi şehir ve coğrafyaların genel ahvaline de değinilecektir. Seyyahın şahsi doktoru Charles Meryon tarafından kaleme alınan hatıratların devamı olan *Travels of Lady Hester Stanhope*¹⁰⁴ bu bölümde ana kaynak olarak kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra yer yer tespit edilen diğer kaynaklar ve araştırmalara da müracaat ederek müphem noktalar aydınlatılmaktadır. Ayrıca Hester'in yeğeni Wilhemenia Powlett Stanhope'nin yazmış olduğu *The Life And Letters of Lady Hester Stanhope* adlı eseri birinci bölümde olduğu gibi bu bölümde de Meryon'un verdiği bilgiler ile kıyaslamada başvurulacak kaynakların başında gelmektedir.

Yine ikinci kısımda Hester'in seyahat güzergahı, seyahati süresince ziyaret ettiği dinî ve idarî mekanları, görüştüğü önemli devlet adamları ile dini liderler ve uğradığı coğrafyalar ile alakalı kendi gözlemlerine ve işittiklerine dayanan yer yer ayrıntılı tarihi ve ictimai hayatın veçhelerine dair bilgileri nakledilmektedir.

2.1. Malta

Yaşadığı trajik kayıplardan sonra rahatsızlanan ve uzun müddet toparlanamayan Leydi Hester Stanhope, sağlığı için deniz yolculuğu yapması gerektiğini söyleyen doktorunun tavsiyesi üzerine İngiltere'den ayrılmaya karar verir. Bu amaçla iki, üç yıl kalmayı planladığı Sicilya'ya yanında tıp fakültesinden yeni mezun şahsi doktoru

¹⁰⁴ Charles Lewis Meryon, *Travels of Lady Hester Stanhope: Forming The Completion of Her Memoirs Narrated by Her Physician, Volume I-II-III*, London, Henry Colburn, 1846.

Meryon¹⁰⁵, üvey kardeşi James Hamilton Stanhope, onun arkadaşı Mr. Nassau Sutton¹⁰⁶ ve hizmetçisi Elizabeth Williams¹⁰⁷ ile 10 Şubat 1810'da Portsmouth'tan Jason firkateyniyle yola çıkar.¹⁰⁸ Yedi günde kuzey Cornwell (Land's End)'e ulaşan ekip, 6 Mart'ta tufanın etkisiyle Trafalgar resiflerine sürüklenir; rüzgârın dinmesiyle de Cebelitarık'ın karşısında yer alan Ceuta Burnu'nda demir atmak zorunda kalır. Ceuta'da bir gün kaldıktan sonra ertesi gün yoğun İngiliz popülasyonuna sahip Cebelitarık'a¹⁰⁹ ulaşır ve geceyi vali yardımcısı General Campbell'in kaldığı manastırda geçirir. Burada birlikte yola çıktığı kardeşi James'in aldığı bir emirle İspanya'daki alayına geri dönmesi ve Mr. Sutton'un da Minorka'ya gitmesi gerektiğini öğrenir. Bu haber üzerine seyahatine devam etme noktasında kısa bir tereddüt yaşasa da Kaptan Whitby'in Malta'ya kadar kendisini götürme teklifini kabul ederek Cerberus firkateyniyle 7 Nisan 1810'da iki hafta sürecek olan yolculuğa çıkar.¹¹⁰

21 Nisan'da sabah 10:00 civarında Malta'nın başkenti La Valetta'ya ulaşan leydi, Yarbay Fernandez'in¹¹¹ daha önceden Fransız şövalyelerinin otel olarak kullandığı evinde konaklar. 1 Haziran'da ise buradan çıkıp General Oakes'e ait St. Antonio Sarayı'na geçer ve kendisi tarafından en iyi şekilde ağırlanır. Ziyarete gelen kişilerin samimiyetinden bunalması ve ilk kez sıcak ülkelerden birini ziyaret ettiği için öğlenleri 30 dereceye varan hava sıcaklığını bünyesinin kaldıramaması üzerine Malta'dan Sicilya'ya geçmek ister. Ancak Sicilya'nın Napoli Kralı Murat'ın¹¹²

¹⁰⁵ Watney'e göre ufak ve hafif kekeme olan doktor adayı Meryon, Hester ile tanıştığı zaman parasız, diplomasız ve yardıma muhtaç bir haldeydi. Bu sebeple kendisine Mr. Pitt'in yeğeni Hester ile yolculuk teklifi geldiği zaman çok sevinmiş ve hemen kabul etmiştir. Böyle bir haldeyken tanıştığı leydiye de ömür boyu sadakatle bağlı kalmıştır; bkz. Watney, **a.g.e.**, s. 104.

¹⁰⁶ Nassau Sutton, Hester'in dayısı Genç Pitt'in Fransızlara karşı savaşmak için kurduğu gönüllü birliklerde yer almış ve leydiyle de bu sürede tanışmıştır; bkz. Hamel, **a.g.e.**, s. 38.

¹⁰⁷ Mr. Pitt'in yanında yetişmiş ve tüm yolculuğu boyunca Hester'e eşlik etmiş olan bu isim Lübnan'da vefat etmiştir; bkz. *Memoirs*, c.I, s. 5-6.

¹⁰⁸ Yaşadığı kayıplardan sonra doktoru Sir Walter Farquhar Leydi Hester'e deniz yolculuğuna çıkmasını tavsiye etmişse de kendisinin İngiltere'den tek ayrılma sebebi bu değildir. Dayısının vefatından sonra yaşadığı ekonomik sıkıntılar ve arkadaşlarının vefasızlığı bu kararı almasındaki diğer etkenlerdendir; bkz. Watney, **a.g.e.**, s. 103-104.

¹⁰⁹ 1704'te İngilizler tarafından alınan Cebelitarık, İngiltere'nin deniz gücünün sembolü olmuştur. Detaylı bilgi için bkz. Mehmet Özdemir, "Cebelitarık", **DİA**, c.7, İstanbul, 1993 s. 187-188.

¹¹⁰ Meryon, **Travels**, c. I, s. 1-5.

¹¹¹ Hester'in sadık yardımcısı Elizabeth Williams'ın kız kardeşinin eşi; bkz. Watney, **a.g.e.**, s.108.

¹¹² Napoleon Bonapart'ın kız kardeşi Caroline Bonapart ile evli olan Joachim Murat, Bonapart tarafından Napoli Kralı olarak atanmıştır. 1810 yılında Napolyon'un emriyle Sicilya üzerine seferle görevlendirilmiştir. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. A. Hilliard Atteridge, **Joachim Murat: Marshal of France and King of Naples**, London, Methuen & Co, 1911, s. 198-221.

saldırısı altında olduğunu öğrenmesi üzerine bu planını gerçekleştiremez. İngiltere'ye geri dönmek de istemez. Bu şartlar altında finansal açıdan zorlanmayacağı ve tüm Avrupa'yı kontrolü altında alan Napolyon'un ulaşamayacağı Osmanlı topraklarına rotasını çevirir.¹¹³ Malta'dan ayrılmadan önce burada yaşayan kız kardeşinin yanında kalmak isteyen ekibinden Miss Williams'ın yerine Hester, İngiliz yardımcısı Ann Fry'i ve Cebelitarık'ta iken tanıştığı son aşkı Michael Bruce'yi¹¹⁴ de alır.¹¹⁵

Yolculuk için hazırlıklarını tamamladıktan sonra ekip, Kaptan Brisbane'nin idaresinden sorumlu olduğu Belle Poule firkateyniyle 2 Ağustos 1810'da Malta'dan yola çıkar; İyonya Adaları'ndan Korfu¹¹⁶, Kefalonya¹¹⁷ ve Fano'yu geçerek 8 Ağustos'ta Zante limanına ulaşır.

2.2. Atina

“Akdeniz'in Çiçeği”ya da “Altın Ada” olarak adlandırılan Zante Adası¹¹⁸,na ulaşan Hester'i burada İngiliz Konsül Mr.Foresti ve İyonya Adaları'nın başkomutanı Major-General Oswald karşılamış ve konaklaması için gerekli düzenlemeleri yapmışlardır. Adada kaldığı iki haftalık süre boyunca Hester'le en iyi şekilde ilgilenen Oswald, Türk hükümetinin İngiliz gemisinin kıyılarına girmesine izin vermeyeceği düşüncesiyle 23 Ağustos'taki Patras yolculuğu için kendisine bir de yelkenli ayarlamıştır. Bir sonraki gece vardıkları Patras'ı son derece melankolik bulan ekip burada 2 gün kaldıktan sonra

¹¹³ Watney, **a.g.e.**, s. 115.

¹¹⁴ Doğu Hindistan Kumpanyası mensuplarından Graufurd Bruce'nin oğlu olan Michael, varlıklı bir aileden gelmektedir. Aynı zamanda Hester'in kendisinden on dört yaş küçük sevgilisidir ve Ortadoğu'da birlikte yaptıkları tüm yolculukların parasını kendisi öder; bkz. Ian Bruce, **The Nun of Lebanon**, Collins, London, 1951, s.79., Watney, **a.g.e.**, s. 109-111; Doktor kitabında bu isme yer vermemiş yalnızca kodlayarak Mr. B ya da B--- şeklinde yazmıştır. Örnek için bkz; Meryon, **Travels**, c. I, s.106.

¹¹⁵ Stanhope, **a.g.e.**, s. 95.

¹¹⁶ Korfu; Fano gibi Yunanistan sınırları içinde bulunan ve Heptanese olarak da bilinen İyonya adalarından birisidir; bkz. Bruce Merry, **Encyclopedia of Modern Greek Literature**, Greenwood Yayınları, Amerika Birleşik Devletleri, 2003, s. 191.

¹¹⁷ İyonya Denizi'ndeki en geniş ada; bkz. William Smith, **Dictionary of Greek and Roman Geography**, Boston, Little, Brown and co, Boston, 1854, s. 587.

¹¹⁸ Zante bu dönemde İngiliz 35.alayının askeri karargâhı konumundaydı. Bkz. Meryon, **a.g.e.**, s. 25.

27 Ağustos gecesi Korint yolculuğu için ekibe sonradan dahil olan Sligo Markizi¹¹⁹ ile tekrardan yola çıkmışlardır. 7 Eylül’de ulaştıkları Korint’te 4 gün konakladıktan sonra Kenkri¹²⁰’ye geçip buradan Atina’ya gitmek için gerekli olan dört direkli bir gemi kiralamışlardır.

12 Eylül saat 12’de Pire¹²¹’de demir atan gemideki yolcular limandan geçerken denizde yüzen Lord Byron¹²²’u görmüş; kendisiyle görüşükten sonra da Atina’ya, kendileri için tesis edilen geniş ve güzel evlerine geçmişlerdir. Gittiği her yerde büyük bir ilgi ve alakayla karşılanan Hester Atina’da da en iyi şekilde ağırlanmıştır. Burada kaldığı bir ay dört günlük süre boyunca zamanını tarihi yapıları gezerek, çevre gezisi yaparak ve ünlü şair, yazarlarla muhabbet ederek geçiren Hester, daha sonra 16 Ekim’de bir sonraki durakları İstanbul için yola çıkmıştır. Kızlar Ağası’nın Atina’dan aldığı ve İstanbul’a götüreceği zeamet¹²³ mahsülü buğdaylarla yüklediği Yunan gemisine binen ekip, fırtına sebebiyle 18 Ekim’e kadar Sounion’da konaklamış buradan da Paşalimanı’na doğru hareket etmişlerdir.

22 Ekim günü Paşalimanı’ndan ayrılan gemi, Eğriboz ve Midilli’yi geçtikten sonra saat 12’de Çanakkale’ye giriş yapmıştır. 24 Ekim’de Gelibolu’yu geçip Marmara Denizi’ne ulaşan ekip, rüzgârın gemiyi harekete geçirecek kadar yeterli olmaması üzerine 25 Ekim gecesine kadar yolculuklarına devam edememişlerdir. Güney rüzgarının harekete kâfi olmasıyla Erikli için yola çıkılmış, Lady Hester da ekibiyle burada beş gün boyunca Yunan Manastırı’nda kalmıştır. Lord Sligo ve Mr.Bruce, Erikli’de kalmayıp İstanbul’a doğru yola çıkmış; 2 Kasım gününde yanlarında bir Türk subayıyla geri dönmüşlerdir. İstanbul’a kadar kendilerine eşlik etmekle

¹¹⁹ Mora Valisi Tepedelenli Ali Paşa ile görüşükten kısa süre sonra Hester’in Zante’ye geldiğini duyan Sligo Markizi Hester’in ekibine dahil olmak istemiş ancak kendilerine Korint güzergahı üzerindeyken yetişebilmiştir. Meryon, **a.g.e.**, s. 28.

¹²⁰ Korint’ten 8 mil uzaklıktaki liman. Meryon, **a.g.e.**, s. 34.

¹²¹ O tarihte Atina’nın tüm donanması Pire’de bulunmaktaydı. Meryon, **a.e.**, s. 36.

¹²² Hester’in şiirlerinden ve kendisinden hoşlanmadığı ünlü şair. Stanhope, **a.g.e.**, s.96, Lord Sligo ve Mr.Bruce’nin de fakülteden arkadaşı. Bkz. Meryon, **a.e.**, s. 42.

¹²³ Osmanlı’da devlet tarafından askerlik yapmak ve asker çıkarmak için verilen orta büyüklükteki toprak parçası. Detaylı bilgi için bkz. Selçuk Özçelik, “Avrupa Feodalitesi ile Türklerin Tımar Teşkilatının Mukayesesi”, **Journal of Istanbul University Law Faculty**, 2011, s. 847.

görevlendirilmiş bu subayın yanında getirdiği fermana göre Hester'in seyahati için gerekli olan tüm olanaklar İstanbul'da gezdiği süre boyunca sağlanacaktı.

2.3. İstanbul

İngiliz seyyahın doğuyla ilk temas kurduğu ve üçüncü önemli durağı, yaklaşık bir yıl boyunca ikamet ettikleri Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'dur. 3 Kasım 1810'da sabah saat 11:00'de¹²⁴ Galata'dan karaya ayak basan leydi, kendisi için ayarlanan tahtirevanı ve yanında yayan olarak kendisini takip eden gezi grubu ile 23:00 civarında Tophane'den Pera'daki kiralık evine geçer. İstanbul'daki ikameti süresince kendilerine verilen izinler gereğince ziyaret edebileceği camilere gider, tarihi açıdan birçok önemli yapıyı ziyaret eder. Burada dönemin Padişahı II. Mahmud'un huzuruna çıkmak ister ancak İngiliz Elçiliği'nde kendisiyle görüşme ayarlayacak kimseyi bulamadığı için mümkün olmaz.¹²⁵ Bu durumdan memnun olmayan Hester, ilerleyen günlerde Sultan'ı görebileceği tek yer olan cuma selamlığına katılmaya karar verir. Yapılan bu törene peçesiz bir şekilde at üstünde gelir ve büyüleyici bulduğu selamlık merasimini atının üstünden takip eder. Kendisini gören kalabalık ne erkeğe ne de kadına benzeyen bu şahsın cesareti karşısında şaşırır. Doktor Meryon yaşanan olay üzerine şunları yazar:

*“İstanbul sokaklarında bu şekilde atla dolaşan başka Avrupalı bir kadın muhtemelen yoktur. Herhangi bir şekilde hakaret etme ya da küçümseme amacı taşımayan bu hareketi Hester'in aslında ne kadar cesur olduğunu gösterir.”*¹²⁶

1810-1811 yıllarında Pera'yı etkileyen yangınlardan sonra Pera'da ev bulmanın gittikçe zorlaşması sebebiyle seyyah ve maiyeti, buradaki küçük ve dar evlerinden

¹²⁴ Doktor Meryon Galata'ya sabah 11:00'da girdiklerini söylerken, Lady Hester'in yeğeni Wilhemina Stanhope kitabında giriş saatlerini 23:00 olarak verir. Karş. Meryon, **Travels**, c.I, s.48, Stanhope, **a.g.e.**, s. 97.

¹²⁵ İngiltere'nin savaşta olduğu Fransa'ya gidebilmek için İstanbul'da gizlice Fransız maslahatgüzarıyla görüşmesinin duyulması üzerine İngiliz Elçiliği'ndeki tüm kapılar Hester'in yüzüne kapanmıştır; bkz. Watney, **a.g.e.**, s. 134.

¹²⁶ Meryon, **Travels**, c.I, s. 55.

ayrılarak 1811 kışını geçirdikleri ve 6 aylık süre için kiraladıkları Tarabya'daki eve geçerler. Yaşadığı rahatsızlık yüzünden taşınma evresinde yatağa düşen Leydi Hester, güçlükle yeni evine taşınabilir. Kendisini burada ziyaret eden çok sayıda misafirin arasında İstanbul'da Birleşik Krallık Büyük Elçisi olarak tanınan Mr.Stratford Canning¹²⁷ ile Mr.Bruce'nin yakın arkadaşlarından ve daha sonradan İngiliz leydi ile birlikte Suriye ve Mısır seyahatine katılacak olan Mr.Henry Pearce de yer alır.

İstanbul'da bulundukları vakit içerisinde Doktor Meryon'un tıp alanındaki becerileri devlette üst görevlerde yer alan insanlarla tanışmaları için bir fırsat oluşturur. Kaptan Hafız Ali Paşa'nın¹²⁸ kardeşi ve kayınbiraderi de bu isimlerden bazılarıdır. Gayrimüslim biri olarak Türklerle iletişim kurmasının zor olduğunu bilen leydi, yakınlık oluşturmak için evinde verdiği yemekte Paşa'nın kayınbiraderini ağırlar. Çatal-bıçak kullanma, sandalyede ve masada uzun süre oturma gibi batılı aristokrat adet ve usullerine yabancı olmasına rağmen Hester, misafirinin ev sahibi olarak kendisinin gösterdiği ilgiden son derece hoşnut bir şekilde ayrıldığını belirtir.¹²⁹

İstanbul'un değişken ikliminden dolayı sağlık problemleri yaşayan seyyah, buradan kısa süreliğine uzaklaşıp sağlığına iyi geleceği düşünülen sülfür banyolarının bulunduğu Bursa'ya¹³⁰ gitmeye karar verir. Doktor Meryon, Hester'in seyahat boyunca yalnız sağlık durumuyla ilgilenmemiş; onun adına geziyle ilgili tüm düzenlemeleri de ayarlayan isim olmuştur. Bu amaçla kendisi Hester'in maiyeti ile gitmesinden önce yanında Yeniçeri Ali ve hizmetçisiyle 1 Mayıs 1811'da yola çıkar. On iki saatlik yolculuğun sonunda Mudanya'ya varır. Elllerinde kendilerine tanınan

¹²⁷ 1808-1858 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde İngiltere hükümetini temsil etmiş Lord Canning hakkında detaylı bilgi için bkz. Stanley Lane-Poole, **Lord Stratford Canning'in Türkiye Anıları**, Çev. Can Yücel, Ankara, Tarih Vakfı Yurt Yay., 1990.; İstanbul'a ilk giriş yaptığında Canning Hester'in peşine casuslarından birini takmıştır. Kısa sürede durumu fark eden seyyah, elçiyi tehdit etmiş kendi anlatısına göre onu ağlatmıştır; bkz. Meryon, **Memoirs**, c. II, s. 290-291.

¹²⁸ Ocak 1810 yılında vezir rütbesi ile kâptan-ı derya olan Hafız Ali Paşa, yaklaşık iki sene süren bu vazifesinden sonra çeşitli bölgelerde valilik ve mutasarrıflık yapmıştır; bkz. Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmanî**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yay., c.I, İstanbul, 1996, s.287-288; Hafız Paşa tarafından özel olarak ağırlanan Doktor Meryon, Hafız Ali Paşa ve doktoru Aziz Efendi ile özel olarak Galata'daki cephanelikte görüşür. Doktor burada Paşa'nın kendisine ülkesi, anatomi ve ölü bedenlerin incelemesi hakkında soru sorduğunu daha sonra ise konunun merak edilen İngiltere'deki idam sayılarına getirildiğini anlatır. Buradaki görüşmeden sonra doktorun Paşa ile iletişimleri devam eder. Hatta kendisini Büyükdere'deki evinde ziyaret eder; bkz. Meryon, **Travels**, c. I, s. 66-67.

¹²⁹ Meryon, **Travels**, c. I, s. 64.

¹³⁰ Bursa, o dönem Sultan'ın görevlerinden azlettikleri paşaların ve vezirlerin ikamet ettiği yerdir. Hatta hamamdayken Hester, bu paşalardan birinin eşiyle tanışmış, ondan davet almış ancak kendisi kabul etmemiştir; bkz. Meryon, **Travels**, c. I, s. 78,81.

imkân ve izinleri bildiren ferman olmasının avantajıyla kendisiyle ilgilenen herkesin son derece nazik olduğundan bahseden doktor, burada seyyahımızın ve yanındakilerin konaklayabilecekleri üç kulübe ayarlar. 4 Mayıs'ta Mr. Bruce ile Bursa'ya gelen leydi, buraya hayranlığını bir arkadaşına yazdığı mektubunda şu cümlelerle ifade eder:

“Burada olup bu nefis iklimin ve şimdiye kadar bulunduğum en güzel şehrin tadını çıkarmanı öyle çok isterdim ki! İtalya buranın ihtişamı karşısında hiçbir şey kalır.....Evleri diğer Türk evleri gibi tek başlarına kötü olsa da ağaçların ve camiilerin arasında bir bütün olarak çok güzel görünüyorlar. Bu zamana kadar gördüğüm en güzel ve mümbit ağaçlarla, çiçeklerle, fundalarla kaplı olan muazzam düzlüğün manzarası da oldukça hoş. At sürmenin büyüleyici olduğu bu yerdeki atlar da İngiltere dışında gördüğüm diğer atlardan çok daha iyi.”¹³¹

20.yy'ın başlarına kadar Osmanlı'da toplumsal hayatta aleni bir şekilde görülmeyen kadınlardan¹³² daha aktif ve sıra dışı hayata sahip olan İngiliz aristokrat Leydi Hester, Bursa'ya geldiği ilk zamanlarda ata bindiğinin görülmesi ve kıyafetlerinin saraydaki iç oğlanlarınkine benzetilmesi yüzünden yerli halk tarafından erkek zannedilir. Hamama giderken karşılaştığı kadınların hangi sebeple yüzlerini kapatarak kendisinden kaçtıklarını başta anlamayan seyyah, bu durumun nedenini daha sonrasında kendilerine tercümanlık yapan Matmezel Arles'den¹³³ öğrenir ve tüm bu yanlış anlaşılımları düzeltmeden yolculuğuna devam eder.

Bursa'da kaldıkları süreçte Tarabya'da kiraladıkları evlerinin kira kontratının bitmesi üzerine Doktor Meryon, 1 Haziran'da İstanbul'a yeni bir ev bulmak için geri döner ve burada Baron Stürmer'in¹³⁴ Bebek'teki evini kiralar.¹³⁵ İki aylık Bursa seyahati sonrasında 1 Temmuz'da yola çıkan Hester ve maiyetindekiler ertesi gün

¹³¹ Meryon, **Travels**, c.I, s. 78.

¹³² Mustafa Karabulut, “Osmanlı İmparatorluğun'da 19.Yüzyılda Değişim Süreci, Sosyal, Kültürel Durum”, **Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, 2016, Sayı:2, s. 58.

¹³³ Bir Fransız tüccarının kızı olan ve Türkçe'yi çok iyi konuşan Matmazel Arles, Bursa'da Hester'in önemli davetlerinde de tercümanlık yapmıştır.

¹³⁴ İstanbul'da doğan ve Türkçe bilmesi sebebiyle Osmanlı'ya elçi olarak görevlendiren Avusturyalı diplomat; kendisi hakkında detaylı bilgi için bkz, Antoine Gautier, **Drogmans, Diplomates et Ressortissants Europeens Aupres de la Porte Ottomane**, İstanbul, 2013, s. 69-83.

¹³⁵ İstanbul'da kaldıkları süre içinde Beyoğlu ve Fener civarında çıkan üç yangından bahseden Doktor, 1811 yılında yazmış olduğu notlarında ocağın lağvedilmesinden korkan yeniçerilerin infial yaratmak için bu olaylara sebep olduğunu belirtmiştir; bkz. Meryon, **Travels**, c. I, s. 87.

İstanbul'a ulaşır. Bir müddet daha İstanbul'da kaldıktan sonra Leydi Montagu'nun¹³⁶ övgüler düzdüğü Belgrad'daki köye gidip burada birkaç gün geçirirler.

İstanbul'un iklimine alışamayan ve sağlığını olumsuz yönde etkileyen soğuk havalardan dolayı kışı burada geçirmek istemeyen Hester, 23 Ekim 1811'de Mr. Bruce, Mr. Henry Pearce, Doktor Meryon, İngiliz hizmetçisi, Mrs. Fry ve diğer yardımcılarıyla Mısır'a doğru, tüm yolculuk için 65 pounda anlaştıkları Yunan gemisiyle yola çıkar.

2.4. Mısır

İstanbul'dan sonra bin bir zorluklar atlatarak geldikleri Mısır, seyahat grubunun dördüncü durağıdır. Boğaz'ı geçtikten sonra karşılaştıkları sert rüzgâr yüzünden 5-6 gün boyunca Prens Adaları'nda mahsur kalan gemi ekibi, daha sonra kuzey rüzgarını fırsat bilerek Çanakkale'den Sakız Adaları'na geçer fakat yeniden çıkan fırtına sebebiyle on gün de burada konaklamak zorunda kalır. Rüzgârın sakinleyip yola çıkmalarına imkân vermesinin akabinde Rodos'a geçip yemek ikmali yapar ve 23 Kasım 1811'de buradan ayrılırlar. Bir müddet ilerledikten sonra geminin batma tehlikesi geçirmesi ekibin rotasını tekrar Rodos'a çevirmesine neden olur.¹³⁷ Ada'ya iki mil kala dümen kontrolü kaybedilen ve batmak üzere olan gemiden uzun bir sal yardımıyla kurtulan Leydi Hester, devam eden fırtınanın şiddetinden sakınmak için rüzgâr altı yönünde buldukları bir kayanın içinde otuz saat boyunca aç ve susuz halde yardım bekler.¹³⁸ Sonunda kıyıya ulaştıklarında buradaki küçük yel değirmeninin sahibinin evinde misafir olurlar.

Paralarının çoğu dahil bütün eşyalarını gemide bırakmak zorunda kalan ekip, Mr. Illarick ve bir Rum aile sayesinde kendilerine uzun vadede kalacak yer bulur. Ancak buna rağmen Rodos'tan çıkıp seyahatlerine kaldıkları yerden devam etmek için gerekli olan paraya ve yol malzemelerine de ihtiyaç duymaktadırlar. Bu amaçla Leydi

¹³⁶ Eşiyle birlikte 1715 senesinde İstanbul'a gelen İngiliz seyyah. Detaylı bilgi için bkz. **Lady Montagu, Şark Mektupları (1716-1718)**, çev. Ahmed Refik, Timaş Yay., İstanbul, 1998.

¹³⁷ Meryon, **Travels**, c. I, s. 97.

¹³⁸ Doktor Meryon, Rodos'taki bu gemi kazasında içinde Leydi Hester'e dair anekdotların yer aldığı ve seyyahın hayatının büyük bir bölümüne ışık tutacak günlüklerinin kaybolduğunu belirtir; bkz. Meryon, **Memoirs**, c. II, s. 8

Hester tarafından İzmir'deki İngiliz Konsül Mr. Werry'nin¹³⁹ yanına gitmesi ve gerekli malzemeleri tedarik etmesi için görevlendirilen Doktor Meryon, 22 Aralık 1811'de hizmetçileri Etienne ve Mustafa ile yola çıkar. Uzun bir yolculuktan sonra Konsülü bulup kendisine Hester'in mektuplarını iletir ve buradan Mr. Werry'nin yardımları sayesinde gerekli tüm malzemeleri temin eder.

Dönüş zamanı yaklaştığında birlikte yola çıktığı Mustafa'nın bir grup hırsızla birlikte kendisini soyup öldürme planları yaptığını Mr. Pearce'nin hizmetçisi Etienne'den öğrenen doktor, güvenliğini arttırmak için Yunan bir kaptanını da yanına alarak 17 Ocak 1812'de yola çıkar. 10 gün sonra Rodos'a geri vardığında Hester'i burada Hristiyanların yaz aylarını geçirdiği Tiranda Köyü'ne¹⁴⁰ bir fersah uzaklıktaki deniz kıyısına yakın bir kulübede bulur. İzmir'e gitmeden önce seyahat ekibi için sipariş edilen Türk kıyafetlerini ekibe dağıtan Doktor Charles Meryon, o dönemde kıyafetler arasındaki ayrımı bilmediği için herkesin kendi kıyafetini kendi zevkine göre belirlediğini ve peçe ile dolaşmak istemeyen Hester'in de erkek kıyafetleri giyerek İskenderiye seyahatine iştirak ettiğini belirtir.¹⁴¹

Salsette firkateyninin kaptanı Henry Hope, Rodos'ta yaşanan gemi kazasını duyduktan sonra Rodos'tan İzmir'e gelir ve seyyah ile ekibini İskenderiye'ye götürmeyi teklif eder. Teklifin kabul edilmesinin akabinde Georgaki¹⁴² hariç kalan tüm hizmetliler kovulur ve eskisine kıyasla daha küçük bir grupla yolculuğa devam edilir. İskenderiye'ye varıldığında Mr. Bruce, Doktor ve Mr. Pearce farklı ailelerin evlerinde konaklarken Hester'e Frenk mahallesinden küçük bir ev tutulur. Fransızların kısa hükümdarlığının etkisinin hala burada gözlemlenebildiğini ve Osmanlı topraklarının diğer bölgelerinde yaşayan Frenklere göre daha fazla tolere edildiğini

¹³⁹ İngiltere hükümeti tarafından 1793 yılında İzmir'de konsül olarak görevlendirilen Francis Peter Werry, burada otuz yıldan fazla süre kalmıştır. Kızı tarafından kendisi hakkında kaleme alınan biyografik eserde Leydi Hester tarafından gönderilen mektuplar da yer almaktadır; bkz. Eliza F. Werry, **Personal Memoirs and Letters of Francis Peter Werry**, Charles J. Skeet, London, 1861, s.6-10., Werry'nin aynı zamanda sonradan bölgeye gelen Amerikalı misyonerleri de himayesi altına aldığı bilinmektedir; bkz. Frank Fokke Ferwerda, Osmanlı İmparatorluğu'nda 1819-1919 Yıllarında Misyoner Seyyahlar, **Kebikeç Dergi**, s. 347.

¹⁴⁰ Rodos'ta nüfusu sadece Rum olan karyelerden biri; bkz. Uğur Ünen, **XVIII. Yüzyılda Osmanlı İdaresinde Rodos Adası**, (basılmamış yüksek lisans tezi), Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, 2013, s. 77.

¹⁴¹ Meryon, **Travels**, c. II, s. 110,130.

¹⁴² Siroz yerlisi, üç-dört dil bilen ve çalışkanlığıyla Hester'in dikkatini çeken hizmetçi.

belirten Doktor Meryon, yanındaki grupla birlikte 1801 yılında İngilizlerle Fransızlar arasında İskenderiye’de gerçekleşen muharebenin bulunduğu alanı ziyaret eder. Uzun süredir bölgede ikamet eden ve Türk kültürüne aşina olan Albay Misset ile sekreteri Mr. Thurnburn’un yardımları ile şehirdeki diğer tarihi yapıları ve mekanları keşfetme imkânı bulurlar.

Hester’in korkunç bulduğu ve “Mısır’ın geri kalanı böyleyse en kısa sürede buradan ayrılıyorum.” dediği İskenderiye’den sonraki durağı Reşid¹⁴³ kentidir. Kahire ve İskenderiye arasında ticaret için geçiş yolu olarak kullanılan bu yerde, Kahire yolculuğu için gereken hazırlıklar tamamlanana kadar kalan seyyah, daha sonra ekibiyle birlikte kiraladığı iki ayrı filikayla 9 Mart’ta Nil’den yola çıkar. Bulak¹⁴⁴ üzerinden Kahire’ye geçer ve burada Özbekiye¹⁴⁵ yakınlarında bulunan Mısır Paşası Kavalalı Mehmed Ali’nin¹⁴⁶ sarayına yakın Frenk mahallesine yerleşir. Hester’in buradayken ilk işi paşa ile yapacağı görüşme için kendisine altın işlemeli bir elbise almak olur. Notlarında bu mevkide bulunan hiçbir İngiliz leydi ile karşılaşmayan Kavalalı için de durumun son derece ilginç olduğunu belirten Charles Meryon, paşanın saraya gelmeleri için kendilerine Memlûk usulüne uygun donatılmış beş at gönderdiğini ve Hester’in girişinde kendisini ayakta karşıladığını belirtir. Küçük bir köşkte, altın işlemeli bir divanda ağırlanan ve kendilerine nargile ile kahve ikram edilen misafirler, Boğos Bey Yusufyan’ın¹⁴⁷ tercümanlığı aracılığıyla 1 saat süren

¹⁴³ Rosette olarak da bilinen bu yer 19.yy’da Garbiye vilayetine bağlı bir kazâdır; bkz. Tahir Sezen, **Osmanlı Yer Adları Sözlüğü**, Ankara, Sistem Ofset, Bas., Yay., 2017, s. 640.

¹⁴⁴ Memlûk Sultanı I.Baybars döneminde kurulan ve matbaasıyla ünlü olan tarihi liman şehri; bkz. Cengiz Kallek, “Bulak”, **DİA**, c.6, İstanbul, 1992, s. 387.

¹⁴⁵ XVIII.yy’ın başlarına kadar halkı fellahlardan oluşan bir kır bölgesi iken daha sonra çevresinde seçkinlerin mahallelerinin toplandığı yer haline gelmiştir; bkz. Hilal Görgün, “Kahire”, **DİA**, c.24, İstanbul, 2001, s. 175-179.

¹⁴⁶ Mısır valisi ve kendi adıyla anılan hanedanlığın kurucusu; bkz. Dr. Şinasi Altundağ, **Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı: Mısır Meselesi 1831-1841**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s.21-52., Khaled Fahmy, **Paşanın Adamları: Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Ordu ve Modern Mısır**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Çev. Deniz Zarakolu, İstanbul, 2010, s. 1-17.

¹⁴⁷ Mehmed Ali Paşa’nın tercümanı ve danışmanı olan Boğos Bey Yusufyan, 19.yy’da hükümette önemli mevkiler elde eden Ermenilerden birisidir; bkz. Sevda Özkaya Özer, **Osmanlı Devleti İdaresinde Mısır**, (doktora tezi), Fırat Üniversitesi, Elâzığ, 2007, s.65; Hester, Boğos Bey’in siyasi alandaki yeteneklerini başarılı bulur hatta onu Avrupa’daki başarılı siyasetçilerden ayırmaz. Ancak ona göre Boğos Bey her ne kadar kendisini Ermeni olarak tanıtsa da gerçek babasının bir Türk ağası olduğunu söyler. Aynı zamanda Mehmed Ali Paşa ile meşru hükümete karşı başlattıkları isyanlara katılmasından dolayı onu eleştirir ve hiçbir zaman başarılı olamayacaklarını söyler.; bkz. Meryon, **Memoirs**, c. III, s. 65-66; Mehmed Ali’nin ilk olarak İskenderiye valisi olarak tayin ettiği, sonrasında da dış ilişkiler danışmanı olarak seçtiği Ermeni kökenli devlet adamı; bkz. Khaled

görüşmeden sonra saraydan ayrılır. Bu görüşmeden kısa bir süre sonra Mehmed Ali Paşa Hester'e tam donanımlı bir süvari atı hediye eder.¹⁴⁸

Kahire'de kaldığı süre içinde Hester, Fransız Konsülü Mösyö Drovetti'nin mumya incelemek için düzenlediği davete de katılır. Fransız bir cerrah tarafından yapılan teşrih işlemini izlemeye leydi ve doktor haricinde bölgeyi ziyarete gelen diğer İngiliz seyyahlar da katılır.¹⁴⁹

Kahire'ye gelen yabancıların bölge halkı tarafından sürekli şüpheli gözlerle izlenmeleri ve her an bir tehlikeyle karşılaşma ihtimalleri sıkı önlemler almalarına neden olur. Burada kiraladıkları bir grup Fransız Kölemen¹⁵⁰ ile Piramitleri ziyaret etmek isterler. Kaldıkları yerden öğleden sonra ayrılıp Eski Kahire'ye, Nil'in doğu kıyısına doğru yola koyulurlar. Kendileri için hazırlanan evde geceyi geçirdikten sonra ertesi gün Nil üzerinden vapura binerek Çölün kıyısına, Piramitlerden yarım mil uzaklığa varırlar. Seyyah, havanın sıcak olması yüzünden Piramitlere çıkamaz ve çadırında ekibin burayı ziyaret etmesini bekler. Sonrasında ziyaretlerini tamamlayıp geri dönen grupla birlikte günbatımında Nil'e doğru hareket eder.

Leydi Hester Stanhope, Mayıs 1812'de Kahire'den Mr. Bruce, Mr. Pearce ve maiyetinin geri kalanıyla birlikte Dimyat'a gitme kararı alır. Dimyat'ta bulunan pirinç bataklıklarından hasıl olan sineklerden ve pirelerden rahatsız olduğu için kalma süresini ise en aza indirger. Buradan ayrılmak için ilk iş olarak Suriye'ye¹⁵¹ gitmek üzere üç direkli, yelkenli bir gemi kiralar ve altısı erkek hizmetçi olmak üzere 13

Fahmy, **Kavalalı Mehmed Ali: Osmanlı Valiliğinden Mısır Hükümdarlığına**, Vakıfbank Kültür Yay., İstanbul, 2020, s.58.

¹⁴⁸ Hester'in Mısır seyahatine dair ek bilgi için bkz. Ronald H. Fritze, **Egyptomania: A History of Fascination, Obsession and Fantasy**, London, Reaktion Books, 2016, s. 189.

¹⁴⁹ Meryon, **Travels**, c. I, s. 161.

¹⁵⁰ Napolyon'un ordusunun çekilmesiyle Mısır'da kalan ve sonradan aynı anda hem dinlerini hem de liderlerini değiştirerek Paşa'nın hizmetine katılan askerler; bkz. Watney, **a.g.e.**, s. 152.

¹⁵¹ Günümüzde Filistin, İsrail, Lübnan, Ürdün, Suriye sınırları içinde kalan şehirler seyyahın buraları ziyaret ettiği dönem olan 1800'lerde genel olarak Suriye toprağı olarak adlandırılıyordu; bkz. İlber Ortaylı, "19.Yüzyılın Sonunda Suriye ve Lübnan Üzerine Bazı Notlar", **Osmanlı Araştırmaları**, Sayı:4, 1984, s. 90.; Biz de güzergâhın daha kolay takip edilmesi amacıyla tezimizde bu yerleri bugünkü sınır ayrımlarını gözeterek ele aldık.

kişiden¹⁵² oluşan ekibiyle 11 Mayıs'ta yola çıkar. Nil Deltası üzerinden beş günde Suriye'ye geçip öğleden sonra dört civarında Yafa'da demir atarlar.¹⁵³

2.5. Filistin¹⁵⁴

Üç kutsal dinin doğup gelişmesinde önemli rol oynayan ve birçok farklı kültürün izlerini taşıyan Filistin, ekibin Mısır'dan sonraki ziyaret yeridir. Hacıların Kudüs'ü ziyaret etmek için kullandıkları ana liman olan Yafa ilk durakları olur. Buraya vardıklarında gruptaki kadınlar dahil hepsinin üzerlerinde Kahire'den ayrılmadan önce Memlûk modasına uygun olarak aldıkları erkek kıyafetleri vardır. Yerel halkın bu kostüm içinde henüz bıyıkları çıkmamış genç bir erkek olarak düşünüp yadırgamadığı Hester'in geleceği ise önceden bilinmektedir. Yafa'da Fransız asıllı İngiliz vekil Antonio Damiani tarafından karşılanan ve evinde misafir edilen grubun bir sonraki konaklama mekânı Fransisken manastırı olur. Kısa bir süre burada kaldıktan sonra sıkıcı küçük bir balıkçı kasabası olarak nitelendirdikleri bu yerden ayrılmaya karar verirler. Kiraladıkları on bir deve ve on üç at ile Yafa Valisi Muhammed Ebu Nabbut¹⁵⁵ tarafından gönderilen iki atlı eşliğinde Kudüs'e doğru yola çıkılır. Mısır'dan Yafa'ya kadar gezi ekibinde yer alan Mr.Pearce, bu noktadan sonra kendilerine eşlik etmeyeceğini belirterek manastırda kalmaya karar verir.¹⁵⁶

¹⁵² Leydi Hester Stanhope, Mr. Bruce, Mr.Pearce, Doktor Meryon, Mrs.Fry, Hester'in hizmetçisi, bir aşçı, iki uşak, Ragusalı Iachimo, çadircı ve Kavalalı'dan ve Fransız Konsül'den alınan resmi izin ile Leydi Hester'in güvenliği için atanan iki Fransız Kölemen Yusuf ve Selim; bkz. Meryon, **Travels**, c. I, s. 185.

¹⁵³ Meryon, **Travels**, c. I, s. 186.

¹⁵⁴ Rodos'tan Suriye'ye kadar olan geziler hakkında tutmuş olduğu seyir defterlerinin ve ajandalarının 1813 yılında Malta'dan İngiltere'ye giden gemide kaybolduğunu belirten Doktor Meryon, Yafa'dan önceki kısımdaki anlatılar için mektuplardan, dağınık notlardan ve hafızasından yararlandığını ve bu nedenle bazı detaylarda hata olabilme ihtimalinin bulunduğu bahseder. Ayrıca Filistin'e kadar yazmış olduğu gezi notlarının da Hester'in Lübnan Dağı'nda kurmuş olduğu olağandışı hayat düzenini anlatmadan önce bir giriş niteliğinde olduğunu belirtir.

¹⁵⁵ Eskiden Cezzar Paşa'nın kölemenı olan Nabut orta yakışıklılıkta, dindar birisiydi. Yafa valisi olduktan sonra katı bir yönetim anlayışı belirlemiş, hırsızlar ve soygunculara göz açtırmamıştır. Meryon, **Travels**, s.197., Bölgedeki dönemin siyasi işleyişi hakkında detaylı bilgi için bkz. İlan Pappé, **The Rise and Fall of Palestinian Dynasty: The Husaynis (1700-1948)**, University of California Press, California, 2010, s. 55-59.

¹⁵⁶ Meryon, **Travels**, c. I, s. 200.

Dört saatlik yürüyüş neticesinde Yafa'dan Remle'ye ulaşan gezi grubu, konaklama yeri olarak burada bulunan diğer bir manastırı seçer. Dinlenmek için yalnızca iki gün konakladıkları bu yerden ayrılarak Kudüs güzergahına devam ederler. Kudüs'e vardıklarında bölgede itibarlı bir kişi olan Bedevi şeyhi Ebu Goş¹⁵⁷ tarafından nezaketle ağırlanırlar. Şeyhin evinde bir gün kalan Hester, ertesi gün refakatindekilerle Ebu Goş'un kardeşlerinden biriyle yola çıkarak kısa sürede Kudüs'ün güneyinde yer alan ve Hz. İsa'nın doğum yeri olarak kabul edilen Beytullahim'e varır. Burada Doktor ve ekibin erkek üyeleri Fransisken manastırında kalırken manastırın kadınları kabul etmemesi üzerine gruptaki kadınlar leydi ile manastıra bitişik olarak inşa edilmiş bir evde konaklar.¹⁵⁸

Gençlik dönemini geçirdiği İngiltere'deyken Samuel Brothers adındaki falcının kendisine Kudüs'e hacca gideceğini ve çölde yedi sene geçirip Yahudilerin kraliçesi olarak bu seçilmiş insanlara liderlik yapacağını söylediğini hatırlayan seyyahın Kudüs'e gitme nedenlerinden biri de bu kehanetin gerçekleşeceğine karşı duyduğu inançtır. Leydi Hester Stanhope, Kudüs'e varışıyla bu kehanetin ilk kısmının tamamlandığını düşünür ve Yahudilerin kraliçesi olacağına dair inancı artar.¹⁵⁹

Kudüs'te ilk günlerini dinlenerek ve konaklamaları için gereken düzenlemeleri yaparak geçiren ekip, ikinci günde yirmi kişilik alayla Yafa valisi olan Ebu Nabbut'un kayınpederinin sarayını ziyarete gider. Sarayda son derece resmi bir şekilde ağırlanan Leydi Hester ve maiyetindekiler, burada fazla kalmazlar. Akabinde Kahire Kalesi'nde Mehmet Ali Paşa'nın Memlûklü katliamından çölü geçerek kurtulan Memlûklü Emin Bey ile görüşürler.¹⁶⁰ Yine aynı gün içinde Hz. İsa'nın kabrinin gömülü olduğu ve

¹⁵⁷ Kudüs-Remle arasındaki bölgede etkin olan Bedevi şeyhi, 1825 yılında merkezi yönetimin zayıflığından yararlanıp Kudüs'ün civar köylerinde isyan çıkaranları destekleyerek şehrin ele geçirilmesine yardımcı olmuştur; bkz. Kâmil Cemil el- Aseli, "Kudüs", *DİA*, c.26, Ankara, 2002, s.334-338; Doktor Meryon, üç erkek kardeşi bulunan Ebu Goş'u Kudüs'ün anahtarlarını elinde bulunduran ve Yafa'dan Kudüs'e gitmek isteyen herkesin mutlaka izin alması gereken biri olarak anlatır. Kudüs'e giden yolun onun köyünden geçmesi ve buraya çıkan yolların dar, tehlikeli ve yalnız oluşu da onu tehdit eden paşalara karşı korku duymamasına neden olur. Çünkü dağlarda bulunan adamlarıyla gönderilecek her birliğe karşı koyabilirdi diyor. Sahip olduğu maddi güç ise Hristiyan hacılardan aldığı yüklü miktar paradan ve Kudüs'teki manastırlardan aldığı ianelerle gerçekleşir. Goş, Hester'i ve ekibini son derece iyi karşılar ve onların gelişi için koyun kestirir; bkz. Meryon, *Travels*, c. I, s. 205-206.

¹⁵⁸ Meryon, *Travels*, c. I, s. 208.

¹⁵⁹ Alba Amoia, Bettina L. Knapp, *Great Women Traveller Writers: From 1750 to the Present*, The Continuum International Publishing, New York, 2006, s.46; Meryon, *Travels*, c. I, s. 210.

¹⁶⁰ Meryon, *Travels*, c. I, s. 212.

yeniden burada dirileceğine inanılan Kutsal Kabir Kilisesi'ne¹⁶¹ ziyarette bulunurlar. Kilisede akın eden halkın oluşturduğu muazzam bir kalabalık ve kapıda ellerinde mumlarla bekleyen kilisenin rahipleri onları alayışlı bir törenle karşılar. Hazırlıkların kime yapıldığını merak eden halkın oluşturduğu tüm bu hengâme içinde ezilme tehlikesi geçirerek Kilise ziyaretini gerçekleştirdikten sonra, Hz. İsa'nın çarmıha gerildiğine inanılan Golgota Tepesi'ne doğru hareket ederler.

Yahudi ulusunun hürmet gösterdikleri Kudüs'te olduğu kadar başka hiçbir yerde avantajlı konumda olamayacağına inanan Leydi Hester, Yahudi mahallesinde yer alan önemli aileleri kendi evlerinde ziyaret eder.¹⁶² Ertesi gün buradan çıkarak Beyt-ül-Lahim'de kaldığı manastıra geri döner. Burada birkaç gün dinlendikten sonra Hz. İsa'nın doğduğu yere ziyarette bulunur ve ardından Aziz Nikodemus'un¹⁶³ kabrine uğrar. Kudüs'te görülecek tüm önemli yeri ziyaret ettiğine kani olduktan sonra burada daha fazla kalmanın mantıklı olmayacağını düşünerek seyahatine kaldığı yerden devam etmeye karar verir. 31 Mayıs 1812'te Remle'den kiralanan yük hayvanlarıyla Akka için yola çıkılır.

2.6. İsrail

Günümüz İsrail sınırları içinde yer alan Akka'ya¹⁶⁴ gitmek için Remle'den on deve, sekiz eşek ve altı atla birlikte yola çıkan ekip, dinlenmek için ilk durak olarak Muharrem Köyü'nü¹⁶⁵ seçer ve bu noktada çadırlarını kurar. Ellerindeki izin

¹⁶¹ Kutsal Kabir Kilisesi hakkındaki detaylı bilgiler için bkz. George Jeffery, **A Brief Description of The Holy Sepulchre Jerusalem And Other Christian Churches in The Holy City**, Cambridge University Press, England, 1919., Tom Powers, **The Church of the Holy Sepulchre: Some Perspectives From History, Geography, Architecture, Archaeology, And The New Testament**, Artifax, 2004-2005, Israel ,s.2., Ahmet Türkan, Anahtarını İki Müslüman Ailenin Koruduğu Kilise: Kıyamet Kilisesi, **Milel ve Nihal Dergisi**, 2013, Cilt 10, Sayı:2, s.227., Doktor Meryon notlarında Kilise'nin 1810 yılında tekrar inşa etmek için kiliseden para sızdırmak isteyen Türkler tarafından yakıldığını iddia etmekte ve sonradan Rumlar tarafından yeniden inşa edildiğini belirtmektedir; bkz. Meryon, **Travels**, c. I, s. 212-215.

¹⁶² Meryon, **Travels**, c. I, s. 215-216.

¹⁶³ Aziz Nikodemus ya da diğer bilinen adıyla Nikodim, kutsal kitaba göre Aramatyalı Yusuf ile Hz. İsa'yı defneden kişidir; (Yuhanna:19)

¹⁶⁴ 1774 yılından 1832 yılına kadar Sayda Eyaleti'ne bağlı bu yer, 1832-1840 yılları arasında Mısırlı İbrahim Paşa'nın yönetimi altına girmiştir. Bkz. Sezen, **a.g.e.**, s. 20.

¹⁶⁵ Kitapta Ali b. Alim adlı bir şeyhin idarecisi olduğu köy olarak Mharrem ismiyle geçen ve izinleri olan seyyahlara barınma imkânı sunan bu yer, Yafa'dan sekiz, Remle'den on iki mil uzaklıktaki deniz kıyısında bulunmaktadır. Bkz. Meryon, **Travels**, c. I, s. 230.

belgesinin buradaki köy için geçerli olmaması hasebiyle köyün şeyhi tarafından barınma ve yiyecek konusunda hiçbir yardım göremezler. Bu sebeple buradaki kalma sürelerini kısa tutmak zorunda kalıp kısa süre içinde Akka'ya doğru yeniden hareket ederler.

Muharrem'den sonra ikinci kamp alanı olarak Ümmü Halid Köyü seçilir. Buradan ayrılıp Kaysâriyye Harabeleri'ni¹⁶⁶ ekibiyle ziyaret eden Hester, Cisir ez-Zerka üzerinden Tantur'a¹⁶⁷ varır. Bir gün geceledikten sonra merakla beklediği Akka'ya doğru tekrardan yola koyulur. Çadırlarını Eilat'ta¹⁶⁸ kuran ekip, ertesi gün Hayfa'ya varmak için tekrardan yola çıkar. Hayfa valisinin yardımcılarıyla çadırlarıyla uygun bir yere yerleşir ve kısa bir çevre turu yaptıktan sonra çok fazla kalmadıkları bu şehirden ayrılırlar.

Hester'in şehre gelmek üzere olduğunu önceden haber vermek ve Hester'e Mr. Catafago'nun evinde uygun bir yer ayarlamak amacıyla ekipten daha erken yola çıkan Doktor Meryon, öğleden önce vardığı Akka'da evlerinde kalacağı Mr. Catafago'nun yeğeni tarafından karşılanır. Akşam saatlerinde şehre giriş yapan Leydi Hester, burada ev sahibi tarafından nezaket kurallarına uygun bir biçimde ağırlanır.¹⁶⁹

Dokuz günlük yolculuklarından sonra 15 Haziran 1813 yılında Akka'ya varan seyahat grubu, ilk günü dinlenerek ve kalacakları evle ilgili düzenlemeleri tamamlayarak geçirir. İkinci gün Leydi Hester, Dımaşk'ta birçok Paşa'nın yazıcılığını yapmış bir Yahudi'nin oğlu olan Malem Haym Shaady'e¹⁷⁰ akşam yemeğine gider.

¹⁶⁶ Akka'ya bağlı nahiye olan bu tarihi yerin günümüzde kalıntıları bulunmaktadır; bkz. Sezen, **ag.e**, s. 442., Doktor' Meryon'un notlarına göre Cezzar Paşa, Akka'daki kalesini yaptırırken buradaki harabelerde bulunan granit ve mermer sütunları, süslemeleri alarak götürmüştür. Bkz. Meryon, **Travels**, c. I, s. 235.

¹⁶⁷ Dora olarak da bilinen bu yer İsrail'de Kayserya ile Karmel Dağı arasında kalmaktadır; bkz. Richard Gottheil, "Diodatus", **The Jewish Encyclopedia**, c. IV, New York, 1906, s. 607.

¹⁶⁸ İsrail'in en güneyindeki şehir olan Eilat ülkenin Kızıl Deniz'e ve Hint Okyanusuna çıkış yeridir. Kral Süleyman zamanından bir limanın yeri üzerinde kurulu olduğuna inanılan modern liman İsrail'in Afrika ve Uzak Doğu ile ticaretini yürütmektedir; bkz. Ruth Ben Haim, **İsrail Hakkında Gerçekler**, İsrail Enformasyon Merkezi, 2008, İsrail, s.121.

¹⁶⁹ Bkz. Meryon, **Travels**, c. I, s. 250.

¹⁷⁰ Cezzar Ahmed Paşa Akka'yı yönetirken Haym'i başkatibi olarak seçmiş ancak daha sonra aralarında çıkan bir anlaşmazlık sonucu Haym'in bir kulağını, bir gözünü ve burnunu kestirmiş hatta kendisini sonrasında sıcak fırına koydurmuştur; bkz. Meryon, **Travels**, c.I, s.256.

Haym, aynı zamanda hem bankacı hem de Süleyman Paşa'nın¹⁷¹ vekilidir. İlk olarak burada Mr. Catafago'nun tercümanlığı aracılığıyla başlayan vekilin Hester ile dostlukları Haym'in vefatına kadar devam eder.

Şehri gezmesi için gerekli tüm olanaklar sağlandıktan sonra leydi, refakatindekilerle birlikte camileri ve etraftaki tarihi yapıları gezer. Burada Cezzar Ahmed Paşa'nın¹⁷² şehri Fransız saldırılarından korumak için yaptırdığı surları ve ıslah faaliyetlerini gözlemleme fırsatı bulur. Hester, şehir gezisini tamamladıktan sonra Cezzar Ahmed Paşa'nın vefatının akabinde Akka valiliğine getirilen Süleyman Paşa ile görüşür ve Paşa tarafından son derece nazik bir şekilde karşılanır. Ziyareti sonrasında kendisine armağan olarak bir at hediye edilir.¹⁷³

22 Haziran 1813'de Mr.Catafago'nun rekâketinde Akka'dan nüfusunu Müslümanların ve Hristiyanların oluşturduğu Nasıra'ya geçen seyyah, burada yeniden Mr.Catafago'nun evinde kalır. Ekibin diğer üyeleri ise yeterli oda olmadığı için bu evin karşısındaki manastırda konaklar. Kaldıkları süre içinde Nasıra'da, Bakire Meryem'in evinin yerine inşa edilen şapeli, Tabor Dağı'nı, Kafr Kanna'yı¹⁷⁴ ve çevredeki tarihi birçok önemli yeri ziyaret ederler.¹⁷⁵ Görülmeye değer tüm yerleri gezdikten sonra şehirden ayrılmak için hazırlıklara başlar ve 5 Temmuz 1812'de yeniden Akka'ya geri dönmek için yola çıkarlar. Ancak yolda Hester'in attan düşüp yaralanması üzerine tedavi için manastıra geri dönmek zorunda kalırlar. Bir hafta daha burada kaldıktan sonra 12 Temmuz'da tekrar yola çıkılır.

¹⁷¹ 1804 yılında vefat eden Cezzar Ahmed Paşa'dan sonra Akka'da yerine gelen ve on beş sene boyunca güney Suriye'yi yöneten Cezzar'ın ordu kumandanı; bkz. Borisovic Lutskiy, **Arap Ülkelerinin Yakın Tarihi**, Yordam Kitap, İstanbul, 2011, s.65., Süreyya, **a.g.e.**, c.V, s. 1545.

¹⁷² Cezzar Ahmed Paşa hakkında detaylı bilgi için bkz; Mustafa Güler, **Cezzar Ahmed Paşa ve Akka Savunması**, Çamlıca Basım Yay., İstanbul, 2013., tezimizin üçüncü bölümünde detaylıca ele alınacaktır, bkz.Bölüm III, s. 61.

¹⁷³ Osmanlıda büyük öneme sahip at, kıymetli ve değerli bir hediye olarak görülür ve herkese verilmezdi; bkz. Fatih Murathan, v.d., Osmanlı Devleti'nde Binicilik, **Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2019, sayı:3, s. 787.

¹⁷⁴ İsrail'in kuzeyinde yer alan Arap kasabası. Yakınlarında yer alan kilise ve azizlerin mezarlarıyla dini açıdan önemli bir konuma sahiptir; bkz. Lieut. Conder and Kitchener, **The Survey of Western Palestine**, The Committee of The Palestine Exploration Fund, London, 1881, c. I, s. 367.

¹⁷⁵ Nasıra ile ilgili bilgi verdiği kısımda Bonapart'ın manastırın içindeki şapele şapkasını dahi çıkarmadan büyük bir kayıtsızlık içinde girmesi ve Müslümanların ve Greek Hristiyanların gözü önünde mucizlere sahne olan yerin izleyicilere açması kutsal babalar için hala skandal olarak değerlendirilmekte ve etkileri de devam etmektedir der Doktor Meryon; bkz. Meryon, **Travels** c. I, s. 269.

2.7. Suriye

Akka'dan sonra seyahatlerine Suriye üzerinden devam etmeye karar veren Leydi Hester ve maiyeti¹⁷⁶ kiraladıkları atlar ve develerle 18 Temmuz 1812'de Sur'a¹⁷⁷ gitmek üzere yola koyulur. Akka'nın kuzeyinde kalan düzlükten ilerleyerek Resülayn'i geçen seyyah, hayatının sonuna kadar kalacağı Sayda'ya¹⁷⁸ ilk girişini yapar. Burada Fransız Konsül Mösyö Taitbout'un ayarladığı kervansarayda Fransız ailelerle birlikte konaklar ve kaldığı süre boyunca Sidon antik şehrinin kalıntılarını ve anıt mezarlarını ziyaret eder. Sayda'ya gelmelerinden kısa bir süre sonra Dürzilerin lideri Emir Beşir¹⁷⁹ tarafından Deyrülkamer'deki¹⁸⁰ sarayına davet edilen Hester, daveti kabul ederek 29 Temmuz'da Sayda'dan bir buçuk mil uzaklıkta bulunan bu yere gitmek için iki tercümanıyla birlikte yola çıkar. 27 Ağustos'a kadar burada kalır ve bu süre içinde Emir Beşir'in yanı sıra el-Mahsara'da oturan Şeyh Beşir'i¹⁸¹ de evinde ziyaret eder.

Ağustos ayı geldiğinde uzun süre birlikte yolculuk yaptığı erkek arkadaşı Mr.Bruce, Deyrülkamer'den Halep'e gitmek için ekipten ayrılırken grubun geri kalan üyeleri Şam'a (Dımaşk) gitmek için 27 Ağustos'ta yola çıkar. Doktor Meryon'a göre Leydi Hester'in Mr.Bruce ile Halep'e gitmek yerine Dımaşk'ı tercih etmesinin asıl sebebi buradaki Bedevi Araplarla görüşmek ve uzun süredir planladığı Palmira gezisini gerçekleştirmek istemesidir.¹⁸² Sayda'dan Avali Nehri'ni takip ederek el-

¹⁷⁶ Giorgio, Mr. Catafago'nun aşçısı, bir Kıbrıslı, bir Akkalı hizmetçi, Hanah isimli berber ve Ragusalı. Bkz. Meryon, **Travels**, c. I, s. 280.

¹⁷⁷ Sayda eyaletine bağlı kaza, Sezen, **a.g.e.**, s. 701; Detaylı bilgi için bkz. Ebru Altan, "Sur", **DİA**, c.37, İstanbul, 2009, s. 535-537.

¹⁷⁸ Hester'in vardığı tarih olan 1812 yılında doktorun notlarına göre Sayda nüfusu bazı yazarların verdiği bilgilere bakılarak 15 bin olarak verilir. 150 Maruni, 300 Rum Katolik, 100-150 Yahudi ve geri kalanı da Türk'tür. Ancak mekânın büyüklüğünü göz önünde buldurulduğunda bunun mümkün olmadığını belirten doktor, Dubani adında yerli tüccara göre nüfusun 4.500-5000 arasında olduğunu ve bunların arasında da 100 Hristiyan aile olduğunu, kendisinin de bunu daha doğru bulduğunu belirtir; bkz. Meryon, **Travels**, c.I, s. 324-325.

¹⁷⁹ Cezzar Ahmed Paşa'nın desteğiyle 1788 yılında Lübnan Emirliği'ne getirilen ve yarım asırdan fazla süre boyunca bu görevde kalan Emir Şihab II; bkz. Nejla M. Abu-Izzeddin, **The Druzes: A New Study of Their History, Faith and Society**, E.J Brill, Hollanda, 1993, s. 211-220.

¹⁸⁰ 1879 yılına kadar Suriye eyaletine bağlı kazâ olan Deyrül Kamer, 1879-1918 yılları arasında Cebel-i Lübnan müstakil sancağı olarak yer alır; bkz. Sezen, **a.g.e.**, s. 217.

¹⁸¹ Şihab ailesinin rakibi olan Canbolat ailesinden Şeyh Beşir Canbolat 1825 yılında Akka'da idam edilmiştir; bkz. Abu-Izzeddin, **a.g.e.**, s. 211-215.

¹⁸² Meryon, **Travels**, c.I, s.352., Bruce, **a.g.e.**, s. 183.

Baruk'a¹⁸³ ve sonrasında Ayta'ya uğrayan ekip nihayetinde Dımaşk'a ulaşır. 30 Ağustos'ta Dımaşk yolu üzerindeyken ekipten önce ayrılarak yola çıkan Meryon, valinin sarayına gider ve aldığı izinle seyyahın Hristiyan mahallesinde kalacağı bir ev ayarlar. 1 Eylül 1812'de şehre giriş yapan Hester, doktorunun ifadesiyle Osmanlı toprakları içindeki en mutaassıp şehir halkına sahip Şam'da tepki çekmemek için peçe takarak dolaşması gerektiği ile ilgili yapılan tüm uyarıları göz ardı ederek bölgeyi herkesin meraklı bakışları altında peçesiz olarak ziyaret eder.

Çağlar boyunca önemli bir konuma sahip olan ve birçok cami, han, kilise gibi yapılara ev sahipliği yapan Şam'da kaldığı ilk evin kötü durumda olması Leydi Hester'in buradan Türk mahallesindeki başka bir eve taşınmasına neden olur. Yeni evine geçip iki üç gün dinlendikten sonra çevredeki tarihi yapıları at üstünde gezmeye karar verir ve mukimler tarafından büyük bir ilgi ve merakla karşılanır. İngiliz olduğu bilinmesine rağmen tavırlarından ve kıyafetlerinden dolayı kendisinin Osmanlı soyundan geldiği düşünülür.¹⁸⁴ Burada camiileri ziyaret etmek isteseler de başarılı olamazlar. Onların yerine Abdülmelik'in oğlu Velid tarafından inşa edilen camiiyi gezmesi için yanlarında bulunan Müslüman Ali Bey'i görevlendirirler. Camii hakkında verdiği bilgiler neticesinde burası hakkında kitabına not düşen Doktor Meryon, yapının yalnızca dışı hakkında kendi fikrini söyler. Ona göre bu camiinin mimarisi diğer Saraken yapılarına benzemez. Ziyaret edebildikleri yerler arasında ise siyah-beyaz taşlarla inşa edilmiş Han Harun ve Grek kilisesinin Antakya patrikliği yer alır.¹⁸⁵

Şam'a geldikten kısa süre sonra burada Vali Seyyid Süleyman Paşa ile görüşen seyyah, büyük bir resmiyet içinde ağırlanır; Paşa'ya hediye ettiği enfiye kutusunu karşılık olarak kendisine bir Arap atı hediye edilir. Süleyman Paşa haricinde burada eski Dımaşk valisi Nazif Paşa¹⁸⁶, Abdullah Paşa¹⁸⁷ ve delibaşların lideri Molla

¹⁸³ Avali Nehri'nin kaynağına 270 metre uzaklıkta bulunan ve Dürzilerin, Müslümanların ve Hristiyanların yaşadığı yoğun nüfuslu bir köy; bkz. Meryon, **Travels**, c. I, s. 355.

¹⁸⁴ Meryon, **Travels**, c.II, s.8; Lübnan'a yerleştikten sonra bu fikre kendini iyice kaptıran Hester, daha sonraki dönemlerde tanıştığı kişilere Kureyş kabilesinden olduğunu söyler. Bkz. Meryon, **Memoirs**, c. I, s. 9.

¹⁸⁵ Meryon, **Travels**, c. II, s. 2-3.

¹⁸⁶ Bab-ı Ali'nin korkusundan Avrupa'ya kaçan eski Dımaşk valisi. Meryon, **Travels**, c. II, s. 169.

¹⁸⁷ Cezzar Ahmed Paşa'nın oğlu. Yükselerek 1815 yılında Sayda valisi olmuştur; bkz. Süreyya, **a.g.e.**, c. V, s. 79.

İsmail¹⁸⁸ gibi önemli isimlere görüşür ve onları konutunda ağırlar. Bölgeye dair yapmış olduğu ziyaretlerden sonra uzun zamandan beri kafasında olan Palmira gezisini gerçekleştirmek için Hama'ya geçer.

Suriye çölünün ortasındaki bir vahada bulunan Palmira (Tadmür) tarihi şehrine gitme fikrini paşa ile paylaşan seyyahımız, paşadan kendisine eşlik etmesi için görevlendirilecek 1000 kişilik koruma ekibi sözü alır. Ekim ayının ortasında Hama'dan yola çıkmaya karar verir ancak Anezelerin¹⁸⁹ lideri Mahannah el-Fadel'in oğlu Nasar'ın Bedevilerin yoğunlukta olduğu bölgeye kendi izinleri olmadan paşanın askerleriyle geçemeyeceğini söylemesi üzerine bu planından vazgeçer. Böyle bir yolculuğun kendisi için birçok tehlike barındırdığını ve Avrupalı yalnız bir kadın olarak çöle Paşanın askerleri ile gitmesi gerektiğine dair yapılan uyarıları dinlemez ve Nasar ile anlaşma yaparak Bedevilerle birlikte çölü geçmeye karar verir.¹⁹⁰

Kar yağışından dolayı mart ayına ertelenen ve hazırlıkları altı hafta süren bu tehlikeli çöl yolculuğuna, yetmiş kişilik Bedevi grubu ile Hama'dan yirmi iki deve ve yirmi beş at eşliğinde çıkılır. Ekipteki erkeklerle birlikte Hester ve yanındaki kadın hizmetçiler de Bedevilere ait erkek kıyafetleri giyerek seyahate iştirak ederler. Doktor Meryon'a göre uzun süredir Palmira'ya gitmek isteyen Hester'i asıl harekete geçiren neden yalnızca antik kentin kalıntılarını müşahade etmek değil, bu kentin ihtişamını kazanmasına yardım eden ve kendisiyle aynı kaderi paylaştığını düşündüğü hemcinsi

¹⁸⁸ Molla İsmail'le Suriye'de yakın dostluk geliştiren Hester, kendisini Avrupa'daki dostlarına tanıtırken son derece cömerttir. Kendisinin güçlü bir delibaş olduğunu, paşa'nın miri toplamaya cesaret edemediği Filistin'e kendisini görevlendirdiğini ve hiçbir paşanın çok defa denese de kafasını kesmeyi başaramadıklarını belirtir. Aynı zamanda Filistin'den geldikten sonra kendisini bir Türk gibi karşılamaya gideceğini de belirtir. Bunlara ek molla, Hester'e göre çok güçlüdür ve Arapların hepsi ona çok bağlıdır. İki kere onlara sığınmış karşılığında Hama'daki tüm Arapları besleyerek onlara minnettarlığını göstermiştir; Meryon, **Travels**, c.II, s.89. Seyahatname kısmında doktor, Molla İsmail'in o dönem Avrupa'da olmasa da orta çağda yaygın olan ve Türkiye'de ise etkisini halen gösteren hizmetlerini en iyi ödeme yapan askeri birliklerin liderine sunan kişilerden biri olarak tanımlar. 1812 yılında meşru yöneticilerden ve o dönem pašalıktan bağımsız olan bu kişiler kendilerine ait yargı yetkisine sahiptir aynı zamanda. Yıllar içinde artan etkisi ve ağırlığıyla Molla İsmail aynı zamanda eyalette çok fazla hüküm süren bir siyasi şefi. Bu adamların hepsi isyanları bastırmak, vergileri toplamak ve gerekli valileri değiştirmek için kullanıldılar; bkz. Meryon, **Travels**, c. II, s. 27-28.

¹⁸⁹ Günümüzde de varlığını sürdüren çok eski bir Arap kabilesi Anezeliler hakkında detaylı bilgi için bkz. Abdülkerim Özaydın, "Aneze", **DiA**, c.III, İstanbul, 1991, s. 195.

¹⁹⁰ Meryon, **Travels**, c. II, s. 70.

Palmira Kraliçesi Zenobia'ya¹⁹¹ duyduğu sempati ve onun hükmettiği yeri görme isteğidir.

20 Mart 1813'te sabah 10:00'da kalabalık bir grubun uğurladığı seyyah ve ekibi, yanlarına aldıkları tüm değerli eşyalarla yola çıkar. Fakat Bedevilerin eşyalarını yağmalama ve kendilerini çölde terk etme ihtimallerini göz önünde bulundurarak sağ salim dönmeleri üzerine ödenecek yol ücretlerinin yarısını Molla İsmail'e bırakarak kendilerini garantiye almayı da unutmazlar.

Asi Nehri üzerinden iki buçuk saat sonra vardıkları Genan adlı küçük bir köy ilk durakları olur. Geceyi geçirdikleri bu yerden ertesi sabah erkenden ayrılarak önce Anezilerin reisi Mahannah el-Fadel'in daha sonra da küçük bir kabile olan Beni Hez'in kamp alanında birer gün konaklarlar. Güzergahlarını Belaz dağ zinciri üzerinden sahraya doğru çeviren ekiptekiler, Cebel el-Abyad'ı takip ederek kuzeyde Romalıların anıt mezarlarının yer aldığı Mezarlıklar Vadisi'ne geçer. Buradan devam ederek sekiz günün sonunda Palmira'ya ulaşırlar. Hester'in Avrupalı bir kadın seyyah olarak ülkelerinin binlerce mil ötesinden bin bir zorlukla geldiğini haber alan ve kendisine hayranlık besleyen halk, İngiliz seyyahı şehrin girişinde davullar, danslar ve at gösterileri ile karşılar. Ancak doktora göre halkın onu bu kadar heyecanla karşılamasının sebebi yalnız bunlar değildir. Hester, bölgeye gelmeden önce onun 40 kese altına bedel bir ata binen, atnının üzengilerinin ve örtüsünün sırf altından olan bir İngiliz prensesi olduğu tüm çölde duyulur. Hatta elinde hazinelerin yerini gösteren bir kitap olduğu aynı zamanda yanında bulundurduğu yapraklarla taşları altına çevirdiği de anlatılan gerçeküstü hikayelerdendir.¹⁹²Bu etkileyici girişin akabinde leydi, Palmira'nın sembolü olan antik kaidelerine ve tarihi yapılarına götürülür. Kaidelerin önünde ellerinde çelenkler ve beyaz kıyafetlerle kendisini bekleyen ve Hester'in ifadesiyle bir tabloyu andıran Tedmürlü kızları görünce çok etkilenir.¹⁹³

¹⁹¹ Antik dünyanın en güçlü kadınlarından biri sayılan Suriye Çölü'nün kraliçesi. Mısır'ı fethedip Roma'nın vilayetlerini ele geçirerek ülkesinin sınırlarını genişletmiştir; bkz. Agnes Carr Vaughan, *Zenobia of Palmyra*, Garden City, New York, 1967, s. 77-89., diğer kaynaklar için bkz. Nathanael J. Andrade, **Zenobia: Shooting Star of Palmyra**, Oxford University Press, USA, 2018., Mr. Bruce'nin General Oakes'e yazmış olduğu mektupta Hester'in Vahhabilerin lideri İbn Suud ile evlenerek dini ve siyasi açıdan bir devrim yapabileceğini ve birlikte Sultan'ı tahtından ederek yeni bir Zenobia olabileceğini belirtmiştir. Bkz. Meryon, **Travels**, c. II, s. 177.

¹⁹² Meryon, **Travels**, c. II, s. 74.

¹⁹³ Meryon, **Travels**, c. II, s. 198.

Ertesi günü dinlenmek için ayıran Hester, 29 Mart'ta atına binerek harabeleri, tapınakları ve antik yapıları incelemeye gider. Burada kaldığı süre içinde bölgeyi ve bölge halkını gözlemleme fırsatı bulur. Ancak 4 Nisan'da ekibi Palmira'ya getiren Aneze kabilesinin düşmanı olan Fedan kabilesinin bölgeye saldıracağı haberi gezisini yarıda bırakmasına sebep olur. Hester'i riske atmak istemeyen Nasar, haberin doğruluğunu teyit etmeyi beklemeden ekibi sabah erkenden şehirden çıkararak Hama'ya geri götürür. Palmira'ya giderken takip ettikleri aynı güzergâh üzerinden ilerleyen grup, Belaz Dağı'nın yakınlarına geldiğinde Şeyh Münif'in liderliğini yaptığı Seba Bedevilerinin kamp alanında çadırlar kurar ve burada kabileden yüzleri dövmeli bedevi kadınlarla tanışma fırsatı bulur.¹⁹⁴ Bir sonraki dinlenme yerleri 9 Nisan'da ulaştıkları Selâmiye¹⁹⁵ olur. Şehirde yer alan harabeleri gezdikten sonra Hama'ya dört mil uzaklıkta Mahannah el-Fadel'in çadırlarının bulunduğu kamp alanına geçerler. Bir gün burada kalmalarının akabinde yeniden yollarına devam ederek 13 Nisan'da Hama'ya varırlar.

Hester, diğer erkek seyyahların girmeye dahi cesaret edemediği çölü geçip¹⁹⁶ Palmira'yı ziyaret etmesi hasebiyle ilk Avrupalı kadın seyyah unvanını alır. Döndüğünde ise doktora göre Hama'da tam bir kadın kahraman olarak karşılanır ve bu yolculuktan sonra "Çöl Kraliçesi"¹⁹⁷ olarak anılmaya başlar.¹⁹⁸

Tedmür yolculuğu sonrasında Hama'daki amacının çoğunu gerçekleştirdiğine inanan ve şehirde görülecek yeni bir şey olmadığını düşünen seyyah, şehirden ayrılmak için gereken hazırlıklara başlar. Belirlediği yeni rotayla Lazkiye'ye gitme kararı alır ve 10 Mayıs 1813'te gezi grubuyla Hama'dan ayrılır.

¹⁹⁴ Meryon, **Travels**, c. II, s. 208.

¹⁹⁵ Trablusşam eyâletine bağlı sancak; bkz. Sezen, **a.g.e.**, s. 671.

¹⁹⁶ Kendisinden sonra gitmek isteyen erkek seyyah Bedevilerin öldürmesinden korkarak geri dönmüştür; bkz. Meryon, **Travels**, c.II, s.258; Aynı şekilde Hester'i ziyarete gelen Mr. Bankes çölü tek başına geçmeye çalışırken Bedevi lider Emir Nasar tarafından rehin alınır; bkz. Meryon, **Travels**, c.III, s. 299-302.

¹⁹⁷ Günümüzde Çöl Kraliçesi olarak bilinen İngiliz seyyah ve casus Gertrude Bell'den yaklaşık 85 sene Leydi Hester Stanhope bu isimle adlandırılmaktaydı. Gertrude Bell hakkında detaylı bilgi için bkz. **Gertrude Lowthian Bell, The Letters of Gertrude Bell**, Penguin Books, İngiltere, 1939.

¹⁹⁸ Watney, **a.g.e.**, s. 179.

Asi Nehri üzerinden ulaşılan Kal'at el-Madik'te¹⁹⁹ kamp kurulur. Hester, burada Epemiye antik şehrinden geriye kalan harabeleri ve tarihi yapıları gezer. Daha sonra yeniden yola çıkararak ikinci durakları Cisir-i Şugûr'a²⁰⁰ ulaşır. Doktor Meryon'un notlarında fakir ve müşkül bir halde olmasına rağmen Hama-Halep arasındaki kervan yolunu kontrol etmesi hasebiyle önemli bir konuma haiz olan bir yer olarak belirtilen Şugûr'da fazla kalmazlar. Bir sonraki dinlenme yerlerini Ayn el-Zerki olarak belirler ve burada bir gün kaldıktan sonra Cebel el-Ekrad üzerinden ilerleyerek Hester'in görüşlerinden etkilendiği ve haklarında bilgi sahibi olmak istediği Nusayrilerin²⁰¹ bulunduğu bölgenin yakınlarındaki kamp alanına yerleşirler. Burada bölge halkıyla görüşüp tanışma fırsatı bulan Leydi Stanhope, ertesi gün uzun süre ikamet edeceği Lazkiye'ye doğru yola koyulur.²⁰²

Latince Laodicea olan ve Arap diline Lazkiye olarak geçen şehrin yeşilliği, iklimi, bölgede yetişen meyveleri, evleri hakkında sayfalarca malumat veren Doktor Meryon, ekip olarak şehri çok beğendiklerini ve bu sebeple kalma sürelerini uzun tuttuklarını belirtir. Yerleşme hazırlıkları bittikten sonra şehrin etrafını Hester ile keşfetme fırsatı elde eder ve buradaki Seleksus Nikator²⁰³ döneminden kalan antik kalıntıları, lahitleri ve mağaraları gezme fırsatı bulur. Lazkiye'de yaşadıkları yedi aylık süre boyunca tüm önemli yapıları ziyaret ederek bölgeyi ve bölge halkının yaşam koşullarını inceleme şansı elde ederler.

Ekim ayının başlarında Mr.Bruce'nin aldığı bir mektup üzerine İngiltere'ye döneceğini öğrenen seyyah, ilk olarak Lazkiye'den ayrılarak Hindistan'a gitmeyi düşünse de bu kararından vazgeçerek 15 Kasım 1813'te Lübnan'a doğru yola çıkma kararı alır.²⁰⁴ Ancak tam bu sırada Doktor Meryon ile ağır bir hastalığa yakalanması

¹⁹⁹ Epemiye olarak da bilinen ve Asi Nehri'nin sağ yakasında yer alan bu tarihi yer, günümüzde Suriye'nin Hama kentinde bulunmaktadır; bkz. Sir William Smith, **Dictionary of Greek and Roman Geography**, Boston, Little, Brown and co, Boston, 1854, s. 152.

²⁰⁰ 19.yy'da Halep eyaletine bağlı kaza. Bkz. Tahir Sezen, **a.g.e.**, s. 160.

²⁰¹ Kitapta Lazkiye yakınlarındaki dağlık bölgede yaşadığı söylenen ve "Ansarys" olarak geçen bu kişilerin Nusayriler olduğu ve yanlış tercüme sonucu bu şekilde telaffuz edildiği düşünülmektedir. Meryon, **Travels**, c.II, s.248., Nusayriler hakkında detaylı bilgi için bkz. Gıyasettin Aytaş, **Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler ve Nusayrilik (1745-1920)**, Ankara, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, 2010.

²⁰² Meryon, **Travels**, c. II, s. 250.

²⁰³ İskender'in Makedon kumandanı olan Seleukos Nikator'un hayatı hakkında detaylı bilgi için bkz. John D. Grainger, **Seleukos Nikator: Constructing a Hellenistic Kingdom**, Routledge, 1990.

²⁰⁴ Meryon, **Travels**, c. II, s. 292.

yolculuğun 6 Ocak tarihine kadar ertelenmesine sebep olur. Geçirdiği kırk sekiz günlük hastalık döneminde odasından çıkamayan ve güçsüz kalan Hester, dönüş için gitmesi gereken rıhtıma hizmetçilerinin desteğiyle ulaşır ve burada kendilerini uğurlamaya gelen kalabalıkla vedalaşarak yolculuk için ayarlanan küçük yelkenli gemiyle Sayda'ya doğru hareket eder. Trablus'ta bir gece kaldıktan sonra yolculuğuna devam ederek 11 Ocak 1814'te Beyrut'un 45 km güneyinde kalan Sayda'ya²⁰⁵ varır. Burada geçici süreliğine Sinyor Damiani'nin²⁰⁶ evine yerleşir, kısa bir süre sonra da Mar Elias Manastırı'na²⁰⁷ taşınır.

2.8. Lübnan

Leydi Stanhope'nin hayatını Lübnan'da geçirmeye başladığı dönem, Avrupalı adetlerini terk ederek tamamen doğulu yaşam tarzına uyum sağlaması ve seyyahlıktan çıkıp yabancı olduğu topraklarda uzun vadeli olarak kalmaya başlaması bakımından adeta bir dönüm noktasıdır. İngiltere'ye dönme konusunda isteksiz olan Hester, sessiz ve kimsenin kendisini rahatsız edemeyeceği Cebel-i Lübnan'da bir süre daha vakit geçirmek ister. Ancak burada kalmak istemesinin tek sebebi bu değildir. Doktor Meryon'a göre leydi esas olarak Cezzar Ahmet Paşa'nın²⁰⁸ var olduğu düşünülen gizli hazinelerini bulmak amacıyla Suriye'deki kalış sürecini uzatmak ister.²⁰⁹

Mar Elias'a yerleştikten sonra yaşanan yağışlardan dolayı manastırdaki odasının zarar görmesi ve tadilat gerektirmesi nedeniyle İngiliz leydi, bir süreliğine Sinyor Damiani'nin evinin yakınlarında bulunan Fransız kervansarayında kalmaya karar

²⁰⁵ Sayda hakkında detaylı bilgi için bkz. Cengiz Tomar, "Sayda", **DİA**, c. 36, İstanbul, 2009, s. 207-209.

²⁰⁶ Yafa'daki Sinyor Damiani'nin kuzenidir. Aynı zamanda Sir W. Sydney'in eski tercümanlığını yapmış bu isim Sayda'da kendisini İngiliz temsilcisi olarak tanıtmaktaydı; bkz. Meryon, **Travels**, c. I, s.3 13.

²⁰⁷ Rum Katolik Patriğinin zaman zaman kaldığı manastırı Hester, Lübnan'ı gezdiği sırada görmüş ve burayı bir yıllığına 30 pounda kiralamıştır. Bkz. Stanhope, **a.g.e.**, s. 169., Watney, **a.g.e.**, s. 192.

²⁰⁸ Cezzar Ahmed Paşa'nın Akka ve Sayda'da yapmış olduğu valilik döneminde yüklü miktarda para ve mal elde ettiği rakipleri tarafından ortaya atılmış ve bu konu hakkındaki olaylar vefatından elli yıl sonra dahi devam etmiştir. Ancak iddia edildiği kadar malın ve paranın olmadığı sonradan ortaya çıkmıştır. Detaylı bilgi için bkz; Mustafa Güler, **a.g.e.**, s. 13-25., Cezzar'ın hazinesi hakkında dedikoduları öğrenen Hester de bunu doğru kabul edip hazineleri bulmak için Lübnan'da kalmaya karar verir.

²⁰⁹ Meryon, **Travels.**, c. II, s. 307.

verir. Burada kaldığı süre boyunca ağır bir hastalık geçirir ve iyileşip dışarı çıkacak duruma gelmesi ancak ocak ayının sonlarına doğru olur. Kalacağı manastırın tadilatının tamamlanması ve tamamen toparlanması üzerine de 20 Şubat 1814'te kervansaraydan ayrılır.²¹⁰ Haziran ayına kadar Mar Elias'ta kalan seyyah, sıcaklığın dayanılmaz boyutlara ulaşması hasebiyle 28 Haziran'da Emir Beşir'in Meşmuşi'deki evinde kalmaya karar verir. Planladığı bir sonraki seyahat güzergahı dahilindeki Ba'lebek'e gidene kadar da burada konaklar.²¹¹

18 Ekim 1814'te rehberi, doktoru, sekiz erkek uşağı, beş kadın hizmetçisinden oluşan 15 kişilik ekibiyle Meşmuşi'den yola çıkan Hester, Osmanlı topraklarında etkisini gösteren veba tehlikesinden korunmak için en sıkı önlemleri aldırarak kiraladığı eşeklerle Ba'lebek'e²¹² doğru hareket eder. Doktora Meryon'a göre leydinin böyle uzun ve zorlu yolculuğa fakir yolcular gibi eşeklerle gitmek istemesinin asıl sebebi ailesi ve arkadaşları tarafından ihmal edilmesine karşı duyduğu öfkedir. Zira planına göre kendisi gibi Aristokrat bir aileden gelen birisinin yalnızca en fakir hacıların Suriye'den Kudüs'e geçerken kullandığı eşeklerle yola çıkması birçok tacirin ve konsülün dikkatini çekecek ve bu haberi İngiltere'ye ulaştırarak aradığı ilgiyi, desteği sağlamayan kişileri kınayacaklardı.²¹³

20 Ekim'de Bikâ Vadisi'ne ulaşan ekip, buradan genellikle çiftçilerin yaşadığı birkaç sefil kulübeden müteşekkil küçük bir köyü geçerek bir mil ilerisinde çadırlarını kurar ve 22 Ekim'de buradan ayrılarak Bar Elias'a doğru yol alır. Harâbe denilen bölgede iki gün konakladıktan sonra ayın 24'ünde ören yeri Ba'lebek'e²¹⁴ ulaşırlar. Halktan veba kapma endişesiyle Baküs Tapınağı'na²¹⁵ yakın bir alanda kamp kurulur ancak sonradan Resûlayn denilen bölgenin yakınlarına çadırlarını taşırlar.²¹⁶

²¹⁰ Meryon, **Travels**, c. II, s. 326.

²¹¹ Meryon, **Travels**, c. II, s. 390.

²¹² Antik şehir Heliopolis olarak bilinen bu yer Meşmuşi'ye 60 mil uzaklıktadır; bkz. Watney, **a.g.e.**, s.198.

²¹³ Meryon, **Travels**, c. III, s. 7.

²¹⁴ Lübnan'ın Bika vadisinde yer alan tarihi şehir. Bkz. İdris Bostan, "Ba'lebek", **DİA**, c.V, İstanbul, 1992, s. 9-11.

²¹⁵ Ba'lebek antik şehrinde Jüpiter, Venüs ile birlikte yer alan üç büyük tapınaktan biri; bkz. David George Hogarth "Baalbek", **Encyclopaedia Britannica**, Vol. III, Encyclopaedia Britannica, Inc., New York, 1911, s. 90.

²¹⁶ Meryon, **Travels**, c.III, s. 15.

Yaptığı çöl gezisinden sonra tanınırlığı Suriye genelinde daha da artan İngiliz leydi, veba tehdidinin bulunduğu Balebek'te insanların kendisine yaklaşmasını önlemek için sokaklarda ata binmez, hiçbir kasabaya yaklaşmaz ve burada kimseyle görüşmez. Yalnızca tarihi açıdan birçok kültüre ev sahipliği yapmış, benzersiz tapınak şehir Balebek'in antik güzelliklerini temaşa etmek için dışarı çıkar. Yaklaşık bir haftanın sonunda diğer seyyahlar tarafından keşfedilmeyen yeni yerlerin bulunamayacağı ve daha fazla kalmanın usandırıcı olacağı düşüncesiyle de buradan ayrılmaya karar verir. Ancak açık bir meydanda kalan bu yerin kışın aşırı soğuk olması ve devam eden fırtına ve tipinin Lübnan Dağı'ndan Trablus'a geçişe imkân vermemesi ihtimali gezinin daha ileri tarihe ertelenmesine sebep olur. Kalış sürelerini iki hafta daha uzatan ekip, havanın düzelmesiyle 7-8 Kasım saat 11:00'da buradan ayrılarak planladıkları Trablus seyahati için yola çıkar.²¹⁷

9 Kasım'da Ayn el-Atî üzerinden Bişari Köyü'ne ulaşılır. Leydi Hester, burada Şeyh Ragel'in evinde kalırken ekibin geri kalan üyeleri şeyhin seçtiği farklı evlerde geceler. Ertesi gün Bişari'den yola çıkılır ve birçok seyyah tarafından antik Cennet olarak adlandırılan dut ve ceviz ağaçlarıyla çevrili, birden çok çağlayanın yer aldığı Eden'e ya da diğer yaygın ismiyle bilinen Ehden'e ulaşılır. Bir hafta boyunca burada Cizvitlere ait bir manastırda konaklayan ekip, sonrasında güzergahın dışına çıkarak mucizeler gösterdiklerine inanılan Maruni keşişlerin yer aldığı Mar Antaniüs Manastırı'na doğru hareket eder. Manastıra kadınların girmesinin yasak olduğu söylenerek ekibin kadın üyeleri içeri alınmaz ve başka yerde kalmaları için mecbur bırakılır. Kendisine yapılan bu tavrı saygısızca bulan Hester, Sultan'ın kendisine verdiği belge ile istediği her yeri ziyaret edebileceğini söyleyerek manastıra girer ve manastırın tüm odalarını keşişlerin şaşkın bakışları altında sırasıyla dolaşır.²¹⁸

Maruni keşişlere karşı kazandığı bu zaferinden sonra tatmin duygusuyla manastırdan ayrılan seyyah, maiyetiyle birlikte eski güzergahlarına geri döner. Kefer Zeyni köyü üzerinden bir mil ilerleyerek mahşeri bir fırtına ve yağmurun ortasında kendisini bekleyen halkın arasından Trablus'a giriş yapar.²¹⁹

²¹⁷ Meryon, **Travels**, c. III, s. 27.

²¹⁸ Stanhope, **a.g.e.**, s. 172.

²¹⁹ Meryon, **Travels**, c. III, s. 40.

Yunanca üç şehir anlamına gelen Tripoli/s isminden Arapça 'ya Tarabulus olarak geçen ve Fenikeliler tarafından kurulduğuna inanılan tarihi liman şehri Trablus'ta Leydi Hester, kendisi için Kapuçin manastırı kiralar. 16 Ocak 1815'e kadar kaldığı 12 günlük süre boyunca Suriye kıyısının en temiz ve en iyi inşa edilmiş kasabası olarak andığı Trablus'ta camileri, manastırları, kiliseleri ve burada bulunan kaleyi gezme fırsatı bulur. Daha sonra buradan ayrılarak Mar Elias'taki manastırına geri dönmek üzere yeniden yola çıkar. İki gün süren yolculuğun ardından 28 Ocak'ta bölgedeki köylülerin samimi karşılamaları eşliğinde manastıra giriş yapar ve kısa bir süre dinlendikten sonra tekrardan yol hazırlığına başlar. 14 Şubat 1815'te Lübnan'dan refakatindekilerle birlikte ayrılarak Kudüs'e doğru ikinci kez yola çıkar.²²⁰

Hester'in Kudüs'e gitmek istemesinin sebebi Aşkalon'da var olduğunu düşündüğü gizli hazineleri aramak maksadıyladır. Burada bulunan hazineyi gösteren eski bir İtalyanca belgenin şans eseri eline geçmesi üzerine Bab-ı Ali'ye Kudüs'te Osmanlı devleti adına kazı çalışmaları yapmak istediğini bildiren bir mektup yazar. Sultan, izin vermesinin yanı sıra kendisine eşlik etmesi için kapıcıbaşı Zaim Mustafa Ağa'yı da yanında görevlendirir. 1 Nisan'da başlayan ve on üç gün süren kazı çalışmaları neticesinde Herod'a²²¹ ait olduğu düşünülen heykel ve yeraltı mahzenleri dışında hazineye dair hiçbir iz bulunamaz. Bu durum üzerine leydi, kazı çalışmalarını sonlandırır ve bulduğu heykeli de parçalattırarak yok ettirir. Antika eser meraklıları için paha biçilmez bir parça olabilecek oldukça değerli bu heykeli yok etmesindeki amacın kendisi hakkında çıkacak söylemleri önlemek olduğunu belirtir. Şayet Osmanlı hükümeti adına hazine bulmak için aldığı izin sonrasında Sultan'ın karşısına hazine yerine antika eserlerle çıkması asıl amacının ülkesi adına kazı çalışmaları yürüttüğü düşüncesini doğurabilirdi. Tüm bu olaylar ve endişeli düşünceler üzerine büyük bir hayal kırıklığı içerisinde Aşkalon'dan Yafa'ya geri dönmeye karar verir. Hester burada hazineyi bulamamış olsa da "Aşkalon'da modern kazı çalışmaları yapan ilk Avrupalı kadın" olarak anılacaktır.

²²⁰ Meryon, **Travels**, c.III, s.116-117.

²²¹ Hirodes olarak da bilinen Herod, Hirodes Hanedanlığı'nın kurucusu ve aynı zamanda Roma İmparatorluğu tarafından Yahudiye eyaletine atanan Yahudi Kraldır; bkz. Joseph Jacobs, "Herod I", **The Jewish Encyclopedia**, c.6, New York, 1906, s.356.

Kazı çalışmalarında yaşadığı başarısızlıklar yüzünden İngiltere'ye geri dönme düşüncesiyle Yafa'dan ayrılan Leydi Hester, Meşmuşi'ye ulaştığında bu fikrinden vazgeçer ve geri kalan günlerini Doğu'da geçirmeye karar verir.²²² Bu maksatla Lübnan'ı seçer ve ilk olarak Sayda'dan bir saatlik sürüş mesafesi uzaklığında olan Mar Elias Manastırı'na taşınır. Beş yıl kaldığı Mar Elias'tan 1822 yılında ayrılan leydi, buradan sonra Dar Joun Köyü'ndeki eski bir manastıra yerleşir. Satın aldığı çatısı bile olmayan bu metruk manastırı tamir ettirirken kendisi için labirentlerden oluşan özel bir kaleye çevirir²²³ ve vefat ettiği 1839 yılına kadar da burada yaşar.²²⁴

²²² Meryon, **Travels**, c.III, s.194.

²²³ Hester Lübnan Dağı'ndaki labirente benzeyen iki giriş kapılı bu evini ekstra odalarla ve etrafı çevrili yüksek duvarlarla yeniden müstahkem bir kale şeklinde tamir ettirir. Böyle yaptırmasının sebebi olarak da ileride gerçekleşecek ihtilallerden kaçıp saklanmak isteyen kişiler için sığınak olarak kullanılabilecek olmasını öne sürer. Yine aynı maksatla civar köylerden beş ev kiralayan ve eski bir evi de satın alır. Hester'in bu şüpheli tavrını Doktor Meryon, kendisinin olayların bizzat içinde onun parmağının olmasıyla alakalı olduğunu ifade etmektedir. Bkz. Meryon, **Memoirs**, c.I, s.86-90.

²²⁴ Stanhope, **a.g.e.**, s.207.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÖZLEM VE DEĞERLENDİRMELERİ

Leydi Hester'in Osmanlı topraklarına geldiği 1810 yılından Lübnan'da vefat ettiği 1839 yılına kadar Osmanlı tahtında bulunan isim II. Mahmud'dur. Batılaşmanın hız kazandığı, Avrupalı devletlerin Osmanlı üzerindeki hakimiyetini güçlendirmeye çalıştığı bu dönem; merkezi otoritenin zayıfladığı, birçok iç-dış çekişmelerin yaşandığı ve sosyal, siyasî ve kültürel açıdan birçok yeniliğin tezahür ettiği bir süreci kapsar.

Böyle bir ortamda seyyahın yirmi dokuz sene boyunca kaldığı, gözlemleme fırsatı elde ettiği ve siyasi alanda aktif rol aldığı Osmanlı'ya dair izlenimlerine yer vermeden önce daha iyi anlaşılması için dönemin arka planını burada incelemeyi gerekli görmekteyiz. Bu sebeple bu bölümde genelde XIX. yy. siyasi olaylarını ele alıp özelde ise seyyahın kendi ülkesinin hükümet politikalarını yansıtır yansıtmadığını müşahade etmek için Osmanlı-İngiliz ilişkilerini inceleyeceğiz. En son olarak da seyyahın yerleştiği ve siyasi açıdan etkin bir role sahip olduğu günümüz Lübnan'ın da dahil olduğu Suriye topraklarının durumu hakkında bilgi verecek ve bunları dönemin önemli siyasi şahsiyetleri üzerinden ele almaya çalışacağız. Bu bölümde bölgenin siyasî, sosyo-kültürel, dinî, ekonomik, hukukî ve askerî durumu yalnız seyyahın gözlemlerine dayanarak değil aynı zamanda doktoru Meryon'un şahsi tecrübelerine ve yorumlarına da değinilerek incelenecektir.

3.1. Siyasi Hayat

3.1.1. XIX.yy.'da Osmanlı'nın Siyasi Durumu ve İngilizlerle İlişkileri

28 Temmuz 1808 yılında II. Mahmud tahta çıktığı sırada Osmanlı bir kaosun içindeydi. İçte baş gösteren isyanlarla ve parasızlıkla boğuşurken dışta Rusya ve İngiltere ile savaşıyordu. Zorbalar, merkezi otorite boşluğundan yararlanarak Anadolu'da kendi hakimiyetini kurarken Arnavutluk, Tepedelenli Ali Paşa ile Kara

Mahmud Paşa'nın, Hicaz Vahhabilerin²²⁵, Cezayir dayıların, Halep de kölemenlerin nüfuzu altındaydı. Mısır ise Kavalalı Mehmed Paşa'nın eline geçmek üzereydi.²²⁶

Tüm bu şartlar altında var olan kaotik ortam içinde son hızla gerilemeye devam eden Osmanlı'nın kötü gidişatını önlemek, topraklarında baş gösteren isyanları bastırmak ve Mehmed Ali Paşa gibi devleti zor durumda bırakan valilerini yola getirmek için Sultan Mahmud, yeni bir yol arayışına girmiştir. Napolyon tehdidinin ortadan kalkmasıyla dış siyasette rahatlamış; bu aşamadan sonra devleti yeniden ayağa kaldırmak için içte ıslahat çalışmaları yapmaya başlamıştır.²²⁷ Dış siyasette ise Avrupalı devletlerle ilişkilerini denge politikası içinde yürütmek ve birtakım tavizler vermek zorunda kalmıştır.²²⁸

Sultan II. Mahmud, dış politikada ilk önemli adımı, 1809 yılına gelindiğinde Rusya ile aralarındaki savaş devam ederken İngiltere ile gizli bir ittifak yaparak atar. Kendi çıkarları için Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü koruma politikası güden İngiliz hükümeti, Rusya ve Fransa'ya karşı Osmanlı'nın yanında yer alır. Rusların sıcak denize inmesinin ve doğu sömürgeleriyle bağlantısını kesmeye çalışan Fransa'nın engellenmesi gerektiğinin bilincindedir. Bu amaçla Osmanlı ile müttefik olup devletin toprak bütünlüğünü sağlamayı hedefleyen ilk kişi Leydi Hester'in dayısı, İngiliz başbakanı William Pitt olur.²²⁹

Her ne kadar dışarıdan Osmanlı ile yakın ilişkiler kurmaya çalışmak ister gibi gözükse de İngiltere, Akdeniz'in Fransa ya da Rusya'nın etkisi altında kalmasını çıkarlarına aykırı olarak görmesi sebebiyle bölgeyi içten fethetmeye karar verir. Gönderdiği misyonerlerle Protestanlığı yaymayı hedeflediği gibi casuslarıyla da

²²⁵ 1812-1813 yılları arasında Suriye toplumunu etkisi altına alan Vahhabi baskınları bu dönemde bölgede olan Hester'i de endişelendirmiş; durumla ilgili gözlemlerini General Oakes'e yazdığı mektubunda paylaşmıştır; bkz. Meryon, *Travels*, c.II, s.87-88.

²²⁶ Mustafa Cezar, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, Güven Yayınevi, c.V, İstanbul, 1971, s.2832-3.; Yusuf Akçura, *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri (XVIII ve XIX. Asırlarda)*, Ankara, 1988, s. 10-12.

²²⁷ Salahi R. Sonyel, *Osmanlı Devleti'nin Yıkılmasında Azınlıkların Rolü*, TTK, Ankara, 2014, s.166; Niyazi Berkes'e göre bu reformlarla II. Mahmud, hayatın değişmeye açık olan yanıyla gelenekler arasında bir ayrımın başlamasına neden olur; bkz. Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, YKY Yay., İstanbul, 2002, s. 203.

²²⁸ Oral Sander, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü: Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme*, İmge Kitabevi Yay., Ankara, 2016, s.165.

²²⁹ Ali İhsan Bağış, *III. George Dönemindeki İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ekonomi Siyaseti 1760-1815*, Türk-İngiliz İlişkileri 1583-1984, Ankara 1985, s. 47; Ayrıca bkz. Philip P. Graves, *İngilizler ve Türkler*, 21.Yüzyıl Yay., Ankara, 1999, s.1-12; Stanford Shaw, Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, E yay., 1983, c. II, s. 38-40.

bölgenin siyasi, sosyal ve idari yapısı hakkında bilgi toplar. İlerleyen yıllarda ise tüm bunları bölgeyi işgal ederken kullanır.²³⁰

3.1.2. Önemli Devlet Adamları

Hester'in İngiltere siyasetinde aktif rol oynayan bir aileden gelmesi, Osmanlı topraklarında diğer seyyahlardan daha özgür bir ortam bulmasına neden olmuştur. Padişah'tan aldığı özel izin sayesinde bu toprakları kendisi gibi ziyaret eden diğer kişilerden farklı olarak camileri, haremeleri gezdiği gibi Osmanlı devletinde önemli görevlere haiz devlet adamlarıyla da direkt görüşme şansı elde etmiştir. Lübnan'a yerleştikten sonra ise bölgede siyasi alanda söz sahibi olacağı statüye ulaşmak için o dönemin idarecileriyle iyi ilişkiler geliştirmeye özen göstermiştir.

Hester'in birebir olarak iletişim kurduğu ya da görüşemese bile hakkında duyduğu anlatılarla biyografik bir şablon çizdiği isimlerin arasında Sultan II. Mahmud, Kavalalı Mehmed Ali Paşa ve İbrahim Paşa, Şeyh Beşir, Emir Beşir, Abdullah Paşa, Süleyman Paşa, Bedevi lider Mahannah el-Fadel yer almaktadır. Bu kısımda Osmanlı tarihine iz bırakan bu isimlerin 19.yy. siyasetine etkileri şahıslar indinde incelenecek; Hester'in onlar hakkındaki gözlemleri verilerek karşılaştırmalı olarak net bir portre çizilmeye çalışılacaktır.

3.1.2.1. Sultan II. Mahmud

1808-1839 yılları arasında saltanatı bulunan isim Sultan II. Mahmud'dur.²³¹ Hester, 1810 yılında İstanbul'a geldiği dönemde Sultanla kendilerine görüşme

²³⁰ Prof. Ömer Faruk Harman, **Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005, s.271-272; Misyonerlerin Osmanlı'daki çalışmalarını daha iyi anlayabilmek için bkz; Dr. Şamil Mutlu, **Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları**, Gökkuşbu Yay., İstanbul, 2005; Yunus Emre Tekinsoy, Murat Hanılçe, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de Misyonerler ve Faaliyetleri**, Kitabevi Yay., İstanbul, 2008.

²³¹ II.Mahmud ve dönemi ile ilgili detaylı bilgi için bkz; Selim Deringil, **II. Mahmud'un Dış Siyaseti ve Osmanlı Diplomasisi**, İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1990; Alaaddin Yalçınkaya, **III. Selim ve II. Mahmud Dönemleri Osmanlı Dış Politikası**, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002; Ayrıca bkz. Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, TTK Basımevi, Ankara, 1988, s.73-106; Stanford Shaw, Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, E yay., c. II., 1983, s.25-80.

ayarlaması için İngiliz elçiliğine gider; ancak burada muhatap olarak kimseyi bulamaz. Sultan Mahmud'u görmeden seyahatlerine devam da etmek istemeyen Hester, Doktor Meryon ile sultanın her Cuma iştirak ettiği selamlığa katılır. Selamlığa dair gözlemler ise kitapta seyyahın doktoru tarafından anlatılmaktadır.

Selamlık esnasında gördüğü manzarayı son derece büyüleyici ve çarpıcı bulan Doktor Meryon, bu kısımda yalnızca törenle ilgili gözlemlerine yer vermez. Aynı zamanda kendisine anlatılan birtakım bilgiler doğrultusunda selamlığın tarihi ve sultanın bu törendeki rolüyle alakalı anlatıları da ele alır. Ancak kimden ve nasıl öğrendiği belli olmayan bu bilgiler gerçeklikten uzaktır. Örneğin Cuma selamlığının ilk olarak yeniçerilerin isyanlarından sonra selef padişahlardan birtakım hak elde etmeleri sonucunda padişahın hareminden çıkarak haftada bir gün halkıyla buluşması ile ilgili olduğunu ifade eder.²³² Meryon'a göre başlatılan bu uygulama her Cuma camiye gitmek olarak daha sonradan değişikliğe uğramıştır.²³³ Doktorun kitapta verdiği bu notlarda hangi padişah döneminde, hangi süreyle olduğu gibi bilgiler yer almaz. Anlattıkları son derece muğlaktır. Bilginin kaynağının kim olduğu da belirsizdir. İslam tarihinde var olan bir uygulamayı bilmemesi ve tarihi olgu olarak bu bilgilere yer vermesi ise bu alandaki bilgisinin yetersiz olduğuna, aynı zamanda da bilgilerin kaynağını kontrol etmeden direkt paylaştığına işaret etmektedir.

Selamlıkla alakalı anlatılar bunlarla da sınırlı değildir. Bu esnada görülen ve görülmeyen törenle ilgili detaylar kitapta yer alan en ilgi çekici kısımlardandır. O an şahit olmamasına rağmen doktor notlarında, "bana söylendiğine göre" diyerek padişahın hareminden çıkarken yeniçeri ağasının padişahın ata binmesi için atının üzengilerini tuttuğunu ve ayağına yeni sarı çizmeler giydirdiğini ve bu törenin her zaman tekrarlandığını bildirir. Daha sonrasında ise töreni izlemek için en uygun yere geçerek gözlemlediği her şeyi sırasıyla ele alır. Selamlığa gelen ilk grup sırtlarında kırba taşıyan sakalardır. Sokağın sağında ve solunda ise yeniçeriler yer alır. İzdihamı azaltmak için kırbaçları ile bekleyen bostancılar ise düzeni sağlamaktan sorumludur. Sakalardan sonra ise seyisler ve önemli kişilerin hizmetinde bulunan görevlileri de

²³² Cuma selamlığının başlangıç tarihi ve Osmanlı'daki gelişim süreci için bkz. Mehmet İpşirli, "Cuma Selamlığı", *DİA*, İstanbul, 1993, c.VIII, s.90-92; Ayrıca bkz. "Çetin Aykurt, Padişah- Halk Buluşmasını Temin Eden Törenlerden Birisi: Cuma Selamlığı", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, sayı: 16, 2001, s.201-204.

²³³ Meryon, *Travels*, c.I, s.52

dalkavuklar takip eder. Daha sonra ise süslü atları, yanında yayan olarak kendilerini takip eden uşaklarıyla padişahın kahvecisi, kılıç, iskemle ve nargile taşıyıcısı gibi şahıslar gelir. Tören alayında bulunan herkes o kadar gösterişli ve şaşaalıdır ki Meryon, ilk olarak kahveciyi padişah zanneder ve bu hatayı birkaç kez daha tekrarlar. Ancak tören ilerledikçe şaşaa ve görkem şaşırtacak derecede artar. Kaptan paşa, reis efendi, kâhya bey, sadrazam gibi yüksek sınıfa mensup isimlerin ise en az 200 poundluk kürkleri, elmaslarla süslü hançerleri, altınla kaplı at örtüleri, mahfazaları karşısında düşünemez hale geldiklerini ifade eder. Üst kademede aleni şekilde var olan süs ve gösterişin onları nasıl, ne derece etkilediği de kitapta şaşkınlık ifadeleriyle ele alınır.²³⁴

Padişahın selamlığa giriş anı daha da büyüleyicidir. Tüm devlet erkânı geçtikten sonra derin bir sessizlik olduğunu ve o sırada padişahın yaklaştığını anladığını belirten doktor, kısa bir süre sonra sultanı zümrüt, yakut, altın ve diğer değerli taşlarla süslenmiş süt beyazı atının üzerinde görür. Bu esnada Türklerin hepsi cübbelerini göğüsleri üzerinde katlayarak ellerini onun önünde bağladıklarını ve başlarını göğüslerine indirerek yalnızca Allah ve Resulünün sultanı ve soyunu koruması için dua ettiklerini bildirir. Doktor da meraklarından padişahı görmek için iştiaqla etraflarına bakındıklarını ancak kendisinin yalnızca anlık bir bakışla gördüğünü; padişahın gözleri dikerek bakmak için çok kutsal olduğunu ve görünmemesi için kendisini çevreleyen katılımcıların parlak zırhları ve sultanın tepeli miğferiyle gizlendiğini söyler.²³⁵ Doktorun padişahın bakılamayacak kadar kutsal olduğu ile ilgili anlatısına benzer bir ifade aynı dönemde Osmanlı'ya gelen İngiliz seyyah Julia Pardoe'nin seyahatnamesinde de geçmektedir. Pardoe'ye göre kadınların Cuma selamlığına katılmaları sultana nazar değdirme ihtimaline karşı yasaktır ve eğer kadınlardan birisi kuralları çiğneyip sultana bakacak olursa ailenin erkeklerinden babası, abisi ya da eşi falakaya yatırılmaktadır.²³⁶

Sultan geçtikten sonra ise arkasında kızlar ağası onu takip eder. Daha sonra bir cüce ve beyaz örtüye bürünmüş 300 çuhadarın geçişi ile tören sona erer. Adet olduğu

²³⁴ Meryon, **Travels**, c.I, s.53.

²³⁵ Meryon, **Travels**, c.I, s.54.

²³⁶ Julia Pardoe, **Şehirlerin Ecesi İstanbul: Bir Leydinin Gözüyle 19. Yüzyılda Osmanlı Yaşamı**, Çev. Banu Büyükal, Kitap Yayınevi, s. 169.

üzere geçitten sonra bir grup kalabalığa para atarken, diğer bir grup izdiham yaratanları acımasızca dövmek için bekler. Alay camiye ulaşır, dualar edilir. Kafirlerin bakmaya dahi cesaret edemediği bu kutsal duvarlara daha fazla yaklaşamadıklarını bildiren doktor, gördüklerinden son derece keyif almış ancak dışlanmaktan dolayı da törenin sonunu göremediği için üzülmüş bir şekilde selamlıktan ayrıldığını ifade etmektedir.²³⁷

3.1.2.2. Kavalalı Mehmed Ali Paşa

Mısır valiliğinden hıdivliğine yükselen ve Osmanlı'yı uzun süre zor durumda bırakan Mehmed Ali Paşa, Hester'in Osmanlı topraklarına geldikten sonra bizzat görüştüğü önemli devlet adamlarının başında gelmektedir.

1770 yılında Kavala'da doğan ve gençlik yıllarında babasıyla birlikte tütün ticaretiyle uğraşan Mehmed Ali, 1787 yılında askerliğe geçiş yapmış ve başarılarıyla dikkatleri üzerine çeken biri haline gelmiş; kısa süre içinde yükselerek 1805 yılında valiliğe kadar getirilmiştir.²³⁸ III. Selim'in askeri alanda yaptığı reformlardan etkilenecek kendisine Mısır'da Avrupa usulüne uygun olarak ordu kurmuş ve Vehhabi, Kıbrıs, Girit isyanlarını bastırmış; II. Mahmud tarafından Girit, Mora valilikleri karşılığında Yunan isyancılarının üzerine gönderilmiştir.²³⁹

Kazandığı başarılarından sonra valilikle yetinmek istemeyen Mehmed Ali Paşa, hakimiyet alanını genişletmek ve amaçlarına ulaşmak için Avrupalı devletlerle sıkı ilişkiler geliştirmiş; desteklerini almak için onlara birçok alanda da imtiyaz tanımıştır.²⁴⁰ Onun idaresi altındaki bölgelere ziyarette bulunan Avrupalı seyyah ve

²³⁷ Meryon, **Travels**, c.1, s. 55.

²³⁸ Khaled Fahmy, **Kavalalı Mehmed Ali: Osmanlı Valiliğinden Mısır Hükümdarlığına**, Vakıfbank Kültür Yay., İstanbul, 2020, s.80-88; Muhammed Hanefi Kurtoğlu, "Kavalalı Mehmed Ali Paşa", **DİA**, c.25, 2002, Ankara, s. 62; Şinasi Altundağ, **Kavalalı Mehmed Ali Paşa İsyanı: Mısır Meselesi 1831-1841**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s. 21-52; Fahmy, **Paşanın Adamları**, s.1-17; Kavalalı döneminde Mısır yönetimi için bkz. Borisoviç Lutsky, **Arap Ülkelerinin Yakın Tarihi (16.yy.'dan 20.yy'a)**, Yordam Kitap, İstanbul, 2011, s.47-59; Kavalalı Mehmed Ali Paşa için ayrıca bkz. Eugene Rogan, **Araplar: Bir Halkın Tarihi**, Pegasus Yay., İstanbul, 2017, s. 73- 92.

²³⁹ Altundağ, **a.g.e.**, s.28-29; Stanford Shaw, Ezel Shaw, **a.g.e.**, s. 35-38.

²⁴⁰ Kavalalı'nın yönetiminde misyonerlik faaliyetleri zirve dönemini yaşar. Bu dönemde Suriye bölgesine gelen İngiliz misyonerlerden Nicolayson, raporlarında misyonerlerin Filistin ve Suriye'de, Malta ve İngiltere'dekinden daha rahat olduklarını belirtmiştir; bkz. Tufan Buzpınar, Suriye ve Filistin'de Avrupa Nüfuz Mücadelesinde Yeni Bir Unsur: İngiliz Misyonerleri (19.yy), **İslam Araştırmaları Dergisi**, sayı: 10, 2003, s. 111.

devlet adamlarının paşanın bizzat kendisi tarafından en iyi şekilde ağırlandığını da yazılan seyahatnamelerden takip etmekteyiz. Hatta 1838 yılında Hester’i ziyaret etmek için Sayda’ya giden Prens Pückler Muskau da bunlardan biridir. Paşa tarafından burada kaldığı süre boyunca tüm ihtiyaçları giderilmiş ve verdiği ferman sayesinde seyahatleri boyunca kendisine eşlik etmesi için emrine birçok adam verilmiş, her türlü sınırlamadan da muaf tutulmuştur.²⁴¹

Kavalalı Mehmed Ali Paşa’nın, Hester’in İngiltere’deki siyasi konumunun bilincinde olarak ona daha fazla hürmet göstermek istemesi muhtemeldir. Doktorun notlarında ilk kez Hester gibi üst zümreden İngiliz bir kadını ağırlayacak olan paşa için de durumun son derece ilginç olduğunu belirtmesi ve ekibi Özbekiye’deki sarayına getirmek için Memlûk modasına uygun olarak donattığı beş atı göndermesi de bunu destekler niteliktedir. Maiyetiyle birlikte saraya davet edilen Hester, burada büyük bir hürmet görür. Harem bahçesinin bitişiğinde yer alan küçük köşkte ağırlanan misafirlere burada şerbet, kahve ve nargile ikram edilir. Doktor, altın işlemeli kadife divan bulunan odanın ortasında bir süs havuz bulunduğunu ve yerin içiyle dışıyla masallardaki gibi görüldüğünü belirtir. Her alanda zenginlik göze çarpar. Kahve porselen kaplarda, şerbet kristal bardaklarda servis edilir. Porselen bardakların altında bulunan zerflerin hepsi değerli taşlarla işlidir. Paşa ise doktora göre şık giyimli küçük bir adamdır. Bir saat kadar kaldıkları bu yerde tercümanlıklarını yapan isim Boğos Bey’dir.²⁴² Tüm önemli görüşmelerde olduğu gibi konuşmanın içeriğine dair hiçbir detay vermeyen Meryon, konuşmanın nasıl başladığını hatırlamadığını ifade eder. Bunun yanı sıra Boğos Bey’i övmeyi de unutmaz. Konuşma bittikten sonra ise tadilat aşamasında olan harem dairelerinin olduğu yerden geçerler. Meryon mekâna dair herhangi bir yorum yapacak kadar tadilatın bitmediğini ancak yarısı tamamlanan tavanların arabesk stilde tasarlandığını söyler.²⁴³

Hester’in saray gezisiyle iyi bir şekilde başlayan paşa ile ilişkileri böyle devam etmez. İngiltere’nin çıkarlarına uygun olarak şekillenen şahıslarla münasebetleri

²⁴¹ Meryon, **Memoirs**, c.III, s.37 Yalnız Prens Pückler değil, Bavarya Dükü Maximilian, Lord Prudhoe de paşa tarafından en özel şekilde ağırlanan batılı misafirlerdendir; bkz. **a.e.**, s.38.

²⁴² Bkz. Bölüm II, s. 33.

²⁴³ Burada nargile ikram edildiğinde Hester’in istemediğini çünkü halen nasıl içileceğini bilmediğini söyler doktor; bkz. Meryon, **Travels**, c.I, s.157-159.

Kavalalı için de geçerlidir. Sultan Mahmud'a karşı isyan faaliyetleri içinde olmadığı dönemde Hester kendisiyle yakınlık kursa da sonradan başlayacak hükümet karşıtı tavırları ve hükümranlığını ileriye taşıma merakı seyyahın kendisinden uzaklaşmasına neden olur. Hatta karakteri ve zekâsı dolayısıyla her zaman takdir ettiği Paşa'yı Sultan'a karşı giriştiği işgal faaliyetleri konusunda eleştirir ve bu sebeple kendisine saygı duymadığını belirtir. Hester'e göre göre Mehmed Ali'nin gücü güneş ortaya çıktıktan sonra eriyen kar gibidir. Çünkü hiçbir asinin meşru hükümetin karşısında başarı elde etmesi mümkün olamaz.²⁴⁴ Hester'in paşaya karşı aldığı tutum salt eleştiri düzeyinde de kalmaz. Lübnan, Suriye işgalinde Akka'da Mehmed Ali'ye karşı direniş gösteren Osmanlı devlet adamlarından Abdullah Paşa'ya borç vererek onu zor durumda bırakır.²⁴⁵

3.1.2.3. Cezzar Ahmed Paşa

1804 yılında vefat etmesine ve Hester ile görüşmemesine rağmen doktorun yazmış olduğu hatıratlarda ve seyahatnamede kendisine en çok yer verilen devlet adamlarından biri Cezzar Ahmed Paşa'dır.

Mısır ve Şam valiliğinin yanı sıra hac emirliği yapan, uzun yıllar Sayda vilayetinin idare görevini üstlenen Ahmed Paşa²⁴⁶, esas üne Akka müdafaası ile kavuşmuştur. Bonapart önderliğindeki Fransız kuvvetlerine karşı Akka'da kazandığı başarı, kendisine Türk tarihi içinde önemli bir konum hazırladığı gibi birçok düşman kazanmasına da sebep olmuştur.²⁴⁷ Başta Fransızlar olmak üzere valilik yaptığı sırada anlaşmazlık yaşadığı Araplar tarafından da devam ettirilen bu husumetin etkisi hakkında kaleme alınan eserlerde görülmektedir.²⁴⁸ Genellikle doğruluk payı

²⁴⁴ Meryon, **Memoirs**, c.III, s.66; Hester'in bu söylemiyle alakalı alıntı diğer ciltte de aynı şekilde geçmektedir. Tek fark, Boğos Bey gibi ona inanıp güvenen kişilerin de zarar göreceğine dair yaptığı eklemelerdir. Bkz; Meryon, **Memoirs**, c.II, s.176.

²⁴⁵ Meryon, **Memoirs**, c.II, s.175.

²⁴⁶ Süreyya, **a.g.e.**, c.I, s.205; Feridun Emecen, "Cezzar Ahmed Paşa", **DİA**, 1993, İstanbul, C.VII, s.516-518.

²⁴⁷ Cezzar Ahmed Paşa ve Akka Savunması sırasındaki kahramanlıkları ile ilgili bilgi için bkz; Mehmet Ali Beyhan, Cabi Tarihi, **Doktora Tezi**, İstanbul, 1982, s.82-83, 94-101; Yusuf Akçura da Akka savunması dahilinde Cezzar Ahmed Paşa'dan bahseder; bkz. Akçura, **a.g.e.**, s. 74-76.

²⁴⁸ Bu yazarlardan biri G.A. Oliver'dir. Bkz. **Voyage dans l'Empire Ottoman L'Egypte et La Perse**, Paris, 1804, s.257.

taşımayan ve efsanevi bilgiler içeren bu kaynaklar paşa hakkında elde edilecek doğru bir biyografi elde etmeyi neredeyse imkânsız hale getirmiştir.²⁴⁹ Bu sebeple Cezzar Ahmed Paşa hakkında yazılan eserleri karşılaştırarak okumak ve dönemin siyasi şartları etrafında oluşan önyargılı tutumların da farkında olmak gerekmektedir.

Cezzar hakkında var olan vahşet ve tiranlık tanımlamalarının taşıdığı önyargı Doktor Meryon yorumlarında ve anlatılarında da kendini gösterir. Öyle ki doktor, Türk tarihinde kendisi kadar cani olanların sayısının çok az olduğunu ifade etmektedir. Bunu kanıtlamak için de paşa hakkında birtakım anlatılan hikayelere yer verir. Ancak kendisine bunları anlatan kişi eski Memlûklülerden olan Hacı Ali adında bir askerdir. Cezzar’la aralarında husumet bulunan şahsın olayları ne kadar tarafsız olarak anlatacağı ise şüphelidir. Anlattığı hikayelerden ilki Şam ve Akka valisi olduğu dönemde hacılara eşlik ettiği sırada yaşanan olaylar neticesinde yapmış olduklarıyla alakalıdır. Paşa, Mekke’deyken Kölemenlerden oluşan 400 kişilik ordusunun yarısını Akka’da bırakarak Mekke’ye doğru yola çıkmış; bu süre zarfında kendisinin yokluğunu fırsat bilerek güvendiği adamlarının ihanetine uğramıştır. Doktorun anlatısına göre hareminde bulunan kadınların paşanın yakın adamlarıyla ilişki kurması ve Cezzar’ın sonradan bunun farkına varması olaya karışan herkesi acımasız bir şekilde cezalandırmasıyla sonuçlanmıştır. Haremindeki on beş kadını öldürdüğü gibi işin içinde olduğundan şüphelendiği Memlûklü askerlerin üzerine yürümüş, toplu katliam hazırlığına başlamış; ancak sonradan vazgeçmiştir. Kitapta anlatıyla ilgili vahşet içeren detayların çok fazla yer alması ve Doktor Meryon’un şahit olmadığı bir olay hakkında bu kadar tafsilatlı yorum yapması ise dikkat çekicidir.²⁵⁰

Cezzar Paşa’nın acımasızlığına dair diğer bir hikâye de kâtabi Haim Farhi²⁵¹ ile ilgilidir. Akka’da birçok Şam paşası için katiplik görevini üstlenen bu isim, Cezzar Ahmed’in de baş kâtibidir. Doktor Meryon’un anlatısına göre Haim’in adı, Cezzar

²⁴⁹ Bu ön yargılı bakış açısını Maruni tarihçi yazar Philip Hitti’nin yazdıklarında da görmekteyiz. Kendisi Cezzar’ın İstanbul’a gelme sebebini gençken karıştığı cinsel suçtan dolayı olduğunu ve kaçarak geldiğini ifade eder. Devamında ise Paşa’nın bu sebeple İstanbul’a kendini Yahudi bir köle tacirine sattığını böylece Kahire’deki Ali Bey’in yanına gidebildiğini belirtir; Philip K. Hitti, **History of Syria: Including Lebanon and Palestine**, Macmillan and Co Ltd, London, 1951, s.689.

²⁵⁰ Hatta anlatısının devamında olaya yakinen tanık olmuş gibi paşanın haremindekilerin kafasını kendi kesip kuyuya attığı ve yorulunca öldürmeye devam ettiği gibi olaya dair detaylara yer verir. Bkz. Meryon, **Travels**, c.I, s.281-286.

²⁵¹ Haim Farhi için bkz; Thomas Philip, **The Farhi Family and the Changing Position of the Jews in Syria, 1750-1860**, Middle Eastern Studies, Taylor and Francis Ltd, Vol XX, no: 4, s.37-52.

Paşa'nın öldürmek ya da sakat bırakmak istediği kişilerin isimlerinin yer aldığı listede bulunur. Başta idam emri verilse de daha Cezzar Ahmed Paşa, sonradan bundan vazgeçerek Haim'in burnunu, bir gözünü ve bir kulağını kestirir. Bu haldeyken de idam edileceği zamana kadar gündüzleri saraya kapatır; işlerini yaptırmaya devam ettirir, akşamları ise evine geri göndererek orada kilitli tutar.²⁵²

Seyahatnamede Cezzar Paşa'ya dair anlatıların sonuncusu Akka şehrine yapmış olduğu katkılar hakkındadır. Doktor, Cezzar Ahmed Paşa'nın uzun yıllar bulunduğu ve Fransızlara karşı savunduğu Akka'yı gezerken burada Paşa'nın yaptığı yenilikleri anlatmadan geçmek istemez. Ona göre şehirde en fazla dikkat çeken yapı ise Cezzar'ın yaptırdığı Cami-i el-Cedîd'dir. Kayseriya ve Aşkalon'dan getirttiği mermer, granit ve porfirlerle inşa ettiği bu camiinin bağışçılar tarafından desteklendiğini alimlerin de katkıda bulunduğunu ifade eder. Bunun yanı sıra camiinin yakınlarında Paşa'nın toplattığı kitaplardan oluşan bir de muhteşem bir kütüphane; Halep ve Dimaşk'takiler gibi de muhteşem hamam vardır. Cami gibi mermer, granit ve porfirden oluşan bu hamam doktora göre Avrupalıların görmeye alışkın olduğu şeylerin çok ötesindedir.²⁵³ Aynı zamanda Cezzar'ın Akka'nın şehri bombardımandan koruyamayacak eski olan duvarlarını yeniden inşa ettirmek için Avrupalı mühendislerden destek alması ve bu duvarları sağlam hale getirmek için emri altındakileri çok zor şartlar altında çalıştırması; böylece Akka'nın İngiliz bombardımanına kadar Suriye'deki en güçlü müstahkem mevki haline gelmesi doktorun eserinde paşa hakkında yer verdiği malumatlardandır.

3.1.2.4. Emir Beşir

İngilizlerin Lübnan'da hakimiyetlerini güçlendirmek için bölgede desteklediği Dürzi lideri Emir Beşir²⁵⁴, Leydi Hester'in Lübnan'da yaşamaya başladığı ilk yıllarda yakın dostluk kurduğu ancak sonradan derin bir husumet yaşadığı siyaset adamıdır.

²⁵² Meryon, **Travels**, c.I, s. 256.

²⁵³ Meryon, **Travels**, c.I, s. 262-263.

²⁵⁴ Ertuna, **a.g.e.**, s. 55; Stanford Shaw, Ezel Kural Shaw, **a.g.e.**, s.42.

1788-1840 yılları arasında yılları arasında ilk olarak Osmanlı, daha sonrasında ise Mısır hakimiyeti altında Lübnan'ın idaresini tekeline bulundurmuş bu isim²⁵⁵, rakibi olan Dürzi Canbolat ailesinden Şeyh Beşir'i de ekarte ederek hüküm alanının yetkilerini daha da genişletmiştir. Söz konusu tahtı olduğunda herhangi bir sınır tanımayan Emir, bu amaç doğrultusunda tahtta hak iddia etmesinler diye üç yeğeninin gözlerini oydurmuş;²⁵⁶ yakın adamlarından olan Girius Baz'ı da benzer hırslarından dolayı idam ettirerek mallarını müsadere ettirmiştir.²⁵⁷

Kitapta Hester'in anlatımına göre Emir Beşir tam bir canidir.²⁵⁸ İnsanların gözlerini çıkaran, dillerini kesen, kadınları saçlarından asan, üzerlerine koyduğu kızgın demirlerle işkence yapan, babaları kaçtığı için küçük bebekleri hapseden Emir, kötülükte sınır tanımayan bir canavar olarak tasvir edilir.²⁵⁹ Hester'e göre Emir Beşir o kadar zalimdir ki evinin yakınlarında bulunan yavru köpeklerin gözlerini dahi kızgın demirlerle yaktırmış, seyyahın kendisi de buna bizatihi şahit olmuştur.²⁶⁰

Ancak Hester'in Emir Beşir'e karşı düşünceleri her zaman böyle olumsuz değildir. Sayda'ya ulaştıkları 1812 yılında gerçekleşen ilk karşılaşmaları muhabbetle geçer. Hester'i Deyrül Kemer'deki sarayında ağırlamak için özel ulak gönderen Emir, tanıştıkları andan itibaren büyük bir hürmet gösterdiği seyyah için on iki deve, yirmi beş eşek, dört at, yedi de asker ayarlayarak onu evinden karşılatır. Saraya vardığında kendisi için hazırlanan ziyafet eşliğinde tüm gün yemek yiyip, nargile içerek geçirirler. Ayrıldıktan sonra seyyaha emir tarafından bir de at hediye edilir. Bu dönemde Hester'in yazmış olduğu mektuplarda Beşir'i nasıl dostu olarak gördüğü müşahade edilir. Öyle ki 30 Eylül 1812 tarihinde Dımaşk'tan General Oakes'e yazdığı mektupta

²⁵⁵ Cezzar Ahmed Paşa'nın desteğiyle Cebel-i Lübnan'da emir seçilen Beşir II, yaklaşık yarım asırlık sürede emirlik yapmıştır; bkz. Tufan Buzpınar, "Lübnan", **DIİA**, 2003, Ankara, c.XXVII, s.248-254; Philip Hitti'nin Suriye tarihi hakkında yazdığı kitapta İbrahim Paşa'ya karşı Osmanlılarla birlikte hareket etmesi ile anılır; bkz. Hitti, **a.g.e.**, s.694; Cezzar Paşa'nın sonradan rakibi olacak Beşir'i Osmanlı devleti desteklemiş ve kısa sürede Bab-ı Ali'nin emri altına girmiştir; bkz. Lutsky, **a.g.e.**, s. 64-65; İbrahim Paşa'nın Suriye işgalinde Paşa'nın yanında yer almıştır; bkz. Rogan, **a.g.e.**, s.93.

²⁵⁶ Engin Deniz Akarlı, **The Long Peace: Ottoman Lebanon, 1861-1920**, London-New York, 1993, s. 18-19; Doktor Meryon, Dürzilerin liderliğini yapan Emir Beşir ve bulundukları yer hakkında o kadar detaylı bilgi verir ki Dürzilerin ikamet ettikleri yerin koordinatları, yerin genişliği, halkı arasında var olan inanç sistemi, kişilikleri, kıyafet düzenleri dahi bu ciltte yer alır; Meryon, **Travels**, c. I, s. 332-333; Hitti, **a.g.e.**, s. 690-692.

²⁵⁷ Hester de geride kalan dul eşi ve çocuklarıyla ilgilenmiştir; Meryon, **Memoirs**, c. I, s.110-112.

²⁵⁸ Şinasi Altundağ'ın Mehmed Ali Paşa hakkında kaleme aldığı kitabında paşanın Emir Beşir ile ilişkisine değindiği gibi emiri derras biri olarak tanımlar; bkz. Altundağ, **a.g.e.**, s.28-30.

²⁵⁹ Meryon, **Memoirs**, c. I, s. 52.

²⁶⁰ Meryon, **Memoirs**, c. I, s. 113.

Emir Beşir'den ılımlı ve cana yakın biri olarak bahseder. Mektupta aynı zamanda Emirle geçirdiği iki günün çok eğlenceli olduğunu, davet edildiği sarayında gördüğü ilgiden de çok memnun olduğunu yazar.²⁶¹ 10 Ekim 1812 tarihinde bir arkadaşına yazdığı diğer mektubunda ise Vahhabilerin şehre saldırma ihtimali olduğunu belirttikten sonra en kötü ihtimalle dostu Emir Beşir'in yanına gideceğini belirtir. Çünkü kendisine çok kibar olan bu emirin yanında güvende olacağına inanır.²⁶² Seyyahın 1813 yılında Lübnan'a yerleşmeye karar verdiği dönemde, yine Emir'in buyruğuyla kendisine Mar Elias'taki manastır tahsis edilir. Burada 6 yıl kalan Hester, daha sonra Dar Joon'a taşınarak buradan ayrılmaya karar verir.²⁶³

1814 yılına kadar iyi giden ilişkiler bu tarihten itibaren bozulmaya başlar. Tam olarak nedeni belli olmasa da aralarında vuku bulan bazı anlaşmazlıklar bunları tetikler. İlk tartışmaları Hester'in Emir Beşir'e mektup yazarak Meşmuşi'deki evinde kalmak istediğini söylemesi üzerine yaşanır. Beşir yerin müsait olmadığını belirtse de Hester bir kez daha ısrarla orada kalmak istediğini söyler. İkinciye verilen yanıt yine muğlaktır. Ancak Hester kararlı bir şekilde yer vermese bile gerekirse çadırını oraya, dağa kuracağını belirterek yola çıkar.²⁶⁴ Bu tarihten sonra artarak devam eden münasebetleri birbirlerini öldürmeye teşebbüs edecek kadar ileri gider.²⁶⁵ 1814 yılında bozulmaya başlayan ilişkilerinde anlaşmazlıkları 1824 yılında en üst seviyeye çıkar. Düşmanlığın hasıl olduğu dönemde Emir hakkında yazılanlar da ilk tanışıklık kurdukları dönemde aralarında vuku bulan olumlu havadan çok uzaktır.

3.1.2. 5. Şeyh Beşir

Emir Beşir'in rakibi olan Şeyh Beşir²⁶⁶, Cebel-i Lübnan'da etkin olan Dürzi ailelerinden biri olan Canbolatlardandır. Şihab ailesine mensup Emir Beşir ile aralarında olan düşmanlık ve Hester ile kurduğu dostluk kitapta kendisi hakkında yer alan konuların başında gelmektedir.

²⁶¹ Meryon, **Travels**, c. II, s. 14.

²⁶² Meryon, **Travels**, c. II, s. 35.

²⁶³ Meryon, **Memoirs**, c. I, s. 260.

²⁶⁴ Meryon, **Travels**, c. II, s. 373-374.

²⁶⁵ Meryon, **Memoirs**, c. I, s. 107-108; Meryon, **Memoirs**, c. III, s. 120.

²⁶⁶ Şeyh Beşir'den bahsederken doktor, şeyhin, dağdaki ikinci olmasına rağmen Emir Beşir ile aynı yetki seviyesinde olduğunu ve aynı dini paylaştığı Dürziler tarafından da çok sevildiğini, onların yasal efendisi olduğunu belirtir; bkz. Meryon, **Travels**, c. II, s. 329-332.

Lübnan'daki emirlik Şihab ailesinden Emir Beşir'de olsa da ondan daha alt seviyede olmayan Şeyh Beşir'in Lübnan'da etkisi ve kendisine tabi olanların sayısı az değildir. Deyr el-Kemer'den 3-4 saat uzaklıkta Maksara'da kendine ait bir sarayda ikamet eden Şeyhin sarayı Emirinki gibi yenidir.²⁶⁷

Bab-ı Ali tarafından Cebel-i Lübnan'a emir olarak Şihaboğullarından Emir Beşir seçilse de Canbolat ailesinden Şeyh Beşir'in dağdaki konumunu gün geçtikçe arttırması tehdit olarak algılanmasına neden olur. Tahttaki hakkından hiçbir şekilde feragat etmek istemeyen Emir Beşir, çeşitli entrikalarla Akka Paşası Abdullah Paşa'yı Canbolat'ın aleyhine çevirir ve birlikte onu devirme planları yapar. Nihayetinde ise Şeyh sarayından sürülür, tüm malları müsadere edilir. Şeyhe duydukları kıskançlık o boğduruluncaya kadar devam eder.²⁶⁸

Tüm bu olaylar içerisinde Hester'in Şeyh Beşir ile olan ilişkisi esas olarak üzerinde durulması gereken konulardandır. İlk olarak 1812 yılında Emir Beşir'i ziyaretinin akabinde Şeyh Beşir'in Maksara'daki evini de ziyaret eden seyyah, bu tarihten itibaren Şeyhle yakın ilişkiler geliştirir.²⁶⁹ Doktor Meryon 6 yıllık yolculukları sonrasında ülkesine geri dönmek için Lübnan'dan ayrıldığında Hester'in, Şeyh Beşir'in Maksara'daki evinde kaldığını ve burada kendisine saraydan bir kanadın tahsis edildiğini yazar.

Şeyh Beşir Hester ile aralarındaki samimiyete binaen zor durumda kaldığında ondan yardım ister. Emir Beşir ve Abdullah Paşa ile başı derde girdiğinde onlardan kurtulmak için Hester'e hazinesinin üçte birini teklif eder.²⁷⁰ Kendisinden maddi olarak hiçbir talebi olmayan seyyah, ona yardımcı olur. Şeyh Akka'ya kaçtığında sonradan onu takip eden eşini dahi öldürmek isteyen Emir Beşir'den yine onu kurtaran kişi de Hester'dir. Küçük çocuklarıyla Horan'da gizlenen şeyhin eşini buldurup onlara yiyecek, kıyafet konusunda yardımcı olur. Babası öldürüldükten sonra şeyhin kızının

²⁶⁷ Meryon, **Travels**, c. I, s. 343-344.

²⁶⁸ Akarlı, **a.g.e.**, s. 19-21; Şeyh Beşir 1825 yılında yakalanıp idam edildikten sonra Dürziler kendi aralarında dini olarak bölünür; Yasin Atlıoğlu, Lübnan'da Din ve Siyaset: Dürzi Liderlik Örneği, **Akademik Orta Doğu Dergisi**, c. IX, sayı: 2, 2015, s.7.

²⁶⁹ Meryon, **Travels**, c. II, s. 329-332.

²⁷⁰ Emir Beşir'i Lübnan'da rakipsiz bırakıncaya kadar destekleyen Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Şeyh Beşir'i ekarte etmesi için Abdullah Paşa'yı da zorlamıştır; bkz. Altundağ, **a.g.e.**, s. 34-35

da kendisine gelerek yardım istediğini ancak verecek parası olmadığı için bir şey yapamadığını ekler.²⁷¹

3.1.2.6. Süleyman Paşa

Cezzar Ahmed Paşa'nın vefatından sonra Akka valiliğine getirilen Süleyman Paşa²⁷², kitapta ılımlı ve adil yönetim anlayışı ve düzgün karakteri ile her daim övgüyle anılmaktadır.²⁷³ Leydi Hester'in Akka'ya geldiğinden Paşa tarafından son derece şaşıla ve hürmet içinde ağırlanması; öncesinde paşalığa gelene kadar kendisine yolculuk için gerekli tüm hizmetin teklif edilip sonrasında da at hediye edilmesi kitapta hakkında yazılan olumlu yorumların nedenlerinden olmalıdır.²⁷⁴

Eserde Paşa hakkında var olan tüm değerlendirmeler ve gözlemler Doktor Meryon'un perspektifinden sunulur. Mesleği gereği Osmanlı'da tanışıklık kurduğu kişilerin başında gelen Süleyman Paşa, 1838 yılında yedi yaşındaki kızının rahatsızlanması üzerine doktoru Sayda'daki sarayına çağırır. Kendisi Horan'daki kampta olduğu için yoktur, doktoru paşanın eşi de karşılamaz; yerlerine yardımcılarını görevlendirirler. Burada bulunduğu süre boyunca evin üç odasını gezme şansı elde eden Meryon,²⁷⁵ tedavi etmek için geldiği kızın hastalığının belli belirsiz olduğunu, daha çok annesinin kendisini gözetlemek ve bu şekilde ona danışmak için çağırdığını düşünür. Çünkü ona göre harem dışına çıkamayan kadınların kendisini görmek ve iletişime geçmek için bu tür yöntemleri kullanması o dönemde çok yaygındı.²⁷⁶

3.1.2.7. İbrahim Paşa

Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın oğlu olan İbrahim Paşa, Osmanlı tarihinde adını daha çok 1834 yılında Suriye'yi işgal etmesi ve II. Mahmud döneminde sultanı zora

²⁷¹ Meryon, **Memoirs**, c.II, s. 357-359; Hester, Emir Beşir'in kendisine Abdullah Paşa ile aralarını yapması karşılığında açık çek verdiğini belirtir; Meryon, **Memoirs**, c. I, s. 102.

²⁷² Güler, **a.g.e.**, s.10,13; 1804-1819 yılları arasında 15 yıl süreyle güney Suriye'yi yönetmiştir; bkz. Lutsky, **a.g.e.**, s.65.

²⁷³ Meryon, **Travels**, c.I, s.257.

²⁷⁴ Meryon, **Travels**, c.I, s.264.

²⁷⁵ Meryon, **Memoirs**, c.III, s.241.

²⁷⁶ Meryon, **Memoirs**, c.III, s.242.

sokmasıyla duyurmuştur.²⁷⁷ Bu tarihten itibaren Suriye, Filistin ve Lübnan'ın tekeline elinde bulunduran İbrahim Paşa, babası gibi Batı tipi reform yanlısı bir tutum sergilemiştir. Yönetiminde aynı zamanda misyonerleri cesaretlendirip bölgede eğitim, sağlık, yetimhane gibi hizmetler sağlamaları konusunda onları teşvik etmesiyle de bilinir. Bu dönemde misyonerlerin sayısı arttığı gibi hükümetleri adına söz hakkına da sahip olmuşlardır.²⁷⁸

İbrahim Paşa'nın 1831-1843 yılları arasında Suriye'de uyguladığı reformlardan sonra bölgede birçok değişikliğe şahit olunmuştur. Reformların getirdiği özgürlük ortamının toplum üzerindeki etkileri ve yaşanan sosyal, kültürel, dini ve ekonomik değişim ise kitapta doktorun değerlendirmeleri üzerinden verilir.

Osmanlı döneminde bölgede var olan dini kuralları gözetmedeki hassasiyet bu dönemde yoktur. Özellikle içki kullanımındaki artış ve bunların aleni şekilde tüketimi ele alınan konuların başında gelir. Konuyla ilintili olarak Doktor Meryon'un, Hester'in eski bir tanıdığı olan Halil Ağa'yla ilgili anlatısı dikkat çeker. Bu şahsa içki götürdüğünü anlatan doktor, adamın Müslüman olmasına rağmen içkileri kendi kullanımı için istediğini ancak İbrahim Paşa döneminden önce asla buna cesaret edemeyeceğini; eski dönemde bir Müslümanın sarhoş olma durumunun ise asla mümkün olmadığını ifade eder.²⁷⁹ Diğer bir anlatıda ise Avrupa'dan gelen iki misafirine içki ikram etmek isteyen Hester, şarabın iyi olmadığını çünkü İbrahim Paşa ve askerlerinin en iyilerini tükettiklerini ve artık kaliteli şarap bulmanın bu sebeple zor olduğunu söyler.²⁸⁰ Ancak tanıdığı tüm bu serbestliğe rağmen İbrahim Paşa'nın kendi yaptıklarından ziyade Sultan'a karşı halkı kışkırtmak için Sultan'ın insanları Frenkleştirdiği ve onun yüzünden Frenk kıyafetleri giyen ve içki içen kişilerinin sayısının arttığına dair dedikodu çıkardığını doktorun notlarından takip etmekteyiz. Suriye işgalinden sonra bölgede hakimiyetini güçlendirmek ve halkı buyruğu altına almak için Paşa'nın, Sultan Mahmud'un İslam'ın inanç ve dogmalarına mugayir

²⁷⁷ M. Hanefi Kutluoğlu, 'İbrahim Paşa, Kavalalı', **DİA**, İstanbul, 2020, c.XXI, s.330-333; Stanford Shaw, Ezel Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, E yay., 2017, s. 62-64.

²⁷⁸ Celal Öney, **Osmanlı Suriye'sinde Misyonerlik Faaliyetleri**, Maarif Mektepleri, 2019, Ankara, s.48; İbrahim Paşa'nın idaresindeki Suriye ve Mısır ile ilgili bkz; Yitzhak Hofman, "Mısır Yönetimi Altında Suriye ve Filistin'in İdaresi (1831-1840)", **İlmi Araştırmalar Dergisi**, İstanbul, 2001, s. 183-204.

²⁷⁹ Meryon, **Memoirs**, c. III, s. 57.

²⁸⁰ Meryon, **Memoirs**, c. II, s. 155.

hareket ettiğini söylemesi esasen Sultan'ın kişisel etkisini Suriyeli Müslümanlar gözünde düşürerek kendisini İslam'ın öncüsü olarak lanse etme isteğinden kaynaklanmaktadır.²⁸¹

Şehirde başlayan değişikliklerin akisleri sokaklarda da görülür. Doktor Meryon'a göre Suriye'nin fethinden sonra sokaklardaki çarpıklık çok belirgin hale gelmiştir. Bunu sokakların pisliğinden, kaldırımların, evlerin kırık ve perişan halde olmasından ziyade, toplumun kazandığı yeni görünüşten yola çıkarak söylediğini ifade eder. Ona göre eskiden çarşıda dolaşan Avrupalıların ve Levantenlerin sayısının çok az olup Avrupalı kadınlar fanatik bir Türk tarafından hakarete uğrama endişesiyle buralarda mütereddit dolaşırken, işgal sonrasında büyük özgürlük içinde pazarlarda yer aldıklarını ve dahası içlerinden bazılarının yalnız Müslümanların kullanmasına izin verilen yeşil rengi kullanarak Türklerin nefretini ve intikam duygularını körüklediklerini belirtir. Yine aynı şekilde eskiden bir adam asla yanındaki kadına kolunu uzatmaya dahi cesaret edemezken İbrahim Paşa döneminde bunu rahatlıkla yapacak özgürlük bulduğunu da söyler.²⁸²

Siyasi açıdan bölgede yaşattığı değişim ise daha köklüdür. Kitapta İbrahim Paşa'yı genellikle 1834 yılında başlattığı isyanla ve Dürzilerin ona karşı ayaklanmasında nasıl bir role sahip olduğuyla alakalı anlatılarla okusak da siyasi yetenekleri, nasıl bir karaktere sahip olduğu da Hester'in gözlemlerine dayandırılarak verilmektedir.²⁸³

Hester her ne kadar İbrahim Paşa'nın askeri yetenekleri ve cesareti konusunda kendisini takdir edip saygı gösterse de Sultan'ın karşısında bir asi olarak yer almasına rıza göstermez ve onu tahtından edebilmek için Dürzilerin paşaya karşı başlattıkları saldırgan tavırları destekler. İbrahim Paşa Batılı kaynaklarda olduğu gibi incelediğimiz Hester'in hatıratlarında ve seyahatnamelerinde de kan dökücü ve zalim biri olarak tanınır. Hester'e göre İbrahim Paşa eğer bir işin sulh yoluyla halledilme ihtimali varsa bunu reddederek kan dökmek için çaba harcayacak biridir. Keza Kasım

²⁸¹ Meryon, **Memoirs**, c. III, s. 69.

²⁸² Meryon, **Memoirs**, c. I, s. 248.

²⁸³ Meryon, **Memoirs**, c.III, s.67-70; Hester bu dönemde vuku bulan Dürzi isyanlarıyla ilgili olayları Kont Wilsenheim'e ve Charles baron de Busech'e yazdığı mektuplarda en ince ayrıntısına kadar anlatması ilgi çekicidir; Meryon, **Memoirs**, c. III, s. 310-312; Khaled Fahmy de İbrahim Paşa'nın bu süreçte nasıl acımasız olduğundan bahseder; Fahmy, **Kavalalı Mehmed Ali...**, s.137.

1837 yılında Mısır ve Hicaz'da kullanılmak üzere zorunlu asker alımı sırasında, askerlik çağrısından kaçan ve gizlenen kişileri ortaya çıkarmak için uyguladığı metotta da bu görülür. Oğullarının askere gitmek istemediği için saklanmasına göz yuman ve bulundukları yerleri söylemeyen yaşlı babalarını falakaya yatırtmış, annelerini saçlarından astırıp kırbaçlatmıştır.²⁸⁴ Doktor Meryon ise İbrahim Paşa'nın her ne kadar halka medenilik getirme iddiasında olsa da onun gibi tiranların kendi doğalarından gelen barbarlığı yatıştırmayı başaramadıklarını düşünür. Onun gibi kimselerin ise medenilik adı altında sadece batılılardan karantinayı, zorunlu askerliği, gayretkeş ruhu, şarap içmeyi, zinayı, yüksek vergiyi alarak toplum için esas önemli mevzuları ahlaki açıdan gerekli meseleleri göz ardı ettiklerini ekler.²⁸⁵

3.1.2.8. Abdullah Paşa

Cezzar Ahmet Paşa'nın vefatından yaklaşık olarak yirmi yıl sonra Sayda Valiliği yapan Abdullah Paşa,²⁸⁶ başta Hester olmak üzere Kavalılar ve Babıali ile de arasındaki çekişmelerle anılmaktadır.

Kavalalı Mehmet Ali Paşa gibi Suriye üzerinde emelleri olan Abdullah Paşa'nın ilk olarak bu bölge için Babıali'ye isyan edip sürülmesi ve daha sonra aynı sebep yüzünden Mehmed Ali ile aralarının açılması kitapta verilen Akka kuşatması için bir sebep oluşturmuştur. Detaylarıyla yer alan bu kuşatmaya dair bilgiler ise Hester'in kuşatmanın aşamalarını kendisine raporlaması için gönderdiği casuslar aracılığıyla

²⁸⁴ Meryon, **Memoirs**, c. II, s.113-124, 121-122; Hester birkaç ailenin oğlunu İbrahim Paşa'nın elinden kurstarsa da diğerleri için bir şey yapamayacağını yoksa kısa sürede tüm Sayda halkının evine geleceğini belirtir; bkz. Meryon, **Memoirs**, c. II, s. 122-124.; İbrahim Paşa kitapta yalnızca ailelere değil askerlere de zulmeden biri olarak tasvir edilir. Meryon, yarı çıplak bir şekilde askerlerin nasıl kırbaçlandığını ve nasıl şartlarda yaşadığını Avrupalı askerlerin mutlaka görmesi gerektiğini; tüm bu ortama ve şartlara rağmen hiçbirinin intiharı düşünmediğini söyler. İbrahim Paşa'nın ilk olarak askere gelmeyen erkek çocuklar için falaka cezası uygularken sonradan yerine para cezası getirdiğini de ekler; bkz. Meryon, **Memoirs**, c.II, s.129; 1836'da Doktor Meryon ikinci kez Suriye'ye geldiğinde evine nizamdan kaçan bir asker sığınmaya çalışmıştır. Bu kişi üzerinden İbrahim Paşa'nın alt sınıflar üzerinde nasıl baskı oluşturup onları ağır yük altına koyduğundan bahseder; bkz. Meryon, **Memoirs**, c. I, s. 258.

²⁸⁵ Meryon, **Memoirs**, c. II, s. 124; İbrahim Paşa'nın acımasızlığı diğer tarih kitaplarında da geçer; bkz. Rogan, **a.g.e.**, s.93-95;

²⁸⁶ Güler, **a.g.e.**, s. 25; Sicill-i Osmani'de 1815 yılında vezir rütbesiyle Sayda valisi olarak atandığı, 1820'de azledildiği ve 1822'de ise tekrar atandığına dair bilgiler yer almaktadır; bkz. Süreyya, **a.g.e.**, c. II, s. 79.

sağlanmaktadır.²⁸⁷ Öğrendiklerini İngiliz hükümetinden şahıslarla da paylaşan Hester, Wellington Dükü'ne yazdığı mektupta durumu tüm ayrıntılarıyla anlatır. 7 ay süren kuşatmada bazı günlerde kaç top mermisi atıldığı, kaç garnizon kaldığı ve tüm bunların sonucunda zor durumda kalan halkla nasıl kendisinin ilgilenmek zorunda olduğu; yaptığı bu yardım işinin sonucu olarak da Mehmed Ali, İbrahim ve Şerif Paşa'nın nasıl üzerinde baskı kurmaya çalıştıkları ile ilgili konular mektubun esas başlıklarındandır.²⁸⁸

Hester, ilk dönemlerde maddi, manevi ve şahsi birçok konuda Abdullah Paşa'ya yardım etse de ilerleyen zamanlarda aralarında vuku bulan husumetten dolayı kendisine son derece öfke duymaktadır.²⁸⁹ Yine de tüm bunlara rağmen Akka kuşatması sırasında Mehmed Ali Paşa'ya karşı onu hem maddi hem de manevi açıdan destekleyerek iki yıl boyunca Abdullah Paşa için yaralı, hasta, yasaklı iki yüz kişiye bakmış ve kendisine 25 kese borç para vererek yardımcı olmuştur.²⁹⁰ Ancak aldığı borcu ödemeyen Abdullah Paşa, Hester'in finansal açıdan iflas etmesinin ve hayatının son yıllarını fakir bir şekilde geçirmesinin müsebbibidir.

Kendisinden kalpsiz, sağduyusuz ve aptal olarak bahsettiği Abdullah Paşa²⁹¹, Hester'e göre aynı zamanda korkağın da tekiydi. Öyle ki Akka kuşatması sırasında İbrahim Paşa'nın gedik açmasının akabinde subayların paşayı çağırarak askerlere cesaret vermesi için siperlere gelmesini söylemelerine rağmen Abdullah Paşa, kuşatma boyunca paşa eşleri ve çocuklarıyla mahzende gizlenmiş ve çatışmanın yaşandığı alana da gitmemiştir. Tüm bu anlatılanları paşanın yakın adamlarından duyduğunu doktora nakleden Hester, en son aşamada paşanın bataryalardan birine yerleştirilip üzerine pelerin örtülerek gizlendiğinden bahseder. Ona göre bu derece korkak olan

²⁸⁷ Bir zamanlar yanında çalışan hizmetçisi Giovanni'nin bu iş için dilenci kılığına girdiğini ve daha sonra paşa'nın çadırlarına açtığı delik ile tüm haberleri aldığını söyler. Ancak siperlere götürülecek mesajlar için Giovanni'nin yetersiz olduğunu bu sebeple onun yerine de başka birini tayin ettiğini ifade eder; Meryon, **Travels**, c. II, s. 102.

²⁸⁸ Meryon, **Memoirs**, c. II, s. 294-5.

²⁸⁹ Hester'in ilk zamanlarda paşanın haremiiyle ilgili olan konularda dahi yardımcı olduğunu ve çok sık da paşaya hediye gönderdiğini notlardan takip etmekteyiz; bkz. Meryon, **Memoirs**, c. I, s. 91; Abdullah Paşa ile Hester arasında farklı bir samimiyet vardır. Hester, Abdullah Paşa'nın kendisine Akka'da Avrupa düzenine uygun bahçe yaptırmak istemesi üzerine ona yardımcı olur. Hatta kendi uşağı Paolo Perini'yi paşanın hizmetine verir. Kanaatimize göre Hester'in bu iş için adamını görevlendirmesi, casusluk amacıyla; Meryon, **Memoirs**, c. I, s. 172,175.

²⁹⁰ Tüm bunları yalnızca bağlı olduğu sultan için yaptığını belirtir; bkz. Meryon, **Memoirs**, c. II, s. 176.

²⁹¹ Meryon, **Memoirs**, c. I, s. 245.

Paşa, bir de zehirlenmekten endişe duymaktadır. Bu sebeple tüm yemeklerinin asma kilitle kapatıldıktan sonra ona getirildiğini ifade eder. Paşanın öldürülme korkusu o derece fazladır ki Hester’e göre bir berbere tıraş olmaya gittiğinde adamları berberin başına tetik çekmiş halde beklerken, kendisi de kılıcı elinde hazır bekleyerek olası tehlikeleri önleyeceğini düşünmektedir.²⁹²

3.1.2.9. Mahanna el-Fadel

Bedevi Aneze kabilesinin²⁹³ lideri olan Mahanna, Hama’dan Şam’a oradan Palmira’ya hatta daha ilerisine tekabül eden bir bölgenin idarecisiydi.²⁹⁴ Hester ile tanışıklık kurması ekibin Palmira yolculuğuna çıktıkları tarih olan 1813 yılına dayanmaktadır. O dönemde Palmira’nın içinde bulunduğu bölgenin Mahanna’nın kontrolünde olması ve çölü kendi izni olmadan geçemeyeceklerini belirtmesi iki tarafın yakınlaşmasına neden olur.²⁹⁵ Yaklaşık altı hafta süren yolculuk sırasında Hester ile doktorun gözlemleri bu tarihi kişiliği, detaylı bir şekilde çözümlememize yardımcı olduğu gibi bedevilerin sosyo-kültürel ve dini yaşayışlarına dair de bilgi edinmemizi sağlamaktadır. Yine bu kısımda Anezelerin²⁹⁶ lideri olan şefin, görünüşü, tavrı gibi direkt gözleme dayalı detaylı bilgiler bize Doktor Meryon tarafından

²⁹² Meryon, **Memoirs**, c. II, s. 177-178.

²⁹³ Günümüzde de halen varlığını sürdüren çok eski bir Arap kabilesidir; bkz. Abdülkerim Özaydın, “Aneze”, **DİA**, 1991, İstanbul, c.III, s. 195-196; Anezeler, 1815 yılında Vahhabi baskı neticesinde diğer Arap kabileleriyle birleşip tüm Suriye Çölü’nü kaplamış ve etki alanını genişletmiştir; bkz. Cengiz Orhonlu, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Aşiretlerin İskanı**, Eren Yay., İstanbul, 1987, s.113; ; Anezelilerin elde ettiği gücün yıllar içindeki değişimi ve İngilizlerle yakın ilişkilerini müşahade etmek için bkz; Dr. Ramazan Sonat, “El Aneze Aşireti Ekseninde Birinci Dünya Savaşı’nın Gölgesinde Devlet-Aşiret İlişkisi ve Yansımaları Üzerine Bir Tarih Kritiği”, **History Studies: International Journal of History**, 2018, c.10, sayı: 4, s.167-187; Aneze Bedevilerinin 19.yy’daki konumları ve yakın tarihteki durumları için bkz; “Dawn Chatty, The Bedouin in Contemporary Syria: The Persistence of Tribal Authority and Control”, **Middle East Journal**, c: 64, sayı: 1, 2010, 29-49.

²⁹⁴ Melhem kabilesinin lideriyken daha sonra diğer kabileleri de bünyesine katarak Aneze adı verilen bedevi topluluğuna liderlik yapmaya başlamıştır. Genel olarak Aneze Arapları olarak anılan bu kişilerin otoritesinin doğasına dair genel bir yargı sahibi olamadığını, ancak babasından miras olarak bu görevin kendisine kalmadığını, ailesinin diğer kabilelerin üzerindeki üstünlüğüyle bu göre geldiğini açıklar. Bu üstünlüğü sağlayan sebepler ise: ailenin çok kalabalık olması ve önceki emirlerin varlıklı olması ve diğer zengin kabilelerin şeyhleri ile evlilik bağı ile menfaat alanlarını genişletmesidir. Bkz; Meryon, **Travels**, c. II, s. 112.

²⁹⁵ Meryon, **Travels**, c. II, s. 34-35.

²⁹⁶ Hester, 1813 Lazkiye’den Sligo markizine yazmış olduğu mektubunda Anezeler hakkında bilgi veriyor; bkz. Meryon, **Travels**, c. II, s. 255-258.

verilirken Hester'den yalnızca arkadaşlarına yazmış olduğu mektuplarda şeyh ile ikili ilişkilerinin boyutu hakkında bilgi alabilmekteyiz.

Hester'in Mahanna ile görüşmesi bu yolculuğa çıkmadan önce gerekli düzenlemeleri ayarlamak için gittiği Şam'da gerçekleşir. İlk görüşme talebinde bulunan taraf Hester olur. Mahannah'ı ziyareti esnasında yanında bir hafta kalan seyyahımız, gözlemlerini General Oakes'e yazdığı mektupta şu şekilde ifade eder:

*“Bir hafta kaldığım çölde 40.000 kişiye hükmeden bedevi lider Mahanna el-Fadel'in kamp alanına gitmek için üç gün yürüdüm. Burada son derece hürmet içinde karşılandım. Tüm bunların yanı sıra hayatımda gördüğüm en ilginç manzarayla karşılaştım: atlar ve kısıraklar dahi deve sütüyle beslenirken, Araplar bunlardan daha azıyla yetiniyor. Birazcık pirinç ve bazen de farklı bir çeşit ekmekle...Bedeviler liderlerine ise kral gibi büyük bir bağlılıkla itaat ediyor. Açlık ve gurur o kadar iç içe ki daha önceden bunun hakkında hiçbir fikrim yoktu. Mahanna'nın oğlu, ona sunduğum kıyafetleri taşımayıp onları alması için siyahi bir köleyi görevlendirdi. Ancak yine de bana karşı davranışlarından memnun olmak için birçok sebebim var ve biliyorum ki ben hepsinin kraliçesiyim.”*²⁹⁷

Hester'in mektupta belirttikleri dışında bedeviler hakkındaki düşünceleri kitapta yer almaz. Yapılan gözlemler doktorun bakış açısından verilir. Seyyahtan ayrı olarak Şef Mahanna'yı tedavi etmek için yalnız başına bedevilerin kamp alanına giden Meryon, burada emirin ve oğlunun fizyonomisini, kıyafetlerini gözlemlediği gibi hükmettikleri çöl alanını da yakından müşahade ettiğini ifade eder. Doktora göre Emir Mahanna, yaklaşık 55 yaşlarında delici bakışlı, iştme sorunu olan saçları, sakalları ve kaşları birbirine girmiş biridir. Elleri ve yüzü ise su kullanımına aşina olmayan biri gibi kirlidir. Kafasında ise özensiz bir şekilde yerleştirilmiş havlu kalınlığında bir şal bulunur. Diğer yönden kıyafetleri kendi halkıninkilerle aynıdır. Tek farkı emir ayakkabı, ya da bot giymez, ayağında yalnızca yünlü çorapları vardır. Cübbesi ise doktora göre bir seyyahtan çalınmış olması muhtemel sarı kırmızı renkteki Şam sateninden mamuldür.²⁹⁸

²⁹⁷ Meryon, **Travels**, c. II, s. 87-88.

²⁹⁸ Meryon, **Travels**, c. II, s. 108-109.

Son derece asabi, hareketli ve cesur olarak tanımladığı Mahanna'nın²⁹⁹ egemen konumuyla ilgili olarak Doktor Meryon, onu bedevilerin lideri ve prensi olmasına rağmen en kaba çobandan bile daha gösterişsiz ve sakil biri olarak tanımlar. Çünkü ona göre medeniyet görmemiş bir toplum arasında kabalık dışında herhangi nazik bir tavır, asil bir davranış zayıflık olarak görülüp yalnızca saygıyı azaltırdı. Bu nedenle sıradan durumlarda o da sadece sürüdekilerden biriydi. Çadırı daha büyük olmasına rağmen diğerlerinden daha gösterişli değildi, atı da donanımı bakımından diğerlerinden ayırt edilemediği gibi kendisi de görünüş itibarıyla diğer bedevilerden farksızdı. Ancak yine de eşitlik böyle toplumlarda rağbet edilmeyen bir kavramdı. Otoritenin bu tür toplumlarda ise ne kadar ileri gittiğiyle ilgili tam bir şey söyleyemeyeceğini ancak zayıfı güçlüye karşı koruyan kanunun burada en azından şehirlerde olduğu kadarıyla geçerli olmadığını belirtir. Sıradan meseleler dışında hakları tam anlamıyla korunacak biri varsa o da Emirdir.³⁰⁰

Mahanna'nın idaresi altında yaşayan halkın gelenekleri ise İngiltere'de alışık oldukları hayat tarzından çok farklıdır. İlk kampa gittiklerinde kendileri kahve, ekmek ve üzüm suyu gibi ikramlarla meşgulken, bu süre zarfında emirin eşi, kızı ve siyahi köleleri yemek için hazırlıklara başlar. Sadece yemekle ilgilenmeyen emirin 17 yaşındaki kızının odun aramak için gidip kısa süre sonra bir İngiliz hamalını yoracak yükü geri döndüğünü de ifade eder. Yapılan yemek salt Emir'in ailesi için değildir, bir düzine insana kazanlarda yemek pişirilir. Yemek düzeni ise sırayla yapılır, insanlar yemek için diğerlerinin doymalarını bekler. Doktora göre bedevilerin yeme tarzı diğer insanlardan ziyade hayvanlara benzer. Yemek yiyenlerin çocukları babalarından bir lokma yemek almak için başlarında köpekler gibi beklerler. Hijyen kurallarına da riayet edilmez. Yemek yedikleri bir sırada yağmurda ıslanan bir atının ilk iş olarak ayaklarını ateşte ısıttığını ve ayaklarının arasını parmaklarıyla temizledikten sonra ellerini yıkamadan yemeğe devam ettiğini anlatır. Bedevilerin geneli ellerini hiçbir şekilde yıkamaz. Aynı şekilde üstlerini değiştirme gibi adetleri de yoktur. Kıyafetlerini ancak yırtıldığında, yağma olduğunda ya da şefleri onlara hediye verdiğinde

²⁹⁹ Meryon, **Travels**, c. II, s. 116.

³⁰⁰ Meryon, **Travels**, c. II, s. 114-116.

değiştirirler. Yalnızca birkaçının koyun postu ve bir tişörtten fazla eşyası vardır. Onlar için en önemli olan kıyafet koyun postlarıdır.³⁰¹

3.1.4.10. Diğerleri

Hester'in özellikle Palmira gezisi sırasında adını sıkça andığı ve mektuplarında dahi bahsettiği Hama bölgesinde yaşayan bir delibaş olan Molla İsmail, bu kısımda kendisine yer vermek istediğimiz ancak kapsamın dışında kalan isimlerin başında gelmektedir. Hester ile kurduğu yakınlık ne kadar köklü olsa da siyasi hayat üzerinde fazla etkin olmaması ismini bu başlık altında zikretmemize neden olmuştur.

Molla İsmail dışında Hester ve doktor, Suriye'deki konsüllerle de daimî bir ilişim halindeydi. Beyrut'taki Fransız Konsül Mösyö Guys bunlardan biriydi. Kitapta adını sıkça duysak da Mösyö Guys'dan da bu kısımda sadece bahsetmekle yetineceğiz. İstanbul'a geldiği sırada Hester, Stratford Canning³⁰² ile de görüşür ancak bu görüşmeye dair içerik hakkında bilgi verilmez.

3.2. Dini Hayat

Osmanlı'nın yaklaşık altı yüz yıllık tarihine baktığımızda, devlet yönetim şeklinin İslam dinini merkeze alan teokratik ilkeye bağlı bir yapıda olduğunu müşahade etmekteyiz. Kendi tebaasını Kuranî bakış açısıyla kategorize eden Osmanlı, kendisine bağlı olan halkı Müslümanlar ve gayrimüslimler olarak ayırmış; kişilerin sahip oldukları hakları da İslam hukuku çerçevesinde oluşturmuştur.³⁰³

İlk olarak Peygamber Efendimiz'in döneminde Medine'deki gayrimüslimlerle zimmet adı altında belirlenen ilişkiler, küçük nüanslarla Osmanlı kuruluş tarihinden itibaren devam ettirilmiş ancak sistemli hale getirilmesi ve örfi kanunlarla da

³⁰¹ Meryon, **Travels**, c. II, s. 110-112.

³⁰² Bkz. Bölüm I, s.22.

³⁰³ M. Macit Kenanoğlu, **Osmanlı Millet Sistemi: Mit ve Gerçek**, Klasik Yay., İstanbul, 2017, s.26-27; İsmail Başaran, "Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin (Hristiyan ve Yahudi) Statülerinin Din Özgürlüğü Açısından Değerlendirmesi", Iğdır Üniversitesi **Sosyal Bilimler Dergisi** Sayı: 18, Nisan 2019, s. 41-44; Belkıs Konan, "Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumuna İlişkin Bir Değerlendirme", **AÜFHD**, Sayı: 64, 2015, s.172-174.

şekillendirilmesi II. Mehmed döneminde gerçekleşmiştir.³⁰⁴ Bu tarihten itibaren millet sistemi olarak adlandırılan bu hukuki yapılanmada gayrimüslimler etnik kökenlerine bakılmaksızın yalnızca bağlı oldukları din ve mezheplere göre sınıflandırılmıştır.³⁰⁵

Osmanlı, kendi tebaasından olan tüm insanlara, dini açıdan mutlak özgürlük ve adil bir ortam sağlasa da İslam hukukunun merkeze alındığı inanca dayalı idari sisteme göre Müslümanlar ve gayrimüslimler arasında siyasi ve sosyal alanda mutlak bir eşitlikten bahsedemeyiz.³⁰⁶ Genel olarak giyilen kıyafetler, taşınan silahlar ve binek olarak kullanılan hayvanlar Müslümanlarla gayrimüslimler arasında farklılık teşkil eden meselelerin başında gelmektedir.³⁰⁷ Biz de bahsedilen bu farklılıkların 19.yy.'da Osmanlı'ya gelen ve toplumu yakından müşahade eden Hristiyan bir seyyahın gözünden nasıl anlaşıldığını ve Osmanlı'nın çok dinli yapısının ne şekilde yansıtıldığını bu kısımda inceleyeceğiz. Özellikle dini hayatla ilgili bölümlerde gözlemler genellikle Doktor Meryon'un yorumlarına dayanarak verilmekteyken seyyahımız Hester'in gözlemleri daha sınırlı bir şekilde yer almaktadır.

3.2.1. Müslümanlar

Osmanlı tarihi çalışan özellikle Batılı tarihçilerin devleti, sadece Müslümanları kayıran ve gayrimüslim halkı ikinci sınıf vatandaş yerine koyan bir imaj çizmeleri o dönem tarihini okurken daha tarafsız bir bakış açısına ihtiyaç duyulmasına neden olmuştur.³⁰⁸ Bu tarafsız bakış açısını gelen seyyahlardan bulmamız çok mümkün olmasa da Doktor Meryon ve Lady Hester'in 19.yy'daki Müslümanlar hakkında yazdıkları o dönemdeki Avrupalı bakış açısını yansıtmaları bakımından değerlidir. Ancak göz önünde bulundurulmalıdır ki Hristiyan kültürüyle yetişmiş bir kişinin

³⁰⁴ Gülcan Avşin Güneş, "Osmanlı Devleti'nin Gayrimüslimlere Bakışı ve Klasik Dönem Millet Sistemi", **SKAD**, cilt:1, sayı: 2, 2015, s. 11.

³⁰⁵ Ödedikleri vergiler neticesinde Osmanlı'daki gayrimüslim tebaa millet sistemi içinde dinlerini özgürce yaşayabiliyor; sosyal, siyasi, ekonomik alanda da özgür bir şekilde toplumda yer edinebiliyorlardı; Şahin, **a.g.e.**, s.249; Mehmet Güneş, "Osmanlı Devleti'nin Gayrimüslim Tebaaya Yaklaşımında Dönemsel Değişimler", **Tarih ve Gelecek Dergisi**, Aralık 2017, c. III., s. 3, s.16.

³⁰⁶ Belkıs Konan, "Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumuna İlişkin Bir Değerlendirme", **AÜFHD**, Sayı: 64, 2015, s.172-174.

³⁰⁷ Benjamin Braude, Bernard Lewis, "Osmanlı Devleti İçerisindeki Hristiyanlar ve Yahudiler", **Akademik Araştırmalar Dergisi**, 2000, Sayı: 4-5, s.175.

³⁰⁸ Braude, Lewis, **a.g.m**, s.190.

Osmanlı'daki Müslümanlara tarafsız bir gözle bakamayacağı da bir gerçektir. Bu durum özellikle Doktor Meryon için söz konusuysa Hester, istisnai bir durum oluşturmaktadır. Geldiği ilk zamanlarda Müslümanlara karşı olan önyargılı ve taraflı tavrı ilerleyen dönemlerde değişmiş ve benzer ön yargıyı kendi dindaşları olan Hristiyanlara yöneltmiştir.³⁰⁹

Müslümanların dini yaşamına dair ilk gözlemler Osmanlı'ya geldikleri 1810 yılının Ramazan ayına aittir. İstanbul'da kaldıkları sürenin Müslümanların oruç tutup ibadet ettikleri aya denk gelmesi Doktor Meryon tarafından büyük bir merakla müşahade edilir. Burada insanların rütbeleri ne olursa olsun sıcak havada aç-susuz nasıl kaldıklarına inanamaz. Ona göre günde 12-14 saat kürek çeken kayıkçının, İngiltere'nin en sıcak gününden 15 derece daha sıcak olan havada hamamda çalışan birisinin bir damla su almadan oruç tutması yalnızca peygamberlerine duyduğu bağlılıkla anlaşılabilecektir.³¹⁰ Ramazan'la ilgili olarak Müslümanların bu süre zarfında çalışmayı bırakmamaları ve yıl içinde onlardan daha fazla çalışan kimseyi olmaması kendisinde hayranlık uyandırır. Çünkü Müslümanlar dürüst bir şekilde çalışmanın hiçbir şekilde kutsala zarar vermeyeceklerini söylerken onların aksine Hristiyanlar yıl içinde birçok gün çalışmayarak endüstriye büyük zarar vermektedir.³¹¹

Bir sonraki Ramazan ayına denk geldikleri yer ise Suriye'dir. Doktor Meryon, bu kısımda Ramazan ayında başlayan eğlencelere ve şenliklere dair detaylı açıklamalar yapar.³¹² Özellikle bayram günlerinde başlayan eğlence ve ziyafet anlarında doktoru şaşırtan meselelerin başında alkol tüketilmemesi gelir. Normal zamanda kullananlar dahi bu günlerde dikkat ederek halk arasında kullanmamaya özen gösterir. Bu minvalde eğlence konusunda Doğuluların Batılılardan ayıran özellikleri üzerinde duran Doktor Meryon, ilk olarak bayramda sarhoş olmadıklarını, kumar ve

³⁰⁹ Hester'in kendi dindaşlarına karşı tavrı o kadar değişir ki Suriye'de yaşayan Hristiyanları dünyadaki ilerleyen dönemlerde en kötü insanlar olarak tanımlar; Meryon, **Memoirs**, c. I, s. 60-62.

³¹⁰ Doktor Meryon'un kitaptaki notlarında Müslüman gruplar birden fazla isimle adlandırılmaktadır. Muhammediler, Müslümanlar, Araplar, Türkler vs. gibi bazen etnik köken merkeze alınarak bazılarında ise daha genel bir isimlendirme tercih edilerek İslam dinine mensup kişilerden bahsedilmektedir. Ancak Muhammedi olarak adlandırılması dinin esas kurucusu olarak Hz.Peygamber olduğu iddiasıdır; bkz. Meryon, **Travels**, c. I, s. 91.

³¹¹ Meryon, **Travels**, c.II, s.288-289.

³¹² Meryon, **Travels**, c.II, s.18-20; Meryon, Lazkiye'de olduğu sırada Ramazan ayıdır. Yine buradaki sokak aydınlatmalarından ve kahvehanelerdeki şenliklerden bahseder; bkz. Meryon, **Travels**, c.II, s.253-254.

gürültülü eğlenceler yerine tamburdan çıkan hafif müziğin eşliğinde dans ettiklerini ve bu dansın ise yalnızca erkeklerle sınırlı kaldığını belirtir. Her eğlencede olduğu gibi tüm erkeklerin nargile içtiğini ve öykü anlatıcısının geleneksel hikayeleri anlattığını vurgular.³¹³ Eğlence hayatına dair diğer bir gözlemi ise Lazkiye’de olduğu süre zarfında denk geldiği Ramazan şenliklerinde olur. Burada minarelerin sıra ışıklarla Ramazan’a özel aydınlatıldığını, Londra sokakları gibi olmasa da diğer aylara nazaran daha ışıklı olduğunu ve neşe veren, canlılık katan bir etkisi bulunduğunu ifade eder. Bu süre zarfında da sayısız kahvehaneye ve buradaki gösterilere gider. Gösterilerden birinde ip te yürüyen bir adam görür.³¹⁴ Şenliklerin önemli bir parçası olan hikâye anlatıcıları ise Ramazan gecelerinde büyük ilgi çekmektedir. Bin bir gece masalları başta olmak üzere diğer eğlenceli hikayeleri anlatırlar. Meryon, masalın ilgi uyandırıp uyandırmamasına göre de dinlenen ya da dinlenmeyen anlatıcıların bazılarının çok zeki olduğunu düşünür. Bu kişilerin hitabet noktasında da dünyanın geri kalanından aşağı olmadığını ekler. Karagöz ise halkın en sevdiği gösterilerden biridir. Genel olarak oynanan oyunun konusu ise hasta bir kadın ile Frenk doktor arasında geçer. Tüm bu eğlencelerin yanı sıra yedi telli keman çalan kişiler de vardır. Ortama acıklı bir hava verip herkesi ağlatmak için yeteneklerini sergilerler. Şenliklerde ilgi çeken diğer başka konu ise genel olarak tatlıya aşırı düşkün olan Osmanlı halkının Ramazan’da daha fazla tatlı tüketmesidir.³¹⁵

Osmanlı’da Müslümanların içki içmelerinin yasak olduğu ve bu konularda çok katı kuralların olduğu bilinse de birtakım kişilerden alkol tüketenlerin olduğu bir gerçektir. Doktorun konuyla ilgili gözlemleri İstanbul’a dayanır. Seyyahın İstanbul’a geldiği dönemde bölgedeki Müslümanları yakinen gözlemlene şansı bulan doktor Meryon, İstanbul’daki Müslümanların alkol tüketişine dair yorumlarda da bulunur. Dini kurallara çok fazla riayet etmeyen ve alkol tüketme konusunda daha rahat olan Müslümanların Pera’daki Fransız kahve dükkanlarına giderek gizliden içki içtiklerini ve bunların daha çok alt sınıftan kişilerle, askerler olduğunu belirtir. Ayrıca notlarında diğer seyyahların çoğunun iddia ettiği gibi Müslümanların büyük kısmının alkollü içecekler tüketmediğini hatta dünya üzerinde dinlerine bu kadar bağlı kişilerin

³¹³ Meryon, **Memoirs**, c.II, s.334.

³¹⁴ Meryon, **Travels**, c.II, s.18-19.

³¹⁵ Meryon, **Travels**, c.II, s.19-20.

olmadığını ekler. Normalde sakin, soğukkanlı ve arkadaş canlısı olan Türklerin içki aldıktan sonra ise deli gibi olduklarını hatta bu hallerini bilen Pera halkının ise onlardan “deli boğadan kaçır gibi sakındıklarını” da ifade eder.³¹⁶

Osmanlı’da gayrimüslimlerin yanlarında Müslüman birini çalıştırmaları yasaktı.³¹⁷ Ancak bu kurala istisna oluşturan Hester’in Suriye’de yaşadığı dönemde yanında çalışan Müslüman hizmetçileri bulunmaktaydı. Genel olarak diğer seyyahlara ve gayrimüslimlere nazaran birçok kuralın dışında tutulan ve daha özgür olan Hester’in bile çiğneyemeyeceği kurallar da vardı. Öyle ki Doktor Meryon, Suriye’de Müslümanların hizmetçilerini döverek disipline ettiklerini ve bunun Suriye’de çok normal karşılandığını belirtse de kendilerinin yanlarında çalışan en kötü hizmetçiye dahi bir Hristiyan’ın vuramayacağını; bunu yapmak için yine başka bir Müslümanı görevlendirmek zorunda olduklarını belirtir.³¹⁸ Hester de Müslümanlara bir Hristiyan olarak son derece saygılı davranması gerektiğinin farkındadır. Bir gün sopayla yanındaki Müslümana vuran doktora bunu bir daha tekrar etmemesi gerektiğini yoksa kendisinin dahi ona yardım edemeyeceğini belirtir.³¹⁹

Doktor Meryon’a göre Osmanlı’da Hristiyanlar ve Müslümanlar arasında derin bir ayrım vardır ve Türkler kendi dinlerinden olmayanlara karşı husumet beslemektedir. Öyle ki Türklerin kendisiyle muhatap olup konuşmak istemeyişi ve onlarla serbest, düzgün bir ilişki, iletişim geliştirememesi dillerini öğrenme konusunda kendisine engel olmuştur. Bu olaydan hareketle Avrupa ülkelerinde seyahat etmenin daha kolay olduğunu, Hristiyan ülkelerinde yabancı birinin yerli halkın arasında kendisine her zaman yer bulabileceğini hatta buradaki ailelerin birinin yanında dahi kalacağını belirtir. Ama Türkler Hristiyanları evinde ağırlamak istemezler hatta bir Hristiyan yanından geçerken onun zehirli bakışlarından kaçınmak için kadınlar kendilerini parmak uçlarına kadar örterler der. Burada doktorun kadınların örtünmesinin kendisiyle ve onun Hristiyan oluşuyla alakalı olduğunu düşünmesi kendisinin o dönemde Müslüman dini yaşayış tarzına uzak ve gereğinden hassas

³¹⁶ Meryon, **Travels**, c.I, s.57-58.

³¹⁷ Kenanoğlu, **a.g.e**, s.405-408.

³¹⁸ Meryon, **Memoirs**, c.II, s.147.

³¹⁹ Hristiyanlarla ilgili bu kısımda konu ile ilgili daha detaylı bilgiler verilmiştir. Kitapta bu tür konuların yer aldığı kısımlar için bkz; Meryon, **Memoirs**, c.III, s.51; Meryon, **Memoirs**, c.III, s.217-218.

olmasıyla açıklayabiliriz. Yine ona göre alışveriş yaparken de bu ayrım çok belirgindir, zanaatkarlar ve esnaf bir Hristiyan'a parasını ödeme karşılığında satış yapar, malı tedarik eder ancak bu çok sevimsiz, nahoş bir havada gerçekleşir. Hristiyanlarla ilişki kurmadaki isteksizlik ise oluşturduğu kısmi bariyerle onların dillerini ve ev içindeki geleneklerini öğrenmenin önüne engel oluşturur.³²⁰

Doktor Meryon kitapta Müslümanlardan ve Müslümanlıktan bahsettikten sonra onların ayrıcalıklı konumlarından ötürü din değiştirip Müslüman olan Hristiyanları da ele alır. Bunlardan biri eskiden Hristiyan olan Eyüp Selami adındaki tahsildardır. Ciddi bir kavga içinde olduğu bir Türk'ün gazabından kaçıp Müslüman olan bu adam, eski eşine ve kızına gizlice yardım etmeye devam ettiği gibi Müslüman biriyle yeniden evlenerek ondan da 2-3 çocuk sahibi olmuştur. Dünyalık menfaati devam ettiği sürece asla inancından dönme konusunda pişmanlık duymayacağını söyleyen doktora göre bu kişi çiftçilikten yükselerek kendini paşanın baş makamlarından birinde bulmuştur. Ancak Müslümanlarda olduğu gibi kibirli tavra da sahip değildir.³²¹

Müslümanlarla alakalı olarak üzerinde durulan diğer bir mesele ise çanlardır. Doktor, Müslümanların dini sebeplerden dolayı çanlardan korktuklarını zikreder. Ona göre kendi hakimiyetleri altındaki bölgelerde Hristiyanların kiliselerdeki çanlarına bile izin vermezler. Avrupa gibi çanların merkezi olarak görülen yerden gelen biri olarak bu çan fobisini son derece olağanüstü, inanılmaz bulur. Din kisvesi altında nefret edilen bu durum, Türklerin evlerine ve özel yaşamlarına da entegredir. Öyle ki Türkler, hizmetçilerini yanlarına çağırırken zil kullanmak yerine ellerine üç kez vuruyor ve duyulması için de kapılarını sürekli açık bırakıyordu.³²²

Hester'in Osmanlı'ya geldikten sonra Müslümanlarla kurduğu ilişkiler, Lübnan'a yerleştikten sonraki dönemde daha samimi ve sürekli hale gelmiştir. Yanında çalışan hizmetçilerinin Müslüman olması da İslam'ı daha iyi tanımasını ve dinin kurallarına hoşgörü içinde yaklaşmasını sağlar. Önde gelen kişilerin, durumu

³²⁰ Meryon, **Travels**, c.I, s.80-81; Benzer bir örnek Nusayrilerin şifa, çocuk vs dilemek için Hristiyan bir azizin kabrini ziyarete geldikleriyle ilgili olarak verilir; bkz. Meryon, **Travels**, c.III, s.56.

³²¹ Meryon, **Travels**, c.I, s.259; İslam'da "dinde zorlama yoktur" düsturunca gayrimüslimlerin zorla İslamlaştırılması yasaklanmış ve dinlerini özgürce yaşamaları için çeşitli haklar tanınmıştır; Prof. Dr. İhsan Karataş, **Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Toplum Hayatı (Bursa Örneği)**, Gökkuşbu Yay., İstanbul, 2020, s. 166.

³²² Meryon, **Memoirs**, c.III, s.39.

olmayan Müslümanlara Ramazan ve Kurban bayramlarında hediye ve para verme geleneğini Hester de uygular. Yanındaki hizmetçilerine en pahalı hediyelerden aldığı gibi, iletişim içinde olduğu esnafa da para gönderir.³²³ Bu özel günlerden biri olan 5 Mart 1838'deki Kurban Bayramı zamanında seyyahın yanındakilerin memnuniyeti için ne kadar emek harcadığını doktorunun notlarından takip ediyoruz. Pastacılık alanında tanınan kişilerden baklava, tatlı ve envai çeşit yiyecek sipariş vererek her türlü yemeğin en iyi şekilde ikram edildiğinden emin olmak için uğraşır. Hizmetçilerine yeni kıyafet alarak bayrama yeni kıyafetleriyle katılmalarını sağlar ve onlara 20 kuruş değerinde altın dağıtır.³²⁴

Yine bu dönemde diğer Müslümanlarla da iyi ilişkiler geliştirmeye özen gösteren Hester, bölgedeki dini kurumlarla buradaki halka para yardımında bulunmayı hiçbir zaman ihmal etmemiştir. Bölgede kabul görmek için neler yapmasını çok iyi bilen seyyah, Nebi Yunus'un kabrinin bakımından sorumlu olan imama düzenli aralıklarla para göndermeyi de unutmaz.³²⁵ Cebel-i Lübnan'da kaldığı dönemde sürekli olarak ziyaretine gelen ve para isteyen Bektaşî dervişlere de ödenek sağlar. Ancak maddi açıdan zayıfladığı dönemde gerekli yardımları yapamadığı için aynı dervişlerin kendisine beddua ettiğini de doktorun notlarından öğrenmekteyiz.³²⁶

3.2.2.Hristiyanlar

Osmanlı'da millet sistemi içinde gayrimüslim kesimin büyük bir çoğunluğunu Hristiyanlar oluşturmaktaydı.³²⁷ Ödedikleri vergiler neticesinde devlet tarafından hakları korunma altına alınsa ve kendilerine dini açıdan mutlak bir özgürlük sağlansa da Hristiyanlar için Batılı kaynaklarda salt kimliklerinden dolayı ikinci sınıf vatandaş

³²³ Doktor bunları Hester'in herkese karşı ne kadar cömert olduğuyla alakalı vermiş olduğu anlatıyla destekler; bkz. Meryon, **Memoirs**, c.II, s.244-245; nasıl Hristiyanlar için Paskalya'da hediyeler alıyorsa Müslümanlar için de aynısını bayramda yapar der doktor; bkz.Meryon, **Memoirs**, c.II, s.144, ancak diğer bölümlerde Hester'in çevresindekilere pahalı hediyeler alarak kendisine itaat etmesini sağlamaya çalıştığını ve insanları böyle manipüle ettiğini belirtir doktor.

³²⁴ Meryon, **Memoirs**, c.II, s.334.

³²⁵ Meryon, **Memoirs**, c.III, s.210.

³²⁶ Meryon, **Memoirs**, c.III, s.173-177.

³²⁷ Braude, Lewis, **a.g.m.**, s.184; Osmanlı'daki gayrimüslimler için bkz; Prof. Dr. İhsan Karataş, **Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Toplum Hayatı (Bursa Örneği)**, Gökkuşbu Yay., İstanbul, 2020.

muamelesi gördükleri iddia edilmektedir.³²⁸ Aynı görüşü paylaşan Doktor Meryon, seyahat ettikleri tarihten itibaren sırf Hristiyan oldukları için nasıl kötü muameleyle karşılaştıklarını ve halkın kendilerini küçümseyen tavırlarından çok yorulduklarını yazmaktadır. Farklı iddialar altında derlediği düşüncelerini bu kısımda inceleyecek, en sonunda da Hester'in kendi dindaşları olan Hristiyanlara karşı değişen tavırlarının sebeplerini irdelleyeceğiz.

Doktorun ilk iddiası Hristiyanların ve Yahudilerin toplumun gelişmemiş ve en kötü mahallelerinde yaşamaya zorlandığıdır. ³²⁹Ancak Osmanlı'da gayrimüslimler, bazı istisnalar dışında istedikleri bölgelerde oturma, ticaret yapma, istedikleri iş alanlarında çalışma haklarına sahiptiler.³³⁰ Şer'an baktığımızda da gayrimüslimlerle Müslümanların farklı yerlerde oturması gerektiğine dair de herhangi bir hüküm bulunmadığı gibi³³¹ Bernard Lewis'in de belirttiği üzere ayrı meskenlerde ikamet etme de bir baskı sonucunda değil, normal toplumsal süreç içinde gelişmiştir.³³² Ayrım amacı taşımayan bu uygulama dışında aynı yerlerde oturan gayrimüslimlerle Müslümanların da olduğu bilinmektedir. Ancak Osmanlı'da aynı uygulama her bölgesinde her dönemde geçerli olmamıştır. Macit Kenanoğlu'nun gayrimüslimlerle alakalı kayıtları derlediği çalışmasında 18.yy.'da Müslümanların evlerinin daha yüksek ve gayrimüslimlerin evlerinden daha farklı renkte ve şekilde olması gerektiğiyle alakalı fermanların da mevcut olduğu bilinmekteyse de³³³ Hristiyanların her bölgede aynı muameleye tabi olmadığı ve doktorun iddia ettiği gibi belli bir bölgede yaşamaya icbar edilmedikleri bilinmektedir.³³⁴

³²⁸ Moltke'nin gezi notlarından alıntı yapan Bernard Lewis, Avrupalıların üst düzey kişiler tarafından en iyi şekilde ağırlandıklarını ancak nezdinde aynı karşılığı bulamadıklarını söyler.; Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, s. 83-84.

³²⁹ Garnett de Hristiyan ve Yahudilerin mahallelerinin, Müslümanların yaşadığı alanlara göre daha kirli olduğunu söyler. Ancak bunun sebebi, Müslümanların koruduğu ve onların çöplerinden karınlarını doyuran köpeklerin varlığıyla alakalıdır. Ayrıca avlu ve bahçelerde çöpler için daha geniş alan bırakılması da buna sebep oluşturur; bkz. Lucy, M. J. Garnett, **Türkiye'nin Kadınları ve Folklorik Özellikleri**, Oğlak Yay., İstanbul, 2009, s. 493.

³³⁰ Braude ve Lewis de bunu destekler; bkz. Lewis, **a.g.m.**, s.177.

³³¹ Kenanoğlu, **a.g.e.**, s.381.

³³² Bernard Lewis, **İslam Dünyasında Yahudiler**, Akılçelen Kitaplar Yay., Ankara, 2018, s.64.

³³³ Kenanoğlu, **a.g.e.**, s. 392-394.

³³⁴ Osmanlı klasik döneminde farklı dinsel ve etnik gruplar ayrı cemaatler halinde yaşamıyordu; bkz. Özer Ergenç, "Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine", **The Journal of Ottoman Studies** IV, İstanbul, 1984, s.71

Ancak şu da vardır ki Müslümanlar ile Hristiyanlar arasındaki ayırım devlet eliyle olmadığı gibi salt olarak Müslüman halk tarafından da körüklenmez. Doktor, Osmanlı'da bulunduğu dönemde Hristiyanların kendilerini Müslümanlardan farklı kılmak için Müslümanların yaptığıının tam zıttı hareket ettiklerini belirtir. Hristiyanların neden böyle yaptığını anlayamadığını ifade eden doktor, sırf bu sebeple deve eti yemediklerini ve onu temiz kabul etmediklerini ekler.³³⁵ Aksine ona göre bu konuda Müslümanlar daha katılımcıdır. Öyle ki Müslümanların Hristiyanların kutsal bulduğu yerlere gidip dilek dilediklerini ve bunun şaşılacak bir durum olmadığını söyler. 1814 yılının temmuz ayında St.Joan'ı anma festivali için onun tapınağına giden Hristiyanların arasında iki tane de Müslüman vardır. Kronik hastalıklarından kurtulmak veya başka konularda dilek dilemek için gelen bu Müslümanların durumu doktora göre alışılmadık değildir ve hac ziyareti sırasında bir herhangi bir sorun teşkil etmez.³³⁶

Doktor Meryon, gayrimüslimlerin her alanda çalışamayacağı ve bu konuda da ayrımcılıkla karşılaştıklarıyla ilgili bilgi verse de bu konuyla çelişecek iki örnek kitapta sunulmaktadır. Bunlardan ilki Nasıra'daki paşanın emri altında beş köyün miri işletmesini yapan Hristiyan Mr.C'dir.³³⁷ Mr.C kendi yönetimi altında bulunan beş köydeki kira, vergi ve miri işlerini hallederek tarımla meşgul olmakta ve yıllık olarak Paşa'ya ödeme yapmaktaydı.³³⁸ Diğer bir örnek, Lazkiye'deki surları tamir ettiren ve oraya vali olarak tayin eden Kuby adlı bir Hristiyanın doktora göre istisnai bir durum teşkil eden durumudur. Doktor, kasaba yönetimi gibi Hristiyanlara bırakılmasının çok mümkün olmadığı konumda bulunan Kuby'nin nasıl bu şekilde yükseldiğini kimsenin bilmediğini, belki de bir Müslümanın ödeyeceğinden çok daha fazla kasabaların vergisini vererek bunu başarmış olabileceğini iddia etmektedir. Ancak anlatım yeniden olumsuz bir olayla devam eder. Devamında kendi adamlarından olan bir Müslüman tarafından sonradan öldürüldüğü bilgisini veren doktorun ziyaret ettiğı zamanda aile ise son derece yoksul haldedir. Meryon ise Hristiyan bir ailenin uzun

³³⁵ Meryon, **Travels**, c. II, s. 381-382.

³³⁶ Meryon, **Travels**, c. II, s. 372-373.

³³⁷ Doktor Meryon bu örnekte olduğu gibi kitapta kimliğini ifşa etmek istemediğı kişileri kodlayarak vermektedir.

³³⁸ Meryon, **Travels**, c. I, s. 268.

süre Türkiye’de bulunmasının çok nadir olduğunu çünkü bu derece yükselmenin ancak bireyin sonunu getireceğini belirtir.³³⁹

Osmanlı’da Hristiyan ve Yahudilerin ata binme konusundaki yasaklamalar Doktor Meryon’un anlatılarında da kendine yer bulur. Konuyla ilgili ilk örnek kendisine yolculuklarında eşlik eden Tatar Türkü Mustafa’nın yolda at üstünde gördüğü Hristiyan bir seyyahı aşağı indirerek atına el koyma hadisesidir. Seyyah her ne kadar başka aracı olmadığını ve eğer bu da olmazsa kaybolacağını söylese de Mustafa ikna olmaz. Doktor ise Tatar Türklerinde yaygın olan bu uygulama yüzünden bir şey yapmadığını adama az da olsa maddi olarak yardım ederek ayrıldıklarını anlatır.³⁴⁰ Doktorun Hristiyanların ata binemeyeceği ile ilgili anlattığı birçok hikâyeden bir diğeri Akka’da yola çıktıkları zamana tekabül eder. Önemli Frenk ve Türk isimlerinin yanında çalışanlar hariç Hristiyanların ata binmediklerini tekrar eden doktor, seyahat ekiplerinde bulunan birçok kişinin ata ilk kez bindiklerini bu sebeple düşme tehlikesi geçirdiklerini ifade eder.³⁴¹ Ancak her ne kadar Hristiyanların ata binmesi yasak olsa da Meryon, buna istisna oluşturacak durumlarla da karşılaşır. Beyrut’ta bulunduğu sırada biri Akka’daki hükümet sekreteri diğeri de şarkıcı olan üç kişilik Hristiyan grubunun ata bindiğini görür.³⁴² Buradan hareketle yasakların herkesi kapsamadığını kişilerin sahip olduğu konum ve makamlara göre bazı yasak ve cezalardan muaf tutulduğunu ve Meryon’un da esasen bunun farkında olduğunu görmekteyiz.

Doktorun dini yaşamıyla ilgili olarak Hristiyan bir ailede doğup büyüdüğü ve hayatını bu minval üzere yaşadığını bilsek de Hester için böyle bir kesinlik olduğunu söyleyemeyiz. Lübnan yılları sonrasında dini hayatı hakkında muğlak bilgiler veren seyyahın Lübnan’a yerleştikten sonra Hristiyanlar hakkında da düşünceleri

³³⁹ Meryon, **Travels**, c.II, s. 271; Osmanlı’da Kethüdalık, iskele ve gümrük emniyeti, mültezimlik gibi görevlerde yer alan Hristiyanlardan bazılarının orduda dahi görev yaptığı ve Müslüman arkadaşlarından farksız bir muamele görmediği bilinmektedir; bkz. Kenanoğlu, **a.g.e.**, s. 396-400.

³⁴⁰ Meryon, **Travels**, c.I, s. 120.

³⁴¹ Meryon, **Travels**, c.I, s. 299; Gayrimüslimlerin Osmanlı’da ata binmeleri hususundaki sınırlama fesat çıkarmamaları, isyana kalkışmamaları gibi sebeplerden kaynaklansa da Müslümanlardan daha gösterişli bir tarzla çarşılarda gezmemeleri için de bu tür yasakların getirildiği bilinmektedir. Ancak devlet adına iş gören, tabiplik yapan ya da ruhban taifesinden olan bazı zimmilerin istisna tutulduğu da görülmektedir; bkz. Kenanoğlu, **a.g.e.**, s.434-436.

³⁴² Meryon, **Memoirs**, c.III, s. 206-207.

değişmiştir. 24 Haziran 1838 yılında kont Wilseheim'e yazdığı mektupta Hristiyanlar hakkındaki düşüncelerini şöyle özetler:

*“Buradaki Hristiyanlarla diğer insanlarla ilgilendiğim kadar hatta belki de daha az ilgileniyorum. Onları dinlerine göre değil tavırlarına, karakterlerine göre değerlendiriyorum ki ego ve sadakatsizlik en çok onlarla anılıyor. Din benim için bir kulluk kıyafetinden başka bir şey değil. Bana göre bir ağaç parçasına ya da deniz kabuğuna tapınanla, Mitvaliler gibi kalbini Allah'a adayanlar arasında hiçbir fark yok, hepsi aynı.”*³⁴³

Hester'in Hristiyanlar hakkındaki düşünceleri o kadar değişmiştir ki Suriye'de yaşayan bu din mensuplarını dünyadaki en kötü insanlar olarak tanımlamaya başlar. Ona göre tamamen yeteneksiz olmasalar da Hristiyanlar doğuştan ilkesiz ve tek bir iyi nitelikten yoksundular. Tanıdığı tüm Hristiyan çocuklar serseridir. Hristiyanlar arasındaki kötülük düşünülenenden daha da yaygındır. Ona göre eğer fakir bir adam hasta düşse ve bu süreçte eşine sorun çıkarsa sonu ancak zehirle biterdi. Ya da bir kadın yeniden evlenirse eski eşi tüm çocukları evden kovar ve en ufak vicdan azabı çekmeden hepsini ahırda ölmeleri için bırakır ya da geçimleri için bir ağacın dibinde dilendirirdi. Hristiyan kadınların çocuklarını dövdüğünü hatta iki yaşında acımasızca dövülen çocuğun bağırsaklarının dahi dışarıya çıktığını da anlatır. Şahit olduğu bir başka olayda ise kucağında çocuğu olan eşine büyükçe bir taş atan adam hakkındadır. Hester'e göre buradaki Hristiyanlar dünya üzerinden yok olmayı hak edecek kadar korkunç bir topluluktur. Onları yalın ayak dolaşan vahşi Araplarla mukayese eder. Hristiyanların yanında dünyadaki en cesur, kibar insanlar olarak addettiği bu insanlara hayranlık duyduğunu de ekler.³⁴⁴

Doktora göre Hristiyanlara karşı bakış şehir ve bölgelere göre değişmekteydi. İstanbul'daki insanlar daha fazla hoşgörülüyken buradan sonra uğradıkları Bursa'da Türklerin özellikle Hristiyanlara karşı hoşnutsuz tavırları açık olarak görülmektedir. Burada İstanbul'da olduğu gibi yabancılarla medenice ilişki kurulmadığı gibi bu durumdan dolayı şehirde yaşayan Frenk ailelerin sayısı üçü geçmez. Gelen Avrupalı seyyahlar da oldukça nadirdir. Sokaklarda ise Hristiyan köpeği lafları sık sık duyulur,

³⁴³ Meryon, **Memoirs**, c.III, s. 312.

³⁴⁴ Meryon, **Memoirs**, c.I, s. 60-62.

kendilerine olmasa da özellikle Hristiyan fakir reaya karşı kullanılır.³⁴⁵ Osmanlı'da gezdikleri bölgeler içerisinde halkı gayrimüslimlere karşı en tahammülsüz ve dini noktada en radikal olanlar ise Şamlılardır. Ayrımcı tavırlarıyla Mısır halkını bile geçen Şamlılar Avrupalıların kendi kıyafetleriyle dolaşmalarına izin vermediği gibi kasabalarında Hristiyanların bırakın atı eşeğe binmelerine bile izin vermezler. Şayet biri böyle bir şey denerse bu kişinin kemiklerinin kırılması işten bile değildir der Doktor Meryon. Aynı şekilde belli mahallelere hapsedilen Hristiyan ve Yahudilerin kıyafetinde renkli bir kumaş kullanması da aynı sonucu doğurur. Ancak tüm bu uygulamalar Hester söz konusu olduğunda göz ardı edildiğini gören doktor şaşırdığını belli eder. Halkın seyyahı at üstüdeyken gördüğünde saygı için önüne kahve döktüğünü ya da o geldiğinde herkesin ayağa kalktığını anlatır. Hester, paşaların müftülerin dahi kendisine aynı şekilde yaklaştığını söylese de doktor bunu bizatihi görmediği için kesin bir yorum yapmak istemez. Ancak o geleceği zaman halkın evinin önünde toplandığını özellikle kadınların ömrü uzun olsun diye dua ettiğini belirtir. Hester, Osmanlı topraklarını gezdiği sıralarda hiçbir zaman hakarete ya da küçümsemeye maruz kalmaz.³⁴⁶ En radikal şehirde dahi gayrimüslimlere yönelik direkt ayrımcı tutumdan o muaf tutulur.

Şam'da olduğu gibi bedevilerin de Hristiyanlara karşı fazla önyargılı ve Müslümanları kayırmacı bir davranış benimsediklerini ifade eden Meryon, bunu Palmira gezisinde tanıştığı bedevi lider Ali Bussal örneği üzerinden anlatır. Bize karşı kibar davransa da Bussal'ın da Hristiyanları köpeklerle eşit olarak gördüğünü kibarca, üstü kapalı şekilde kendisine söylediğini; genel olarak Müslümanların Hristiyanları aşağılamaya alışık oldukları için eşit olmadıklarını her fırsatta bu şekilde dile getirdiğini ifade eder.³⁴⁷

³⁴⁵ Meryon, **Travels**, c.I, s.77.

³⁴⁶ Meryon, **Travels**, c.II, s.16-17.

³⁴⁷ Meryon, **Travels**, c .II, s.154.

3.2.3. Yahudiler

Tarihin çeşitli dönemlerinde çeşitli zorluklarla karşılaşan, yurtlarından sürülen, baskı gören, öldürülen Yahudiler³⁴⁸ için Osmanlı devleti, kurulduğu tarihten itibaren bir kurtarıcı rolü üstlenmiştir. Hristiyanların egemenliği altında yaşadıkları Avrupa’da her zaman dışlanan ve ayrıştırılan grup olarak var olsalar da Osmanlı topraklarında bekledikleri özgürlük ortamına kavuşacaklarının bilincinde olarak Osmanlı’nın yanında yer almışlardır. Hristiyanların boyunduruğundan kurtulmak için Osmanlı’nın fetihlerini fırsat bilen Yahudiler, ilk olarak Orhan Bey’in Bursa’daki şehri alması için bilfiil yardımcı olmuşlardır. Orhan bey ise tüm bunlara karşılık onları başkente taşıdığı gibi iş, yaşam koşullarında mutlak özgürlük sağlamış ancak karşılığında da İslami kuralların belirlediği çerçevede vergi almıştır.³⁴⁹

Fatih dönemine baktığımızda ise kendilerine zulmeden Hristiyanlar karşısında Yahudilerin konumlarının daha da sağlamlaştığını ve İstanbul’un fethiyle aradıkları özgürlük ortamına kavuşarak kendi liderleri, gelenekleri, dini yaşayışları çerçevesinde uzun yıllardır umdukları rahata eriştiklerini görmekteyiz. İstanbul’u yeniden kurmak ve nüfusu arttırmak için Yahudilerin şehre gelmesini teşvik eden Fatih Sultan Mehmed, ticareti canlandırmak için de onlardan yararlanmıştır. Hristiyanların, Osmanlı’nın fethini halen sindiremediğini ve haçlılardan medet umduklarının farkında olan Sultan, onlara güvenmiyor; Yahudileri ise onlara rakip olarak daha üst düzeydeki konumlara getiriyordu.³⁵⁰

Devam eden fetihlerle Yahudi nüfusunun Osmanlı’da en üst seviyeye ulaştığı ve Yahudiler için Altın Çağ’ın başladığı 16.yy’da ise entelektüel, siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda Yahudilerin çok ileride olduğu görülmektedir. Birtakım muafiyetler neticesinde vergi vermekle yükümlü bu din mensupları, siyasi ve dini alanda ise özgürdüler.³⁵¹

Osmanlı’nın yükselme, gerileme ve çökme aşamalarıyla paralel bir şekilde değişme gösteren Yahudilerin durumu, sahip oldukları hak ve özgürlükler bakımından

³⁴⁸ Shaw Yahudileri, farklı zamanlarda cemaat, taife, daha sonraları ise millet olarak adlandırılan çok sayıdaki dini gruplardan biri olarak tanımlar; bkz Stanford Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu’nda ve Türkiye Cumhuriyeti’nde Yahudiler**, Kapı Yayınları, 2008, İstanbul, s.68.

³⁴⁹ Shaw, **a.g.e.**, s.40-42.

³⁵⁰ Shaw, **a.g.e.**, s.43-47.

³⁵¹ Shaw, **a.g.e.**, s.68-69.

statik bir konumda değildir. 16.yy'dan sonra devamlı düşüşe geçen konumları, Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi 17.ve 18.yy.'da zayıflamaya başlamış; 19.yy'da da çöküşün hızlandığı bir döneme girmiştir.

Lady Hester ve Doktor Meryon'un geldiği 19.yy.'da Yahudilerin durumları için çizilen tablo içler açısıdır. Ancak Bernard Lewis ve Stanford Shaw'a göre her ne kadar 19.yy'da Yahudiler eski durumlarına göre daha kötü halde bulunsalar da o dönem Avrupa'daki dindaşlarından yine de çok daha iyi konumdadırlar.³⁵² Hester'in Yahudilerin kraliçesi olduğunu iddia etmesi ve onlar üzerinde bir planının olması bu tabloyu çizmesinin arkasında yatan sebeplerden biri olmalıdır. Çünkü Hester'in Osmanlı'yı ziyaret etmesinin ardında yatan en önemli sebeplerden biri de Kudüs'te yaşayan Yahudilerle görüşüp onlara liderlik etme düşüncesidir. İlk olarak İngiltere'de bir falcının kendisinin Yahudilerin kraliçesi olarak hüküm süreceğini öngörmesi bu fikri hayata geçirmek istemesine neden olur. Her ne kadar kitapta onu harekete geçirenin bu kehanetin gerçekleşmesine olan inancı olarak verilse de bu konunun İngiliz politikası gereği bölgeye gitme planına bir kılıf bulma düşüncesi olduğunu düşünmekteyiz. Çünkü 19.yy.'da İngiltere, Kudüs'teki Yahudiler üzerinden bölgeyi kontrol etme emelleri taşımakta ve bu hedef doğrultusunda içten fetih planları yapmaktaydı.

Kudüs'e gittiğinde ilk iş olarak buradaki önde gelen Yahudi ailelerle görüşen Hester, buluşmanın içeriğine ve amacına dair herhangi bir detay aktarmaz. Ancak bahsedilen tek bir mesele vardır ki bu da Yahudilerin Kudüs dışında başka bir yerde rahat edemeyeceğidir. İngiltere'nin Yahudileri Kudüs'te muhkem kılma planının temelleri bu dönemde atılmaya başlanır.

Doktor Meryon ise Yahudilerin Osmanlı'da genel olarak şehrin duvarları olmayan en fakir ve en bakımsız mahallelerde yaşadıklarını ve hem Türklerden hem de Hristiyanlardan saygısız bir muamele gördüklerini belirtir. Ona göre ulusun metropolü olarak bilinen Kudüs'te dahi durum böyledir. Yaşadıkları mahalleler ise dar

³⁵² Bernard Lewis ve Stanford Shaw'a göre her ne kadar 19.yy'da Yahudiler eski durumlarına göre daha kötü durumda olsa da o dönem Avrupa'daki dindaşlarından yine de çok daha iyi konumdadırlar; bkz. Lewis, **a.g.e.**, s. 2; Yahudiler, klasik dönemde diplomasi ve orduda görev alsalar da Tanzimat'tan sonra devlette çalışanların sayısı daha da artmıştır. Konu hakkında çalışma için; bkz. Sezai Balcı, Ahmet Yadi, **Osmanlı Bürokrasisinde Yahudiler**, Libra yay., İstanbul, 2018.

sokaklara sahip, bakımsız, harap evlerden müteşekkildir. Buranın ileri gelen ailelerinden olan Venedikli bir Yahudi hanımın evi de benzer şekilde tasvir edilir. Kadın onları en güzel şekilde ağırlasa da evi küçük ve harap durumdadır.³⁵³

Kitapta ağırlıklı olarak zor şartlarda yaşam mücadelesi veren, ikinci sınıf insan muamelesi gören Yahudi imajı çizilse de liyakati önceleyen Osmanlı devletinde 19.yy. önemli görevlerde bulunan üst sınıf Yahudiler de bulunmaktaydı. Dönem hakkında yazılan eserlere baktığımızda özellikle katiplik ve hazinedarlık görevini üstlenen ve devletin sırlarına vakıf olan bu kişiler, paşaların ve devlet adamlarının en güvendikleri isimlerden olmuşlardır.³⁵⁴

Hükümette yer alan isimlerden biri de Hester'in Akka ziyareti sırasında tanışıklık kurduğu ve uzun yıllar dostluklarını sürdürdüğü Haim Farhi'dir. Birçok Şam paşasının katipliğini ve hazinedarlığını yapmış muallim olarak da bilinen Farhi'nin kardeşleri de Suriye bölgesinde sarraflık, bankacılık görevinde bulunmakta; bölgede son derece etkin bir role sahiptiler.³⁵⁵ Elde ettikleri bu güce rağmen Doktor Meryon, Haim ve kardeşlerinin durumu hakkında yeniden bir trajik hayat hikayesi çıkarmaya çalışır. Ona göre sahip oldukları tüm bu zenginliklere rağmen, Müslüman idarecilerin dikkatini çekip mallarının müsadere olmasını engellemek ve Yahudilerden nefret eden Müslümanların dikkatlerini çekmemek için ikircikli ve fakir bir hayat sürerler. Evlerin herkesin görebileceği alanları son derece bakımsız ve diğer Dımaşk evleri gibi kil üzerine kesilmiş samandan oluşmaktadır. Türklerin, yabancıların iş için girip kalacakları yerler evin dış cephesi gibi kirli ve kaba bir görünüme sahipken, yabancıların yaklaşamayacağı alan esas zenginliğin sergilendiği yerdi. Havuzu, İran halıları, Şam satenleriyle kaplı yastıkları varlıklarının yalnızca görünen bir kısmıydı. Hester ile ziyaret ettiği harem kısmını ise doktor, peri masallarından bir saray olarak tanımlar. Amber nargile başlıkları, altın kaplama fincan altlıkları, işli peçeteler ise bu zenginliği tamamlayıcı detaylar olarak yer almaktadır.³⁵⁶

³⁵³ Meryon, **Travels**, c.I, s.216.

³⁵⁴ Kenanoğlu, **a.g.e.**, s.396-397; Kitapta bahsedilen ve münhasıran Şam bölgesinde yaşanan sürgün, ölüm gibi nedenlerle gerçekleşen paşa değişimleri gibi sebeplerle güçlü bir konuma sahip olan katiplerin de ne kadar faal isimler olduğunu görmekteyiz; bkz. Meryon, **Travels**, c.I, s.216.

³⁵⁵ Philipp, **a.g.e.**, s.37-52; Meryon, **Travels**, c.I, s.365.

³⁵⁶ Peri saraylarının betimlemelerini andıran duvarların ve tavanın ışıltısı göze çarpıyordu. Sahte değerli taşlar, aynalar, yıldızlar ve arabesk tablolar, her yeri kaplamış ve zemini zarif bir mozaikti der doktor; bkz. Meryon, **Travels**, c.II, s.8-11.

Zımmiler arasında Yahudilerin, Hristiyanların üstünde bir sınıf olarak görüldüğü ve birçok konuda ayrı tutulduğu tarihi belgelerle kanıtlanabileceği ve Yahudi asıllı yazarlar tarafından destekleneceği gibi;³⁵⁷ durumlarının da her dönemde aynı şekilde olmadığının da bilincindeyiz. Ancak bölgede amaçları olan İngilizlerin Yahudiler üzerinden propaganda yapıp Osmanlı'da en kötü şartlar altında yaşamak zorunda bırakıldığı da tarihi gerçeklerle uyuşmamaktadır.

3.2.4. Dürziler

Osmanlı'nın çok dinli yapısı içinde kendilerine yer bulan azınlık gruplardan birisi de İslam mezheplerinden biri sayılan Dürzilerdir.³⁵⁸ Şii karakteristik özellikleri göstermesine rağmen Sünni fıkhnı uyguladıkları, askerlik yaptıkları ve vergi verdikleri için Bab-ı Ali ve Dürziler arasında her zaman iyi ilişkiler kurulmuş; Dürzi liderlerin kendi hakimiyet alanı oluşturmalarına da izin verilmiştir.³⁵⁹ 11. y.y.'da Fatımilerin altıncı halifesi olan Hâkim Biemrillah'ın uluhiyetini savunan ve Mısır'da ihdas olan Dürzilik, burada tutunamayarak Lübnan, Suriye ve İsrail gibi bölgelere intişar etmiştir.³⁶⁰ Genel olarak sırrilik prensibini benimsemeleri ve batını özellik göstermeleri ise haklarında sahih malumat edinilmesini zorlaştırmıştır. Dinleri hakkındaki kaynaklara ilk kez İbrahim Paşa'nın 1838 yılında Suriye'ye düzenlediği sefer sırasında ulaşılmış, mabetlerinde bulunan kitaplardan haklarında bilgi edinmek mümkün hale gelmiştir.³⁶¹ Bu tarihten yaklaşık yirmi yıl kadar önce Hester, Suriye seyahatleri ve Lübnan'daki ikameti boyunca bölgedeki nüfuzunu kullanarak Dürzileri tanıma, onların iç, gizli dünyasını kendisine göre yakından müşahade etme fırsatı bulmuştur. Bunların akabinde yazmış olduğu mektuplar, yaptığı gözlemler ve Doktor

³⁵⁷ Shaw, a.g.e., s.46-47.

³⁵⁸ Dürzilik hak.; Philip K. Hitti, **The Origins of the Druze People and Religion**, Andesite Press, 2017.

³⁵⁹ İlber Ortaylı, **Alevilik, Nusayrilik ve Bab-ı Ali**, Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi:28, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1999, s.39-40.

³⁶⁰ Dr. Ahmet Bağlıoğlu, **Orta Doğu Siyasi Tarihinde Dürziler**, Ankara Okulu Yayınları, 2018, Ankara, s.9; Aytekin Şenzeybek, "Başlangıçtan Günümüze Dürzilik", **Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 31, 2011, s.176-177.

³⁶¹ Mustafa Öz, "Dürzilik", **DİA**, 1994, İstanbul, c.X, s. 39-48; Bağlıoğlu, a.g.e., s. 132.

Meryon'un düşünceleri kitapta yer almış; uzun yıllar sır olarak kalan Dürzilerin akidevi ve toplumsal hayatlarına küçük de olsa bir pencere açmıştır.

Bir İngiliz kadın seyyahın Osmanlı'ya geldikten kısa bir süre sonra, Lübnan'a geçerek Dürzilerle iyi ilişkiler kurmaya çalışması ve onlar hakkındaki notlarını İngiltere'deki arkadaşlarıyla paylaşması merak konusu olsa da dönemin siyasi arka planını bilmek bu doğrultudaki amacı anlamamıza az da olsa yardımcı olacaktır. Osmanlı'nın zayıfladığı 19.yy. boyunca Avrupalı devletlerin nihai hedefi, Levant bölgesini kendi çıkarlarına uygun hale getirmek ve bu amaçla bölgede yaşayan azınlık grupları kendi taraflarına çekerek yerin işgalini kolaylaştırmayı amaçlamak olmuştur. Fransızların Katolikleri, Rusların Ortodoksları desteklemesi İngilizleri de harekete geçirmiş ve faaliyet alanlarını Suriye ve Filistin üzerinde yoğunlaştırmışlardır.³⁶² Bu planın merkezinde yer alan gruplardan birini oluşturan Dürziler ise İngilizlerin hedef alanı içinde kalmıştır. Bölgeyi tanıması için önceden gönderdiği Protestanlığı yayma amacındaki misyonerler ve hükümet için bilgi toplama amacıyla seçilen casuslar vakit kaybetmeden Dürzilerle iletişime geçmişlerdir.³⁶³ Kendisi de İngiliz hükümetiyle daimî bilgi alışverişi içinde olan ve İngilizlerin politikasına uygun olarak Osmanlı'ya geldiği andan itibaren Dürzilerle iletişimi sürdüren Hester'in bu zümreyle ilk yüz yüze görüşmesi Dürzi lider Emir Beşir'i ziyaret etmek için gittiği Deyrül Kemer'de, 1812 yılında olur. Emir'in sarayında kaldığı süre içinde kendi mezheplerinden olanlara dahi dinin sırları tam olarak vermezlerken Hester ve Doktor Meryon, bölgedeki konumlarını kullanarak Dürzilerden cemaat yapıları, kutsal kitapları, dini akideleri gibi konular hakkında bilgi edinir. Ancak yine de Hester'in ve Doktor Meryon'un elde ettiği bilgiler Dürzilerin cuhhal kesimine³⁶⁴ ait kimseler kadardır. Onların dışında ayinlerinin, dini esas ve gayelerinin mahiyetine ulaşamazlar.

Hester'in de bilgi sahibi olduğu Dürziler hakkında sosyal, kültürel ve dini meseleler de Doktor Meryon'un anlatımı aracılığıyla kitaptaki yerini alır. Hester'in

³⁶² Buzpınar, **a.g.m.**, s.119.

³⁶³ Değişik Hristiyan grupları arasında faaliyet gösteren misyonerlik faaliyetleri de 19.yy. sonu itibariyle Dürziler hariç diğer gruplar üzerinde etki oluşturmamıştır; Buzpınar, **a.g.m.**, s.117.

³⁶⁴ Ukkal ve Cuhhal olarak ikiye ayrılan grubun Dürzilere ait akidevi bilgilere ulaşması noktasında farkları vardır; S. Dalgakıran, "Tarihi Cevdet'te İslam Mezhepleri II: Dürzilik ve Nusayrilik", **Ankara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, sayı 21, Erzurum, 2003, s.209-210.

bağlantılarının yanı sıra doktor da aynı zamanda bölgedeki dini liderlerden Dürziler hakkında malumat alabilmiştir. Düşmanlıktan ileri gelen saptırmalar ya da seyyahların ilgisini çekmek amacıyla uydurulan yalan bilgiler sebebiyle o dönemde ensest ilişki kurma, buzağı resmine tapınma, çiğ et yeme gibi haklarında birçok doğruyla karışmış yanlış bilgi yer almaktaydı. Genel olarak bu bilgilerin doğruluğunu teyit etme amacıyla olan Hester, ilk olarak Dürzilerin çiğ et yedikleriyle alakalı rivayetlerin arkasına düşer. Onların gerçekten eti çiğ yiyip yemediklerini öğrenmek için Hester bir koyun satın alır ve ziyafeti akşam yemek yedikleri saate denk getirir. Koyunun kesilme ve parçalanma işlemi bittikten sonra davete katılan insanların önüne konulur, doktora göre açgözlü olarak görülmesinler diye birkaç yüz buruşturma hareketinden sonra kendilerinden sonra Dürziler kızartacakları eti çiğ olarak yerler. Etli kısımlar haricinde koyunun aynı zamanda sırf yağla kaplı olan kuyruğunu da aynı şekilde tüketirler.³⁶⁵

Osmanlı'ya gelen seyyahların ve tüccarların Dürzilik ve Dürzi kadınlar hakkında bahsettiği ilk şey kadınlarının başlarına giydiği *tantur* adı verilen kukuleta şeklindeki başlıktır. Doktor da Dürzilik hakkında bilgi verirken seyyahların boynuz olarak adlandırdığı ve Araplar arasında kerin, tassy, tontura olarak bilinen bu başlığın etimolojik kökenini ve bu adeti araştırırken tamamen kendi çıkarımlarına başvurur. Farklı varyasyonlarda uygulanan tanturun uzun çeşidi çenenin altından ve alnın hizasından olmak üzere mendille bağlanır; kadınlar bu başlıklarla yatıp kalkarlar ve yalnızca yıkanırken ve saçlarını tararken çıkarırlar ki bu çok nadirdir. Köylere göre ise boynuzların giyilme türleri farklılık gösterir, bazılarında dikey, bazılarında yatay, bazılarında ise bu ikisi arasındadır. Kadınların bu boynuzlarını göstermesi, yüzünü göstermesinden bile büyük bir ayıptır.³⁶⁶ Dürzi kadınların kıyafetleri ise belindeki düğmeler hariç genellikle önü açık mavi elbiseden oluşur. Kadınların boyunları ve göğüsleri ise Avrupalı kadınların özenle örtmelerinin tam zıttı olarak kayıtsızlıkla sergilenir. Boynuz eğer gümüşse daha yaz oylumlu ve değerli taşlarla daha çok bezelidir. Örtüler ise giyenin durumuna göre beyaz, siyah, ipek ya da keten olma özelliği gösterir. Doktora göre örtüyü kaldırmak ise çok güzel durduğu gibi insan çehresine de majestik bir hava vermekteydi. Arkadan düşen saçlara ise uzunluğu on

³⁶⁵ Meryon, *Travels*, c.I, s.348.

³⁶⁶ Meryon, *Travels*, c.I, s.344-345.

inç- üç fut³⁶⁷ arasında değişen, mavi, siyah, yeşil renklerinde bölgenin geleneğine göre değişen püsküllü ipek ip asılıyordu. Bu kıyafetin altına ise işlenmiş şalvar ve sarı ayakkabı tercih ediliyordu. Üst zümreden olanlar ise mavi elbise yerine saten ve üzerine kumaş yelek giymekteydi.³⁶⁸

Hester'e göre Dürziler; Nusayriler ve İsmaililer gibi yabancılara sır olarak kalacak mezheplerden biriydi. Onları esas olarak anlayacak biri varsa Dürziler hakkında derin çalışmalar yapan Sayda Konsülü Mösyö Reynaud'du. Ancak o dahi Dürzilerin farmasonlar gibi sembolik bir dil kullanması sebebiyle hiçbir bilgi edinememiştir. Onlar hakkında bilgi sahibi olunamamasının en önemli sebebi ise dinleriyle ilgili en ufak bilgiyi ifşa ettikleri takdirde öldürülecek olmalarıydı. Bu kural dini liderleri için bile geçerliydi. Bunların yanı sıra Hester'e göre Dürziler aynı zamanda bir insanı parçalara ayırdıktan, ya da biri ayırırken izledikten sonra asla renk değiştirmeyecek kadar gözü pek ve zalim bir topluluktur. Hatta anlatılardan birinde Dürzilerden biri İbrahim Paşa'nın ordusu için asker toplamaya gelen kuvvetlere tek başına karşı çıkarak elleriyle beş askeri öldürdüğü yer alır.³⁶⁹

Kitapta Dürzileri 1838 yılında İbrahim Paşa'ya karşı başlattıkları ayaklanma ile de görmekteyiz. İbrahim Paşa'nın bölgede artan otoritesi ve zorunlu askerlik ve silahsızlandırma ile kurduğu baskı sisteminin insanlar üzerinde dayanılmayacak boyutlara gelmesi Dürzilerin önderliğinde bir ayaklanmaya sebebiyet verir. Kısa sürede yanlarına topladıkları gruplarla İbrahim Paşa'yı zor duruma sokacak seviyeye gelirler. Tüm bu karmaşanın ortasında, insanların can tehlikesi duyarak evlerini terk etmelerine karşın Hester'in kendisine bir şey olamayacağından emin bir şekilde burada kalması Dürzilerle ilişkilerinin ne derece sıkı olduğunu görmemiz açısından önemlidir.³⁷⁰ Dürzilerin başlattığı isyan sırasında Hester'i son kez ziyaret etmek için Lübnan'da ikamet eden doktor, olayların merkezinde yer alır. Burada onların karakterleri hakkında notlar tutan Meryon'a göre Dürziler savaşçı, zorlu, silah kullanmaya ve yorgunluğa alışkın, taştan inşa edilmiş zorlu köylerde yaşayan

³⁶⁷ Yaklaşık olarak bir metre.

³⁶⁸ Meryon, **Travels**, c.I, s.346.

³⁶⁹ Meryon, **Memoirs**, c.II, s.356.

³⁷⁰ Hester konuyla ilgili olarak doktora kapılarının hepsinin açık olacağını Dürziler geldiğinde kendisine dokunmayacaklarını söylemiştir; Meryon, **Memoirs**, c.III, s.269-270.

insanlardı. Her ne kadar ağır silahlara erişme imkanları zor olsa da bulundukları konumdan kolayca kendilerini savunabilirlerdi.³⁷¹

3.2.5. Nusayriler³⁷²

Hester, Nusayrilerle ilk kez Hama'dan Lazkiye'ye geçerken çadırlarıyla konakladıkları bir alanda karşılaşır. Zapt edilemez kalelerin bulunduğu ve dışarıdan gelecek bir saldırıda buralara sığınan savaşçı Nusayrilerin bulunduğu yer, en sarp dağlardan Cebel-i Sekun'dur. Hester, yanlarında bulunan muhafızların kendilerini dikkatli olmaları konusunda uyarmalarına rağmen Nusayrileri çok barışçıl bulduğunu söyler. Tavırlarında çekingenlik olmasa da kabalık da yoktur. Burada yeni gelenlere karşı son derece nazik olan Nusayriler, Dürziler gibi gereksiz törenler ve iltifatlarda bulunurlar. Bunların yanı sıra hepsi silahlıdır ve hepsinin bellerinde hançer bulunur. Fazla militer bir hava içinde olduklarını düşünen seyyah, bu grup insanları incelemek için onların yanında bir müddet daha kalmak ister ve Meryon ile ekibin geri kalanını Lazkiye'ye göndererek burada onların arasında tek başına iki gün daha kalır. Yanlarından ayrılıp kamp alanında arkadaşlarına katıldığında ise kaldığı süre içinde hepsinin gönlünü kazandığını söyler.³⁷³

İyi bir şekilde başlayan Nusayrilerle ilişkiler böyle devam etmez. Seyyahın Fransız arkadaşı Boutin'in Nusayrilerin bulunduğu bölgede öldürülmesi aralarındaki husumetin başlangıç noktasını oluşturur. Boutin'in yolculuğu sırasında haksızca öldürülmesi Hester'in intikam almak istemesine ve Abdullah Paşa öncülüğünde başlayacak Nusayri avının gerçekleşmesine de neden olur. Öyle ki bu süreçte

³⁷¹ Haçlılar zamanından kalma kalelere sahip olan ve taştan inşa edilmiş evlerinde savunmaya çok müsaitlerdi, bkz. Meryon, **Memoirs**, c.III, s.70.

³⁷² Nusayriler hakkındaki eserler ve yazınlar için bkz; Ömer Uluçay, **Arap Aleviliği: Nusayrilik**, Gözde Yay., Adana, 1996; Abdülhamid Sinanoğlu, **Nusayrilerin İnanç Dünyası ve Kutsal Kitabı**, Esra Yay., 1997; M. Hanefi Palabıyık, "Dini İnançları ve Özellikleri Bakımından Nusayrilik", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 2010, sayı: 54, s. 19-48; Hatice Arslan, "Başlangıcından Günümüze Arap Aleviliği- Nusayrilik", **Mizanü'l Hak İslami İlimler Dergisi**, sayı:1, 2016, s. 101-111.

³⁷³ Meryon, **Travels**, c.II, s.248-251.

Nusayrilerin bulunduğu bölge Paşa tarafından bombalanarak birçok kişinin hayatını kaybetmesine sebep olmuştur.³⁷⁴

3.2.6. Mitvaliler

Şiilerin Lübnan'da yaşayan kollarından olan Mitvaliler³⁷⁵, doktora göre Müslümanların kafir olarak gördükleri gruplardandır. Onların yaşadığı 30-40 köyden müteşekkil yeri de güzergahlarına devam ettikleri sırada görürler. Ancak burada konaklamadan devam ederler.³⁷⁶

İlk olarak Sayda-Sur arasında kalan ve seyyahların sıklıkla konakladıkları Huder köyünde Mitvali bir çiftin evinde kaldıkları sırada bu dinin mensuplarıyla yakın ilişkiler geliştirirler. Diğer Müslümanlara nazaran kadın-erkek ilişkilerinde çok daha katı olduklarını belirten Meryon, bunun esasen ahlaksızlıklarını örtmek için bir paravan olduğunu ifade eder. Konakladıkları yerde Mitvali olan han sahibi kadının yüzünü örtmesine rağmen sürekli açmasını, nazlı bir edayla erkeklerle konuşmasını baz alarak bu iddiasını destekleyecek bir anlatıya da yer verir. Doktorun paylaştığına göre han sahibi kadın konaklamak için gelen bir katırcıyla kaçır. Eşi de o gittikten sonra 18-20 yaşında biriyle evlenir ama ilk eşi para kazanma ve servis yapma konusunda daha iyi olduğu için onu da geri alır. İkisiyle de aynı anda evlilik hayatını sürdüren hancı için Meryon, ahlaksızlıklarının yalnızca görünen bir kısmıdır der ve yolu geçtikleri beş sene boyunca da kadının cilveli halinin yolculara karşı devam

³⁷⁴ Meryon, **Travels**, c.III, s.

³⁷⁵ Mütavile, mitvali, müteveli isimleriyle de adlandırılan bu grup Lübnan'daki İmami İsnâaşeri Şiilerinin mahalli adıdır; bkz. Mustafa Öz, "Metavile", **DİA**, Ankara, 2004, c.XXIX, s.404-405; Mitvaliler hakkında ayrıca bkz.; R. Norton, "Lebanon", **The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World**, Oxford University Press, New York, 1995, c. II, s. 475; Mitvalilerin ikamet ettiği yerlerin arasında ise harabelerden müteşekkil, denize bakan, birçok caminin ve kalabalık nüfusun yer aldığı *Guzzeah* vardır. Kuzey sınırlarını oluşturan bu yer, batısından doğusuna yani Gezzin'den Bussa'ya kadar 12 liglik bir alanı kapsamaktaydı. Mitvalilerin esas yaşadıkları kasabalar ise Gebaa ve Tibenyn'dir. Bu bölgede ise Akka Paşası tarafından görevlendirilen, askerlerinin çoğu Kürt olan müselleme İbrahim Ağa el-Kürdi ikamet etmekteydi. Doktor dipnotta Kürtlerin Mezopotamya'nın bir kısmında yaşayan vahşi bir halk olarak tanımlar ve onların çoğunun Suriye birliklerine katılan, genellikle de infazcılar olarak hareket eden bir grup olduğunu belirtir; bkz. Meryon, **Travels**, c. I, s. 318; Lübnan'daki durumları için bkz.; Moojan Momen, **Shi'i İslam: A Beginner's Guide**, Oneworld Publications, London, 2016, s.81-84.

³⁷⁶ Meryon, **Travels**, c. I, s. 305.

ettiğini de ekler. Ama Mitvalileri ahlaksız olarak yaftalamak için sırf bu hikâyeyi de yeterli bulmaz. Cebel-i Lübnan paralelinde bulunan Cebel el-Meşrefi'nin Sayda'ya uzanan kıyısında ikamet eden Mitvalilerin çıplak yıkandıklarını ve buradan dahi kendilerinin ne kadar iffetsiz olduklarını görmek için yeterli olduğunu ifade eder.³⁷⁷

Doktor, diğer Şii gruplar hakkında genellikle olumlu yorumlarda bulunurken Mitvaliler'i istisna tutması dikkat çekicidir. Bu durumun sebebi olarak Balebek ziyareti sırasında yaşadığı ayrımcı tutumu söylememiz yanlış olmayacaktır. Meryon, Balebek'te bulunduğu sırada valinin kardeşinde yemeğe davet edilir. Burada herkese gümüş kaplarda içecek verilirken kendisine toprak kapta su ikram edildiğini ve sofradan kalktıktan sonra da hizmetçi tarafından herkesin gözü önünde yere düşürülerek kabın bir daha kullanılmayacak hale getirildiğini anlatır. Ona göre yapılan bu dışlayıcı tutum, Hristiyanların Mitvaliler gözünde pis olmasıyla alakalıdır. Hatta bu sebeple ertesi sabah valinin et aldığı kasabı yanına çağırarak eti gözünün önünde parçalattığını; bunda da esas sebebin kendi dindaşlarının dışında kimsenin dokunmak istememesiyle ilgili olduğunu düşündüğünü ifade eder.³⁷⁸ Ancak tahminler üzerinden çıkarımda bulunduğu durumlar, bize göre doktorun olayları şahsi ve hatalı algılamasından kaynaklanan bir yanlış anlamadır. Çünkü düşünüldüğünde eğer doktorun ifade ettiği gibi Mitvaliler, farklı dinden kişileri pis olarak kabul etselerdi kendisini birlikte oturacağı yemek masasına dahi davet etmemeleri gerekirdi. Ancak bakıldığında aynı yerde yemek yedikleri görülmektedir.

3.3. Sosyal ve Kültürel Yaşam

19.yy. da başlayan batılılaşma, değişen kültür dünyası seyyahların kaleme aldığı seyahatnamelerde de görülmektedir. Ancak gözlemlenen konuların genişliği, detayları seyyahın halkla kurduğu iletişime göre de değişmektedir. Uzun yıllar Osmanlı'da ikamet etmiş Leydi Hester ve doktoru, bu konuda diğer seyyahlara göre daha avantajlı

³⁷⁷ Meryon, *Travels*, c. I, s. 313-315.

³⁷⁸ Meryon, *Travels*, c.III, s.17-18.

konumdadır. Birlikte vakit geçirdikleri halkın yaşayışını, adet, örf ve geleneklerini ilk elden müşahade etme fırsatı bulmuşlardır.

Avrupalı seyyahların en merak ettiği konulardan olan Osmanlı halkının yaşamı, kültürü, adetleri bize bu kısımda hem Hester hem de Doktor Meryon'un perspektifinden sunulmaktadır. Yalnızca kadınların girebileceği alanlara doktorun mesleği gereği erişebilmesi ve Avrupalı bir erkeğin bakış açısıyla buralara dair yorumlarını belirtmesi bu kısmı daha da özel kılmaktadır.

3.3.1. Sokaklar, Evler ve Dükkanlar

Yaklaşık olarak otuz yıl kaldıkları Osmanlı topraklarında Hester ve doktoru, Sur-Akka arasında kalan düzlüklerden, buranın yukarısında kalan en dik, tehlikeli ve onlarca insanın ölümüne neden olan yokuşlardan³⁷⁹; İstanbul, Kahire, İskenderiye Kudüs, Akka gibi birçok şehrin sokaklarına kadar Osmanlı'yı her alanda temaşa etmişlerdir. Bulundukları bazı yerler hakkında fazla detay verirken bazıları hakkında tek kelimeyle bahsedip geçmişlerdir.³⁸⁰ Yalnız sokaklara dair gözlemler değil, kasabalara, evlerin iç ve dış yapılarına, dükkanlara dair izlenimler de kitapta yer alır. Biz de bu kısımda detay verilerek anlatılan ve kendilerinin dikkat çekici buldukları yerlere değineceğiz.

Anlatımına Osmanlı'daki ilk durakları İstanbul ile başlayan doktora göre İstanbul sokakları başkasına anlatılamayacak kadar tuhaftır. Sokaklarda at arabaları ya da benzer araçlar yoktur ve çok sessizdir.³⁸¹ Öyle ki insanların sesleri odanın içinden geliyor gibidir. Tüm dükkanlar ise açık havadadır, bu sebeple önlerinden geçen herkes esnafın bakışlarına maruz kalır. Buradaki hissi her iki tarafında sıra oluşturan hizmetçilerin bulunduğu koridordan geçmek olarak tanımlar.³⁸² Devamında ise

³⁷⁹ Meryon, **Travels**, c.I, s.303.

³⁸⁰ Meryon, **Travels**, c.I, s.244; Osmanlı kentlerine ve yapılarına dair, bkz. Maurice Cerasi, **Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi**, YKY yay., İstanbul, 1999.

³⁸¹ Esasen Osmanlı'da sistemli bir sokak, cadde sistemi yoktur; Alpaslan Aliağaoğlu, Abdullah Uğur, "Osmanlı Şehri", **SDÜ Fen Edebiyat Fak. Sos. Bilimler Dergisi**, 2016, Sayı: 38, s. 220; Modernleşmeyle birlikte Eski İstanbul'un dar sokaklarının arabalar geçecek şekilde genişletildiğini böylece özellikle kadınların gösterişli bir şekilde arabalarıyla geçerek statü kazandıklarını yazar Faroqhi; bkz; Suraiya Faroqhi, **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam: Orta çağdan Yirminci Yüzyıla**, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2010, s. 301-302.

³⁸² Ayrıca bkz; Reinhold Schiffer, **Oriental Panaroma: British Travellers in 19th Century Turkey**, Rodopi, Amsterdam, 1999, s. 151-157.

İstanbul'daki dükkanlara dair gözlemlerine yer verir. Burada aynı ticaret ürünleri satan dükkanlarının aynı yerde bulunduğunu, kürkçülerin, terzilerin, ayakkabıcıların ayrı birer sıra oluşturduğunu ve böylelikle *ayakkabıcılar çarşısı*, *kürkçüler çarşısı* şeklinde adlandırıldığını ekler.³⁸³ İstanbul'dan sonra diğer şehirlerde de benzer yapılaşmayı gören Meryon, Türkiye'nin bütün şehirlerinde aynı tür ticaret ürünleri satan grupların aynı caddede bir küme halinde bulunduğunu saraçların, eczacıların, meyve-sebze satıcılarının, ayakkabıcıların ise kendilerine ait sokakları olduğunu yineler. Buraların aynı zamanda yol tarifi edilirken belirleyici bir özelliğe haiz olduğunu; yol tarifinde bulunanların ise alışılmış olduğu üzere “kuyumcuların bulunduğu pazarın yanında, mısır dükkanının ilerisinde” gibi kalıplarla insanları hedeflerine yönlendirdiklerini ifade eder.³⁸⁴ Dükkanlar dışında bezestanlar da değinilen konulardandır. Eğer mallar hassas ve değerli yapıya sahipse ve havadan ya da sudan zara görme ihtimali varsa takıların, ilaçlar gibi bunlar bezestan adı verilen daha süslü ve örtülü alanlarda kaldığını belirtir.³⁸⁵

Türk dükkanları ise 6-9 fit kareden büyük olmayan, zemini bel hizasında yükseltilmiş girinti şeklindedir. Dükkân sahipleri ise sokakta durup beklerken, iş tezgahının önünde müşterinin gösterdiği nesneye yalnızca elini uzatıp ulaşacak şekilde bağdaş pozisyonudadır. Dükkânda tek bir kepenk vardır ve kapattığında hepsini içerir. Birkaç raf da o günün taleplerine uygun olarak yenilenir. Ancak genellikle küçük bir kapı arkadaki kapı esas değerli ve hacimli eşyaların bulunduğu depoya açılır. İpek, tütün, pirinç gibi malzemeler gibi daha büyük ölçekte ticaretle uğraşan tüccarlar ise bu ürünlerin depolandığı deniz kenarlarında depolara sahiptir. Sattığı mallarla aynı oda içinde birkaç fitlik hasırın üzerinde zeminden yüksek alanda kurduğu tahtalardan oluşan alanda masa olmadan hokka ve ciltli defteriyle gerekli işlemleri burada hallederler. Aynı tür ticari ürünleri satan tüccarlar ise aynı sıralardadırlar. Ayakkabıcılar, gümüşçüler, terziler vs. aynı mevkilerde bulunup dükkanların içinde

³⁸³ Meryon, **Travels**, c. I, s. 51.

³⁸⁴ Meryon, **Memoirs**, c. III, s. 203.

³⁸⁵ Meryon, **Travels**, c. I, s. 52; 19.yy'da başlayan şehirleşmedeki değişim ve gelişim doktorun notlarında yer almaz. Bu dönemdeki gelişmeler için bkz; Pınar Bayram, “19.Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Kentleşme: Yönetmel Reformlar ile Osmanlı Aydınlarının Kent Üzerine İzlenimlerine Dayalı Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, **LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi** (VIII-II), s. 227-244; Ayrıca bkz; Sevgi Aktüre, “17.yy'dan 19.yy Ortasına Kadarki Dönemde Anadolu Osmanlı Şehrinde Şehirselleşmenin Değişme Süreci”, **Journal of the Faculty of Architecture**, 1975, c. I, sayı: I, s.101-110.

çalışırlarken doktora göre yanlarından geçen yolcular adeta bir zanaat öğrensini diye çalışırlarken görülebilir.³⁸⁶

İstanbul'dan sonraki durakları Bursa'ya gittiklerinde buradaki mahalleleri doktor, diğer tüm Türk şehirlerinde olduğu gibi kötü, kirli sokaklardan oluşan ancak birkaç olağanüstü evden müteşekkil yerler olarak tanımlar.³⁸⁷ Sokakları ise oluklar olmadığı için çamurludur.³⁸⁸ Benzer kirli ve çamurlu sokaklara Hama'da da rastlarlar.³⁸⁹ Hama'yı gezerken doktor buranın tarihi hakkında bilgi verdiği gibi sokaklarının yaz ve kış fark etmeden ne kadar kirli ve kötü kokulu olduğunu da özellikle belirtmeden geçemez. Kaldırım bulunmayan sokakları kış yağmurları geçilmez hale getirmektedir. Bu sebeple hangi sınıftan olursa olsun buradaki insanların hepsi İngiltere'deki biracıların giydiği tahta ayakkabıların biraz daha yükseğini giymektedir. Şaşkınlıkla ayakkabıları inceleyen Meryon, bunu başka hiçbir ülkede de görmediğini belirtir.³⁹⁰

Doktorun Osmanlı'ya geldiği süre itibarıyla İstanbul'dan sonra en çok üzerinde durduğu, şehrin yapısı, sokakları ve görünümü hakkında detaylıca bilgi verdiği yer Yafa'dır.³⁹¹ Cezzar Ahmed Paşa'nın valiliği döneminde şehirde yapılan değişiklik ise ele alınan konuların başında gelmektedir. Kayalık alan üzerine inşa edilen şehrin sahil kesimi hariç diğer üç yanının surlarla çevrili olduğunu gözlemleyen doktor, Cezzar'ın zapt edilemez tahkimat alanını yeni ve iyi durumda tuttuğunu belirtir. Yafa'nın sokakları ise evleri gibi düzensizdir. Evler iç içedir. Yerin ise karadan denize dik inmesi sebebiyle sokakları çapraşıktır. Bu sebeple sokaklar arası ulaşım ya dolambaşıdır ya da aralarında 50-60 basamak fark vardır.³⁹²

³⁸⁶ Meryon, **Travels**, c.I, s.322-323.

³⁸⁷ Doktora göre evlerin dağdan görünüşü ve manzarası muhteşemdir; bkz. Meryon, **Travels**, c.I, s.76.

³⁸⁸ Meryon, **Travels**, c.I, s.78.

³⁸⁹ Osmanlı'ya gelen seyyahların geneline baktığımızda Osmanlı'daki sokakların geneli için çamurlu ve kötü kokulu yorumlarında bulunduklarını müşahade etmekteyiz. Doç Dr. Gürsoy Şahin'in İngiliz seyyahlarının seyahatnamelerini karşılaştırarak ele aldığı eserinde bu tablo daha net görülmektedir; bkz. Şahin, **a.g.e.**, s.89-95.

³⁹⁰ Meryon, **Travels**, c.II, s. 49.

³⁹¹ Yafa'nın Suriye'nin herhangi bir köyü kadar büyüklükte olabileceğini söyleyen Meryon, buranın yöneticisinin Yafa, Remle, Gazze ve Lod bölgesinin tamamının ve civardaki birkaç köyün idaresini üstlendiğini ifade eder. Yafa eskiden Dimaşk bölgesine bağlıyken sonradan Cezzar Ahmet Paşa'ya bağımlı olmuştur. Yafa'nın o sıralar nüfusu üç bindir, İngilizler hariç başka hiçbir milletten temsilcisi de yoktur; bkz. Meryon, **Travels**, c.I, s. 194.

³⁹² Meryon, **Travels**, c.I, s.195; bunlara ek olarak Cezzar'ın Kayserya harabelerinden kalanları alarak Akka Kalesi'ni güzelleştirmek için kullandığını anlatır; bkz. Meryon, **Travels**, c.I, s. 235.

Cezzar'ın aynı zamanda şehri güzelleştirmek için birçok faaliyette bulunduğu, şehre bir cami, kervansaray, pazar ve çok gösterişli bir şehir kapısı³⁹³ inşa ettirdiği de belirtilir. Kapı hariç diğer tüm yapılar çok küçüktür ve fazla yer kaplamaz. Taştan yapıların Cezzar tarafından Aşkalon ve Kayseriye harabelerinden toplayıp getirttiğini ve bu sebeple granit, mermer gibi taşların çok sayıda bulunduğu belirtilir.³⁹⁴

Doktorun Lübnan'da ikamet ettiği süre boyunca sıklıkla arşınladığı yollar, gözlemleriyle alakalı anlatıların önemli bir kısmını ihtiva eder. Özellikle leydinin ikamet ettiği Sayda yolları, doktora göre bölgeye aşina olmayan kimsenin asla geçmeye cesaret edemeyeceği yapıdadır. Çünkü bir atın, katırın zor sığıldığı bu yolların etrafında herhangi bir parapet duvarları da bulunmaz. Hatta Hester'i ziyarete giden iki Fransız seyyah bu yollardan geçerken korkuya kapılıp geri dönmeyi bile düşünmüştür.³⁹⁵ Ancak kendisine göre defalarca gittiği yolun burayı ziyaret eden seyyahların şikayetçi olduğu kadar kötü ve korkunç olmadığını belirtir. Lamartine'ye göre kayalık ve ıssız olan yollar ona göre aşinalık kurduğu ve her türlü özelliklerine hâkim olup yadırgamadığı yerlerdir.³⁹⁶

Sidon'a ulaştıkları tarih olan 1812'ye kadar dolaştıkları kasabaları inceleyen ve bu minvalde Türk kasabalarına dair genel bir fikir elde eden doktor Meryon görüşlerini şu şekilde ifade eder:

*“Türk kasabaları birbirinin aynısıdır. Açık bir alanda yer alan, önü açık büyük bina genellikle yöneticinin, valinin sarayını belirtir. 8-20 fit genişliğinde olan ve sıra dükkannlardan oluşan birkaç sokak sük ya da Pazar olarak adlandırılır. Diğer eşit olarak ayrılan dar sokaklarda ise gözden uzak sessizlik içinde Müslümanlar yaşar. İkinci köşe, mahallede is Hristiyanlar yaşarken, pis sokaklardan ve kötü kokan yollardan yalnızca mukimlerin erişebildiği kısımda ise Yahudiler kalmaktadır.”*³⁹⁷

İskenderiye'ye geldiklerinde burasının Levant bölgesindeki Türk kasabaları gibi çok güzel binalara sahip olduğunu ancak diğerlerinin aksine yalnız dış görünüşleriyle aldatmadığını aynı zamanda içlerinin de geniş ve bezeli yapılardan oluştuğunu ifade

³⁹³ Meryon, **Travels**, c. I, s. 195.

³⁹⁴ Meryon, **Travels**, c.I, s. 195-196.

³⁹⁵ Meryon, **Memoirs**, c.I, s. 209-210.

³⁹⁶ Meryon, **Memoirs**, c.III, s.205.

³⁹⁷ Meryon, **Travels**, c.I, s.322.

eder. Buradayken Türk kasabaları hakkında fikirleri de oluşmaya başlayan Meryon’a göre, İngiltere’deki gibi buradaki evler de sıralıdır. İlk katta ise her aile kendisine ayrılmış apartmanlarda kalır, bodrum ve çatı ise ağırlara ve depolara ayrılır.³⁹⁸

Osmanlı’da gezdikleri mahalleri baz aldıklarında evlerin genel olarak son derece basit ve sade olduğunu belirtirler. 1838 yılında Sayda valisi Süleyman Paşa’da durum bundan farksız değildir. Sayda’da paşalık görevine vazifelendirildiğinde kendisine uygun bir ev bulamayan Paşa, kendisine mütevazı bir saray inşa ettirmiştir. Buraya paşanın kızını tedavi ettirmek için giden Doktor Meryon’a göre eğer çayırların ortasında olsaydı yılda bin sterline geçinen basit bir İngiliz’in evi olduğu düşünülebilirdi. Ancak 19.yy’da batılılaşmanın etkisiyle ev içinde değişen başkalaşma burada da görülür. O döneme kadar Türk evlerinde görülmeyen ayna gibi objeler paşanın evinde de vardır. Tedavi için evin ancak üç odasını gören ancak burada gördüğü Fransız yapımı büyük aynadan oldukça etkilenen doktor, tüm Suriye genelinde böyle bir aynanın ancak bir Frenk evinde bulunabileceğini notlarında belirtir.³⁹⁹

Suriye’nin evlerini anlatırken doktor, genel olarak düz çatıdan, asfalt yol gibi görünen harç ve ince çakıldan yapıldıklarını belirtir. Sıcak aylarda çatlaklar görülür, kış aylarında ve yağmurlu havalarda ise yağışın içeriye girmesi kaçınılmazdır. Evdeki hizmetçiler dahil herkesin sağlığını kötü etkileyen bu durum Hester gibi hassas durumu olan birini daha da hasta eder.⁴⁰⁰

Hama’nın evleri de insanların gelir durumlarına göre farklılık gösterir. Fakirlerin evleri pişmemiş tuğla ve çamurdan yapıldığı gibi zenginlerin evleri taştan ve tonozlu odalardan oluşur. Odaların çoğunun ise camları yoktur, tek ışık kaynakları kışın soğuk sebebiyle çok seyrek kapalı durmak zorunda olan tek kapıdır. Yazın sıcağından ve güneş ışığından bunalan kişilerin buraya gelerek zifiri karanlığın ortasında kaldıklarını anlatan doktor, bu ani ışık soyutlanmasının kişilerde görme organının zayıflığına neden olduğunu belirtir ve Hama’da insanların birçoğunun tek gözlü veya kör

³⁹⁸ Meryon, **Travels**, c.I, s.134-136.

³⁹⁹ Meryon, **Memoirs**, c.III, s.241; Osmanlı’daki evler nadiren ev, sahibinin zenginliğini ya da asaletini gösteren bir araç olarak kullanılmaktadır; bkz. Alpaslan Aliagaoglu, Abdullah Uğur, “Osmanlı Şehri”, **SDÜ Fen Edebiyat Fak. Sos. Bilimler Dergisi**, 2016, Sayı: 38, s. 219.

⁴⁰⁰ Meryon, **Memoirs**, c.II, s. 141-142.

olduğunu ifade eder.⁴⁰¹ Doktorun hama evleri ile ilgili anlatıları bununla da sınırlı değildir. Halep ve Şam arasında ana yol üzerinde kalan Hama'yı askeri birliklerin konuşlanması için önemli bir konuma sokmaktaydı. Bu gibi durumlarda halk, askerlerin gelip evlerine el koyacaklarını, salonlarını ahırlara çevireceklerini bildiğinden buradaki evlerde- özellikle Hristiyan evlerinde kapılarının boyutunun özellikle küçük ve kısa tutulduğunu, boyutlarının ise 1-2 metreyi geçmediğini belirtir.⁴⁰²

3.3.2. Harem ve Hamam Kültürü

Doğu'da kadınlar için özel olarak tasarlanan mekânlardan harem ve kadınların uğrak yeri olan hamamlar, Osmanlı'yı ziyaret eden seyyahların en çok merak ettikleri yerlerden olmuştur. Özellikle erkeklerin erişiminin yasak olduğu bu yerler, erkek seyyahların merakını celp etmiş; giremedikleri harem ve hamamlar başta olmak üzere kendi kurdukları hayallerle şekillendirerek gerçeklikten uzak yazınlar kaleme almışlardır.⁴⁰³ Leydi Montagu'dan sonra Osmanlı'ya gelen Leydi Hester ve Pardoe gibi kadın seyyahlar da bizzat hamamları ve harem ve hamamları ziyaret ederek bu yerler hakkında var olan yanlış algının düzeltilmesine yardımcı olmuşlardır.

Arapça'da mukaddes, korunan yer anlamına gelen harem, Osmanlı'da saray, konak ve evlerde kadınlara ayrılan bölüm olarak kullanılmıştır.⁴⁰⁴ Genellikle haremlik ve selamlık olmak üzere ikiye ayrılan Türk evlerinin iç kısımlarında erkekler ve kadınlar ayrı olarak ayrılmaktadır. Kadınların kaldığı harem kısmı, en geniş ve en güzeli döşeli odalara sahipken, selamlık dahilinde kalan alanda genelde 2-3 oda bulunmaktadır. Evin erkeği burada erkek misafirlerini ağırladığı gibi, işlerini de

⁴⁰¹ Meryon, *Travels*, c.II, s. 50.

⁴⁰² Meryon, *Travels*, c.II, s.51.

⁴⁰³ Prof. Dr. Ahmed Akgündüz, *İslam Hukukunda Kölelik- Cariyelik Müessesesi ve Osmanlı'da Harem*, OSAV, İstanbul, 1995, s. 58-62; Prof. Dr. Akgündüz, *Tüm Yönleriyle Osmanlı'da Harem*, Timaş Yay., İstanbul, 2011, s. 29-33; Yanlış olan harem algısı üzerinden hareketle yayınlanan kitaplardan biri Alev Croutier tarafından kaleme alınır. O, haremi yalnızca evin efendisinin cinsel arzularının tek başına egemen olduğu yer olarak tanımlar; bkz. Alev Lytle Croutier, *Harem: Peçeli Dünya*, Yılmaz Yay., İstanbul, 1990, s.11-12.

⁴⁰⁴ Abdülkerim Özeydin, Nebi Bozkurt, "Harem", *DİA*, İstanbul, 1997, c. XVI, s.132; Garnett Osmanlı'da kadınların bulunduğu konaklardaki harem kısımlarına dair detaylı açıklamalar yapar; bkz. Lucy, M. J. Garnett, *Türkiye'nin Kadınları ve Folklorik Özellikleri*, Oğlak Yay., İstanbul, 2009, s. 496-498.

halleder. Kadınların kısmına ise, eşi, yakın akrabaları ve doktoru haricinde kimse giremez.⁴⁰⁵ Türk evlerinin iç kısımlarında Doktor Meryon'un haremlik ve selamlıktan sonra en çok ilgisini çeken diğer yerler pencerelerdir. Evlerin pencereleri demirli ve kafesli olduğundan yalnızca dıştakilerin içeriye görmesi değil içeridekilerin de dışarıyı görmesi engellenir. Doktor, mahkûm olarak gördüğü Osmanlıdaki kadınların eğlenmeleri için evlerin bu şekilde tasarlandığını ifade eder. Örnek olarak verdiği Bebek'teki evde mermerden bir hamam, bahçe ve mahkumların eğlenmesi için diğer konforlar vardır. Ona göre haremden ayarlanan tüm bu düzenekler tamamıyla kadınların iffetini korumak içindir. Çocukluktan itibaren dayatılan yüzünü yabancılara göstermelerinin suç olduğu fikri de bunların en başında gelir.⁴⁰⁶ Ancak yine de tüm bunlara rağmen Doktor Meryon'a göre Doğu'da kadınlar her ne kadar baştan aşağı örtünüp parmaklıkların ardına kapatılsalar da hekimleri, dervişleri ya da akrabalarını bahane ederek kıskanç kocalarının onları hariç tutamayacağı bazı durumlarda erkekleri görmeyi de ihmal etmezler.⁴⁰⁷

Hester, Şam'a geldiği vakitte birçok üst kademedeki insanlarla tanıştığı gibi onların haremelerini gezme fırsatı da bulur. Ona göre, toplumda saygıdeğer olarak kabul edilen bu ailelerin eşleri ile ilişkileri hakkında bilgi verecek tek kişi kendisidir. Haremlere dair gördüklerini arkadaşına yazdığı mektupta tafsilatlı bir şekilde tasvir eden seyyah, Şam'da ziyaret ettiği ve yakın arkadaşı olarak andığı şahsın aile düzenini, ev yapısını ve eşleriyle ilişkisini ele alır. Bu yakın arkadaşının dört eşi, üç de metresi vardır.⁴⁰⁸ Eşlerinin hiçbirisi eşleri evdeyken onun huzurunda asla oturmaz. Yanlarına ise yalnızca kendisine nargile ve kahve ikramı yapmak için uğrarlar. 15-20 kişinin bulunduğu akşam yemeğinde eşlerinin de onlara eşlik edeceğini düşünse de bu gerçekleşmez. Eşleri yalnızca adam onlara soru sorduğunda konuşur bunun dışında tek kelime etmezler. Hester ise tüm bu kadınların yaşadıklarını anlattıktan sonra tanıştığı bu adamın bir de bildiği en kibar ve medeni olanlarından biri olduğunu da belirtir.

⁴⁰⁵ Garnett, **a.g.e.**, s. 495; Schiffer, **a.g.e.**, s.288.

⁴⁰⁶ Meryon, **Travels**, c. I, s. 86.

⁴⁰⁷ Doktor bunu hamam ziyareti sırasında Frenk görmek isteyen kadınların kafasını uzatıp ona bakması akabinde söyler; Meryon, **Travels**, c. III, s. 20.

⁴⁰⁸ Hester'in metresten kastı cariye olmalıdır.; Osmanlı'da sanılan aksine çökeşlilik yaygın olmamakla birlikte masraflı bir durum olması hasebiyle yalnız üst zümreden kişiler birden çok evlilik yapabilmekteydi; bkz. Garnett, **a.g.e.**, s. 502-503.

Harem ziyaretleriyle ilgili anlattığı diğer bir olay ise bir sonraki gün uğradığı kendisinin çok zeki bulduğu büyük bir efendinin evi ve eşiyle ilgilidir. Burada elliden daha fazla kadının haremnden çıkıp kendisini ziyaret ettiğini adamın girişinde ise eşleri ve kadınları haricinde diğerlerinin örtündüğünü daha sonra yaptığı bir işaretle hepsinin odadan çıktıklarını belirtir. Tercüman aracılığıyla kurdukları sohbet ortamı, mermer döşeli, fiskiye ve portakal ağaçlarıyla bezeli bir kameriyede, avluda yedikleri akşam yemeğiyle taçlanır. Siyahi hizmetçiler tarafından servis edilen yemeklerin bulunduğu ortam da Hester'in dikkatini çekecek güzelliكتedir. İki metrelik mumların ve yaldızlı şamdanların her şeyi parlatarak aydınlattığını anlatır. Burada efendi onları dört saat tutar. Hester'e birçok soru sorduğu gibi onunla astroloji hakkında dahi konuşur. Daha sonra ise sokağa çıkma yasağından onu muaf tutarak konutuna götürürler.⁴⁰⁹

Batılı seyyahların ilgisini çeken diğer bir yer de hamamlardır. Genellikle kadınlar için yalnızca temizlenme yeri olmayan hamamların birden çok fonksiyonu vardı. Kadınların aileleri ve evleri dışında sosyalleşme mekanları olan bu yerler, aynı zamanda düğün öncesinde hazırlıkların yapıldığı özel bir mekandır.⁴¹⁰ Biz de bu kısımda öncelikle hamamların ne amaçla kullanıldığını ve seyyahlarımızın hangi süreyle ve nerede oraları gözlemlediğini ve haklarında neler yazdıklarına bakacağız.

Suriye'ye yerleştiği dönemden sonra her üç günde bir hamama, banyolara giden Hester'in⁴¹¹ hamam kültürüne merakı Osmanlı'ya geldiği tarihten itibaren görülür. Seyahatleri boyunca bir yere yerleşmeden önce ilk olarak bulunduğu bölgenin hamamını ziyaret eder.⁴¹² Buralara dair gözlemlerini de arkadaşlarına yazdığı mektuplarda paylaşır. Ancak bu gözlemleri üzerinden verdiği bilgiler doktorun kitaptaki yorumlarına nazaran daha sınırlıdır.

⁴⁰⁹ Meryon, **Travels**, c. II, s.38-40.

⁴¹⁰ Süheyl Ünver, hamamların İslam coğrafyasında nasıl bir anlam kazandığını ve Türk hamamların hangi amaçlarla fonksiyon gösterdiğini yazar; bkz. Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver, "Türk Hamamı", **Belleten Dergi**, 1973, s.88-94; Burçak Evren, Dilek Girgin Can, **Osmanlı Kadını ve Yabancı Gezginler**, Ray Insurance Co., İstanbul, 1996, s. 36-41.

⁴¹¹ Meryon, **Memoirs**, c.III, s.169.

⁴¹² Doktor hamamların Hester gelmeden önce temizlenip onun ziyaretine uygun hale getirildiğini ve adet olduğu üzere kadınların öğle vaktinden gün batımına kadar hamamda kaldıklarını ifade eder; Meryon **Travels**, c.III, s. 20; Bu şekilde ayrılan hamamlara "kuşluk hamamı" adı verilmektedir; bkz. Ünver, **a.g.m.**, s. 89.

Hester'in hamam ziyaretinden sonra kaleme aldığı mektubundaki bilgilere göre Osmanlı'da kadınlar, genellikle 50 ile 500 arasında değişen sayılarla birlikte hamama gidiyor; tüm takılarıyla yıkanan kadınlar işleri bittikten sonra saçlarına çiçekler bağlayarak birlikte oturup saatlerce yemek yiyip konuşuyorlardı. Sadece temizlik amacıyla tercih edilmeyen hamamlar, kadınların sosyalleşmeleri için de uygun yerlerdi.⁴¹³ Hatta bu ziyaretlerinden birinde Hester'in görevden alınan bir paşanın eşiyle tanışma fırsatı bulduğunu da öğrenmekteyiz.⁴¹⁴

19. yüzyılda hamam kültürüne dair detaylı yorumlar Doktor Meryon tarafından yapılır. Doktorun ilk tanışması ise Yunanistan, Patras'ta gerçekleşir. Burada sıcaklıktan çok fazla etkilendiğini ve hamamı ilk kez deneyenlerde olduğu gibi boğulma hissi yaşayarak kendisini ve hamamcayı alarma geçirecek kadar panik yaşadığını belirtir. Ancak ona göre ilk bu deneyimi atlatanlar ilerleyen seferlerde her zaman daha iyi tecrübe edineceklerdir.⁴¹⁵ İkinci kez banyoları inceleme fırsatı bulduğu yer Bursa'dır. Hester, sağlığına iyi geleceği düşüncesiyle buradaki sülfür banyolarına gelmek ister. Seyyahtan önce banyoları gören Meryon'un anlatısına göre burada birden çok banyo vardır ancak en büyüğü üç geniş odadan müteşekkil yüksek tavanlı bir yapıdır. Tavanlarında yer alan çan biçimindeki cam ise sıcaklığı korumak ve ışığı yalıtım içindir. İmparatorluğun diğer bölgelerindeki hamamlardan farkı olmadığını ifade eden doktor, farklı sıcaklık derecelerine sahip sülfür kaynaklarından gelen sulara dair gözlemlerini paylaştıktan sonra buraya asıl gelenlerin ise mukimler olduğunu bildirir.⁴¹⁶

Doğu'da uzun süre vakit geçiren doktorun, hamamları bizatihi ziyaret edemese de mesleği gereği buradaki kadınların hamam ritüellerine dair derin bilgi sahibi olur. Kendisi Türk kadınlarının doğumlarının kırkıncı gününden sonra bebekleriyle hamama gittiklerini ve bunu haftada bir kere olmak üzere hayatlarının geri kalanında

⁴¹³ Aynı yorumu Osmanlı'ya geldiği dönemde hamamları ziyaret etme şansı elde eden Lady Montagu da yapar. Ona göre erkekler için kahvehane neyse kadınlar için de hamamlar aynı işlevi gören yerlerdi; bkz. Lady Montagu, **Türkiye Mektupları (1717-1718)**, çev. Aysel Kurutluoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser, s.37.

⁴¹⁴ Meryon, **Travels**, c.I, s.78; Garnett hamam kültürünün eğlenceyle nasıl iç içe olduğunu ele alır; bkz. Garnett, **a.g.e.**, s.520-521.

⁴¹⁵ Meryon, **Travels**, c.I, s.27.

⁴¹⁶ Meryon, **Travels**, c.I, s.75.

da devam ettiklerini belirtir.⁴¹⁷ Var olan genel kanının aksine bunun kadınların derilerini yıpratmadıklarını, kaslarını eritip erken yaşlandırmadığını düşünenlerdendir.⁴¹⁸ Ona göre Doğu'da 35 yaşında bir kadının İngiltere'deki Fransa'daki yaşlılarından hiçbir farkı yoktur. Antik Yunan ve romanların güzellik algısına yenilen seyyahların ise Doğu'da çocuk doğurmanın yıpratıcı etkilerini ve kadın vücudunun doğal bozulmasını göz ardı ederek ideal güzelliğin bundan uzak olduğunu düşünerek yanıldıklarını vurgular.⁴¹⁹ Yaptığı diğer bir gözlem ise yedi çocuklu Şamlı bir kadın üzerindendir. Fransa'daki bir terzinin yardımıyla oradaki herkesi kıskandıracak seviyeye geleceğini söyler. Doktora göre aynı zamanda Türk kadınlar ten güzelliğinde rakip tanımayacak kadar yumuşak ve tatlı bir cilde sahiptir. Sürekli yıkanmaları ve epilasyon yaptırımları da buna yardımcı olur. Yine bu kadınlar saçlarını eğer saçları çok koyu değilse kınayla boyayarak koyulaştırır. Bu da İngiltere'deki beyaz pudra kullanmasından daha az doğal değildir. Gözlerine sürdükleri siyah çerçeve ise doğal bir güzellik katar. Aynı zamanda Türkler, kemikli hatlardan sakınırlar. Bu sebeple çok az yürüyüp, dik durmadan otururlar. Sofalar, ise onların adeta tahtlarıdır.⁴²⁰ Doktor, seyyahların Türk kadınlarına karşı beslediği önyargılı tutumlardan hâlidir. Onları mahkûm olarak görmesinin yanı sıra güzelliklerini takdir etmeyi ve onlardan övgüyle bahsetmeyi ihmal etmez.

3.3.3. Giyim ve Kuşam

Osmanlı'da kıyafet, insanların mensubu oldukları dinlerin ve aidiyet atfettikleri kültürlerin birer sembolü olmuştur.⁴²¹ 19.yy.'da başlayan batılılaşma ile insanların

⁴¹⁷ Osmanlı'da kadınların kırklarını hamamdaki alemlerde kutladıklarına dair bilgi Süheyl Ünver'in makalesinde de geçmektedir; bkz. Ünver, **a.g.m.**, s. 90.

⁴¹⁸ 19.yy. kadın seyyahlarından biri olan Elizabeth Craven hamamların kadınları yaşlandırdığını düşünenlerdendir; bkz. Lady Elizabeth Craven, **A Journey Through the Crimea to Constantinople**, London, 1789, s.226.

⁴¹⁹ Garnett'e göre Türk kadının güzelliği ten körpeliğiyle alakalıdır ve genellikle otuzunda, sıklıkla da yirmi beşinde geçkinleşirler; bkz. Garnett, **a.g.e.**, s. 498-499.

⁴²⁰ Meryon, **Travels**, c. I, s.32-34; 19.yy seyyahlarından Raczyński, C.Fellows, ve E.J.Davis'in de hamamlara dair gözlemleri Gürsoy Şahin'in kitabında yer almaktadır; bkz. Şahin, **a.g.e.**, s.113-120.

⁴²¹ Her dinin mensubu kendine özel kıyafetleri tercih ederken, farklı seviyeden din ve devlet adamlarının, esnafın, askerin de özel giyim tarzı bulunmaktaydı; bkz. Prof. Melek Sevüktekin Apak, **Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri**, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara, 1997, s.97; Osmanlı'daki

kıyafetlerinde de değişme yaşanır.⁴²² Ancak bu farklılaşma kadınlarda çok fazla belirgin değilken erkeklerde fes, batı tarzı ceket, tunik, yelek, pantolon vs. gibi kıyafetlerde daha net görülür.⁴²³ Özellikle İstanbul’u ziyaret eden seyyahlar bu değişimin daha da farkındadır.⁴²⁴ Ancak Hester ve doktor, İstanbul’a geldiklerinde sene 1810’dur. Reformların daha tam olarak başlamadığı ve halka inmediği bu dönemde halkın üzerinde halen geleneksel kıyafetler görülür. Kendilerinden yaklaşık 20 sene sonra İstanbul’a gelen Pardoe ise buradaki değişimi daha net gözlemler ve kitabında yer verir.⁴²⁵

Hester ve doktoru Osmanlı topraklarını ziyaret etmeye karar verdikleri tarihten itibaren birçok farklı milletten insanla karşılaşmıştır. Bu sebeple kıyafetlere dair gözlemleri yalnız bir millet ya da din mensubu üzerinden anlatılmamıştır. Farklı coğrafyada yer alan insanların kıyafet tercihleri de buna göre değişiklik gösterir. Ancak özellikle kıyafetlerini incelediği kesim arasında Mısır ve Suriye halkı gelir. Genellikle kadınların kıyafetleri üzerinden gözlem sürdürülür.

İç çamaşırları hakkında bilgi veren az sayıdaki seyyahın biri olan doktor, Avrupa’daki kadınların merak edebileceği düşüncesiyle Doğu’da giyilen iç kıyafetlerine kitabında yer verir. Kadınların burada yarı ipek yarı pamuk türevinden kumaştan mamul ürünleri tercih ettiğini bildirir. Bazı kadınlar ise sadece ipek tercih ederler. Teri çekme bakımından ikisinin de uygun olduğunu ve kışın soğuk havayı geçirmediğini de belirtir.⁴²⁶

Mısır’daki kadınları ve onların kıyafet tercihlerini gözlemleme şansı elde eden Meryon, buradaki kadınların değişen maddi gelirlerine göre kıyafetlerinin de farklılaştığını söyler. Fakir olan kadınların iş gömleğine benzeyen mavi iç gömleği

kıyafeteler ve yıllar içindeki değişimi için bkz. Reşat Ekrem Koçu, **Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü**, Sümerbank Kültür Yay., Ankara, 1967; Şahin, **a.g.e.**, s.356-369.

⁴²² Zofie Uçar’ın seyyahların notlarından derlediği 19.yy’da giyim- kuşamla ilgili makalesinde bu fark daha net bir şekilde ortaya koyulur. Değerlendirmelerine yer verdiği seyyahlar ise genellikle İstanbul’da vakit geçirme şansı bulmuş ya da 1800’lerin sonlarında gelmiş isimlerdir; Zofie Uçar, “XIX. Yüzyıldaki Avrupalı Seyyahların Gözüyle Osmanlı Kıyafetleri Üzerine Bazı Tespitler”, **Journal of Modern Turkish Studies**, c.X, sayı: 4, 2013, s.27-29.

⁴²³ Davis, **a.g.e.**, s.207.

⁴²⁴ II. Mahmud dönemi reformlarının genel olarak başkentle sınırlı kalması bunun esas sebebidir; bkz. Berkes, **a.g.e.**, s.205; Esas reformlar 1826’dan sonra yenicevheriğin kaldırılması akabinde olur; bkz. Lewis, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, s. 97.

⁴²⁵ Pardoe, **a.g.e.**, s.17-19; Askeri alanda başlayan ilk kıyafet reformları, sivilleri ancak 1829 yılında kapsamına alır; bkz. Lewis, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, s.100-103.

⁴²⁶ Meryon, **Memoirs**, c.II, s. 269.

giydiklerini, bu gömleklerin üzerinde bulunan iki yırtmaçtan ise eğildiklerinde tenlerinin görüldüğünü bildirir. Yüzlerinin ise siyah pamuk ya da ipek benzeri bir kumaşla örtülü olduğunu ve bununda şeritle kafalarına bağlandıklarını ifade eder. Bazılarının omuzlarından itibaren kollarının görüldüğünü ve hepsinin vücut simetrileriyle heykellere benzediklerini; tenlerinin koyu kahverengi, gözlerinin ise genel olarak koyu renkli olduğunu ekler.⁴²⁷

Doktor Meryon'un kıyafetlerini incelediği kesimin arasında günümüz İsrail Devleti'ne bağlı Celile halkı da vardır. Buradaki erkeklerin ve kadınların kıyafet tercihine dair detaylara yer verir. Erkeklerin bellerinden deri kemerle bağlı pamuk gömlek giydiklerini ve üzerlerine yün kolsuz bir maşlah attıklarını, kadınların da aynı şekilde kalın iç gömleği üzerine maşlah giydiklerini ve bunlara ek kalın pamuklu kumaş örtü tercih ettiklerini söyler. Kadınlar da erkekler de burada yalın ayaklıdır. Yalnız köy yolları ve iç bahçelerini hayvan dışkısıyla örtülü olduğu için insanların kıyafetleri de büyük oranda pislik içindedir.⁴²⁸

Doktorun detaylı kıyafet tanımı yaptığı diğer bir zümre de Mısırlı seyyislerdir. Türkiye'de onlardan daha aktif herhangi bir zümrenin olmadığını ifade eden doktor, kıyafetlerinin genellikle göğüs kısımları işli yeleklerden, ipek bir ipe omuzlardan bağlanan, uzun kollu iş gömleklerinden, kırmızı türban ve ayakkabıdan ve keten pantolondan oluştuğunu ifade eder.⁴²⁹

Gezilen yörelerde gözlemledikleri farklı kıyafetlerin başında Şam'da kadınların giydiği beyaz çarşaflar gelir. Hester'in ve doktorun o dönemde en fanatik şehirlerden biri olarak andıkları bu yerde kadınlar beyaz çarşaflarının üstüne beyaz muslinden örtü takıyor ancak erkekler olmadığı vakitte yüzlerini az da olsa açıyorlardı. Cübbe, örtü, çarşaf gibi kıyafetlerin ve yaşadıkları ayrı dairelerin, yanlarında bulunan koruyucuların, dadıların kadınların kendilerini korumak için olduğunu ancak bunların da kısıtlama için yeterli olmadığını buradayken öğrendiğini belirtir Meryon.⁴³⁰

⁴²⁷ Meryon, **Travels**, c.I, s.186-187; Aynı durum Osmanlı'nın diğer şehirlerinde de geçerlidir. Orta ve alt sınıfa mensup kişiler genellikle basma kumaşı tercih ederken, daha varlıklı olanlar için genellikle Avrupa modasından kıyafetler vardır; bkz. Garnett, **a.g.e.**, s. 500-501.

⁴²⁸ Meryon, **Travels**, c.I, s.230.

⁴²⁹ Meryon, **Travels**, c.I, s.308.

⁴³⁰ Meryon, **Travels**, c. II, s. 16.

Palmira yolculukları sırasında kadınların kıyafetlerine dair detaylar çok ilgi çekicidir. Burada bedevilerle aynı tarz kıyafetleri tercih ettikleri anlatılsa da Palmiralılar ocak ayında iç gömleği üzerine nadiren bir cüppe giyerler. İç gömlekleri ise kalın pamuklu kumaştan, Hint ipek mendilleri gibi beyaz noktalı desenlerden oluşur. Kadınlar aynı zamanda boncuklara ve takılara son derece düşkündür. Sağ burun kıkırdaklarından geçirdikleri devasa gümüş ve altın küpeleriyle de kıyafetlerini tamamlarlar. Ancak doktorun anlatımına göre bu takıların ağırlıklarından dolayı burunları yırtılmaktadır. Aynı zamanda parmaklarının beşine de yüzük takarlar. Dudakları, yanakları, göğüsleri, karınları ise hep dövmedir.⁴³¹

Kıyafet tarzları, her dinin inananları için farklılık gösterse de bölgesel olarak da farklılık göstermekteydi. Örneğin sarı renk her ne kadar Müslümanlarla özdeşleşse de Meşmuşi'de saygı duyulan Hristiyanlar tarafından da sarı renkli şallar kullanılmaktaydı. Dürziler ise mavi çizgili düz bir abaya, elbise giyer, bellerinde hançer taşırlardı. *Tarbiş* ise Suriye'de, Cebel-i Lübnan'da çok fazla görülmez ancak belli kasaba ve şehirlerde kullanılırdı.⁴³² Cebel-i Lübnan yakınlarında bulunan Bişari'de de Müslüman kadınlar, Kıbrıslı Hristiyan kadınlardan ödünç aldıkları kırmızı tabanlı ve yüksek topuklu terlikleri giymekteydiler.⁴³³

3.3.4. Yemek Kültürü

19.yy'da yemek kültürü 17.ve 18.yy.'a göre kullanılan malzeme ve yemek çeşitliliği bakımından değişiklik gösterse de bariz bir farktan söz etmek mümkün değildir.⁴³⁴ Bu noktada 19.yy.'da Osmanlı yemek kültürünü yakından tanıma fırsatı bulan Doktor Meryon'un konu hakkındaki yorumlarını ele alıp İngiliz mutfağıyla yaptığı kıyaslamaya değineceğiz.

⁴³¹ Meryon, *Travels*, c.II, s. 144-145.

⁴³² Meryon, *Travels*, c.II, s. 376-377.

⁴³³ Meryon, *Travels*, c. III, s. 32.

⁴³⁴ Bu dönemdeki saray mutfağı ve yemek kültürü için bkz; Özge Samancı, "19.yy'da Osmanlı Saray Mutfağı", *Yemek ve Kültür*, Çiya Yay., 2006, Sayı: 4, 2006, s. 36-60; Suraiya Faroqhi'nin Osmanlı'daki yemek kültürü hakkındaki yorumları için bkz; Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam: Orta çağdan Yirminci Yüzyıla*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2010, s. 247-267.

Alt tabaka ile üst tabaka arasında her zaman katı sınır çizen İngilizler için bu tür ayrımcılıkları önemsemeyen Doğu kültürü çok farklı gelmiştir. 1838 yılında Lübnan'daki bir hana yaptığı ziyarette efendisiyle hizmetçisinin aynı sofradan yediklerini anlatan Doktor Meryon, olaya dair tüm detayları şaşkınlık içinde verir.⁴³⁵ Farklı gelir seviyelerinden insanlarla görüşmeleri de toplumun farklı kesiminde var olan yemek kültürünü inceleme fırsatı bulmalarına neden olur.⁴³⁶

İstanbul'a geldiklerinde Kaptan Paşa'nın doktoru olan Aziz Efendi ile iki kez akşam yemeği yiyen Doktor Meryon, dinle ilgili kısıtlamalardan dolayı Türk yemeklerinin çok sade, basit olduğunu ve Avrupalı birinin ise bu durumdan çok memnun olmayacağını ifade eder. Türkler arasında katıldığı ilk yemek öğlen 1'de Kaptan Paşa'nın davetlisi olduğu cephanelikte servis edilir. Yemeğe Kaptan Paşa, Aziz Efendi gibi deniz kuvvetlerinin yüksek rütbelileri katılır. Yemek, İngiliz çay sehпасından daha büyük abanoz ve sedef kakmalı bir masada işlenmiş saten bir örtü üzerinde ikram edilir. Masada çatal, bıçak, tabak gibi İngilizlerin alışık olduğu gereçler bulunmaz yalnızca ucu mercanla kaplı maun kaşıklar vardır. Yemek başlamadan önce siyah bir kölenin getirdiği leğen ve ibrikle herkes ellerini yıkar ve yerlerini alırlar. Herkes dizlerine peşkir serdikten sonra daha süslü, ince, işlenmiş olanları da omuzlarına atar. Diğerlerinin oturma şekillerini taklit ettiğini belirten doktor da dizlerini altına katlayarak gelecek yemeğin servis edilmesini bekler. Ortaya gelen pirinçten yapılan yemek ilk ikramdır, herkes önünde bulunan alandan kaşıklarıyla yemeye başlar, beş altı kaşık sonrasında ise pilav kaldırılır ve yerine yahni getirilir. Yahni ise elle yenilir. Herkesin sağ elini kullandığını özellikle belirten doktor, yemeklerin sıvılık ve katılık derecelerine göre kaşık ya da el kullanıldığını ve biraz yenildikten sonra yerlerine yeni yemekler getirildiğini belirtir. Aşçılığı çok beğendiğini de ekler. Yemek sırasında ikram edilen tek içecek cam kupada verilen sudur. Camın yalnızca kupalarda kullanıldığını belirten doktor, yemeğin Türk sofralarında akşamları her zaman en son ikram edilen pilavla tamamlandığını ifade eder.⁴³⁷ Sofradan kalkılır ve sonra ise yeniden eller yıkanır ve bu sefer kahve ve nargile

⁴³⁵ Meryon, **Memoirs**, c.III, s. 208.

⁴³⁶ Ayrıca bkz., Reinhold Schiffer, **Oriental Panaroma: British Travellers in 19th Century Turkey**, Rodopi, Amsterdam, 1999, s. 223-230.

⁴³⁷ Meryon, **Travels**, c.I, s.56.

ikramı devam eder. Doktora göre anlattıkları hem fakirlerin hem de zenginlerin sofraları için geçerlidir. İki kesim arasında yemek ikramı bakımından genel olarak bir fark bulunmaz. İmparatorluğun önce gelen isimlerinden İbrahim Bey'in oğluyla yediği yemekte de masada sürekli olarak bulunan tatlı ve ordövr çeşitleri dışında büyük fark görmez, yemek vakitleri bile aynıdır, gün batımına yakın olarak ayarlanır.⁴³⁸

İstanbul'a geldikleri zamanda doktor burada bulunan yiyeceklerden de bahseder. Üzümlerin, incirlerin, kavunların çok uyguna satıldığını ve tatlıların neredeyse bedavaya geldiğini ancak İngiliz zevkine uygun bir akşam yemeğinin ise nadiren servis edileceğini masanın genel olarak yetersiz kaldığını söyler. Koyun eti güzel değildi, dağlarda sayıca fazla boynuzlu sığır olsa da pazarda nadiren dana ve sığır eti bulunurdu. Tereyağın tadı hoş değildir. Patates ve lahanalara ise nadiren rastlanır, şalgama, turpa ise hiç rastlanmaz. Yakalanan balık türlerinden ise çok azı lezzetliydi. Doktorun favorisi ise ağustos ayında yaygın görülen ve tadı sığır etine benzeyen kılıç balığıdır.⁴³⁹

İstanbul'dan ayrıldıktan sonra Osmanlı'da farklı bölgeleri gezmeye devam eden ekibin katıldığı bir sonraki davet Yafa ve Kudüs arasında bulunan yolun güvenliğini sağlayan Ebu Goş'un evinde gerçekleşir. İstanbul'da katıldığı yemek davetlerinden farklı yemek çeşitlerini burada tadımlayan ekibin yemeklere dair notları bize Doktor Meryon aracılığıyla ulaşır. Kendileri adına kesilen koyun kızartmasının yanı sıra akşam yemeğinde sarma, kabak dolması, haşlanmış tavukla ikram edilen pirinç ve ülkeye özel bir pilav da ikram edildiğini belirtir ve bunları Araplar arasında en iyi yemeklerden biri olarak anar.⁴⁴⁰

Doktorun birlikte yemek yediği isimlerden biri de Kudüs müftüsü Ömer Efendi'dir. Burada diğer Müslümanlarda olduğu gibi yemeğin kalaylı bakır bir sinide ikram edildiğini ve herkesin etrafında toplandığını belirtir. Ona göre her ne kadar yemekler iştah açıcı görünse de İngiliz birine sade ve basit gelir. Yemekten önce kaynatılmış tavuğu bir hizmetçinin bıçak yerine eliyle parçaladıktan sonra yemeğin üstüne eklediğini belirtmesi onu bu tavrın ne kadar tuhaf geldiğini gösterir. Doktora

⁴³⁸ Meryon, **Travels**, c.I, s.57; Tanzimata kadar Türklerin sabah 10:00-11:00 civarı yedikleri kahvaltı ve günbatımında yedikleri akşam yemeği olmak üzere iki öğün tükettikleri bilinmektedir. Doktor geldiğinde de aynı uygulama vardır; bkz. Garnett, **a.g.e.**, s. 514-515.

⁴³⁹ Meryon, **Travels**, c.I, s.87-88.

⁴⁴⁰ Meryon, **Travels**, c.I, s.206.

göre yemek son derece şenlik içinde geçer ve yemekten sonra yanlarına kendilerinden sadaka isteyen dilenciler ve dervişler gelir. Dilenciliklerini okudukları Kuran ve yaptıkları methiyelerin ardına gizlediklerini belirten doktor, müftünün çok cömert biri olduğunu ve sofrasını zengin fakir herkese açtığını belirtir.⁴⁴¹

3.3.5. Kadınların Rolü

Kendilerine İslam'ı şiar edinen Osmanlı'da kadına verilen haklar genel olarak İslam hukuk kurallarına göre belirlenmişse de sadece bu etkili olmamıştır. İslam'da belirlenen kadının yeri ve konumuna ek olarak geleneklerden ileri gelen birtakım yorumlamalar da eklenmiştir. Böylelikle kadının konumu ve rolü hakkında etkin olan iki faktör din ve kültür bu algının oluşmasına zemin hazırlamıştır.⁴⁴²

Osmanlı'da kadına biçilen birçok rol olsa da bunların başında eşlik ve annelik görevi gelmektedir. Meryon, doktor olmasının verdiği avantajla haremeleri ziyaret edebildiğini ve yedi yıl aralarında bulunduğu Türk kadınlarını gözlemleme şansı elde ettiğini söyler. Özel olarak Levant bölgesinde bir kadının 12 yaşında ergenliğe girdiğini, genellikle de 12-13 hatta daha erken yaşlarında, çok nadiren 15 yaşından sonra evlendiğini belirtir.⁴⁴³ Evliliğin Osmanlı hayatında doğal bir hal olduğunu dul kalan kadınların da hemen evlendirildiğini bildiren Fanny Davis ise Osmanlı'da ilk kez evlenecek kızların ise görücü usulüyle eşleriyle nasıl tanıştırıldıklarını ve nasıl bir süreç takip ettiklerini anlatır.⁴⁴⁴ Doktora göre Osmanlı'da kadınlar, birer mahkûm gibi dışarıda örtülerin, evlerde ise haremelerin ve parmaklıkların arkasına kapatılmaktadır. Tüm bölgelerde de durum aynıdır. Üst sınıftan evlenmemiş kızlar, evlerinde camlarının dahi kapalı olan bölümlerinde yaşarlar. Evleneceği kişilerle birbirlerini görmeden nişanlanırlar. Alt ve orta sınıf ise hareketlerinde daha özgürdür.⁴⁴⁵

⁴⁴¹ Meryon, **Travels**, c.I, s.219.

⁴⁴² Müzeyyen Altunbay, "16. Ve 19. Yüzyılları Arasındaki Yabancı Seyahatnamelerde Osmanlı Devleti'ndeki Kadın Algısı", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 41, 2015, s.59.

⁴⁴³ Meryon, **Travels**, c.I, s.32; Fanny Davis de yaş aralığını 12-14 olarak verir; bkz. Fanny Davis, **Osmanlı Hanımı**, YKY yay., İstanbul, 2006, s. 75.

⁴⁴⁴ Davis, **a.g.e**, s. 75-81; Ayrıca bkz. Altunbay, **a.g.m**, s. 58-59.

⁴⁴⁵ Meryon, **Travels**, c. I, s. 25.

Evlilikten sonra ise Osmanlı kadının hayatından en önemli mesele olarak doğum gelir. Doktora göre Doğu’da kadınlar o dönemde yalnızca doğurdukları çocuk sayısınınca değer görmektedir. Kısırlığın hem erkek hem de kadın için büyük bir ayıp ve utanma vesilesi olduğunu söylese de en büyük baskı kadınların üzerinedir.⁴⁴⁶ Leydi Montagu’ya göreyse toplumda evli bir kadının çocuk yapmaması ayıp olduğu gibi tanıştığı tüm kadınların en az 12-13 çocuklu olduğunu yazar.⁴⁴⁷

Osmanlı’da kadınların örtülü olmaları, erkeklerle aralarında mesafe bulunması ve çalışma hayatında aktif olmamaları gibi etmenler kendilerinin Doktor Meryon gibi seyyahlar tarafından esir gibi muamele gördükleri iddiasının oluşmasına neden olsa da hakikat böyle değildir. Kadınların ailesi dışında yalnız kadınlarla da olsa sosyal hayatta bulunmaktadır.⁴⁴⁸ Önceki başlıkta belirttiğimiz hamamlar ise sosyalleşme mekanlarının başında gelmekteydi. Bunun yanı sıra ev ziyaretleri, düğün şenlikleri, mesire gezintisi, alışverişe gitme başlıca kadınların eğlence hayatının başında gelir.⁴⁴⁹ Ancak Doktor, hamam dışında Osmanlı’da kadınların toplulukta gerçekleşen eğlencelere katılmasını da çok nadir olarak değerlendirir. Hatta yeğeni bu tür eğlencelere katılan köylü bir adamın elinde asasıyla bağırarak onu aradığını ve bu sebepten dolayı köyde kötü isimle anılacağını düşündüğünü söyler. Doktor buradan köylülerin dahi eğlenceye katılamadığını ancak Fransa’da olsaydı tüm genç kız ve erkeklerin bu tür eğlencelere katılabileceğini ifade eder.⁴⁵⁰

Osmanlı’daki kadınlar konusunda Leydi Hester, Doktor Meryon gibi düşünmez. Ona göre Müslüman ülkelerdeki Türk kadınları her ne kadar örtünüp haremlere kapatılsa da Avrupa’da salonları arşınlayan kadınlardan daha az aktif değildir. Aynı zamanda inatçıdırlar. Alınıp satılan ve salt olarak efendisine boyun eğmek zorunda kalan mekanik varlıklar olarak görülen köleler de dahi durum aynıdır. Hatta bunu

⁴⁴⁶ Meryon, **Travels**, c. II, s. 221; Müzeyyen Altunbay’ın seyyah Oliver’den yaptığı alıntıya göre kadınların anne olarak elde ettikleri haklar, eş olarak elde edeceklerinden fazladır. Bu sebeple en büyük hayalleri çocuk doğurmaktır; bkz. Altunbay, **a.g.m.**, s. 58.

⁴⁴⁷ Montagu, **a.g.e.**, s.53; D’ohsson, Fontmagne ve Olivier gibi diğer seyyahlar da benzer söylemlerde bulunur; bkz. Evren, Can, **a.g.e.** s. 98-100.

⁴⁴⁸ Fanny Davis, **Osmanlı Hanımı**, YKY yay., İstanbul, 2006, s. 149-162.

⁴⁴⁹ Garnett’e göre eğer kadının eşi sofu ya da kıskanç değilse bu tür eğlencelere katılabiliyordu. Genele bakıldığında eşten izin almak sadece formaliteydi; Garnett, **a.g.e.**, s. 518-519.

⁴⁵⁰ Meryon, **Travels**, c. II, s. 325-356; Benzer yorumları Fanny Davis de yapar; bkz. Davis, **a.g.e.**, s. 149-154.

kanıtlamak için Sultan'ın haremde bulunan ancak daha sonra Cezayir'deki dayılardan birine satılan Çerkez bir kızın öyküsünü anlatır.⁴⁵¹

3.3.6. Osmanlı'da Erkekler

Hester'in ve Doktor Meryon'un Osmanlı'da erkeklere dair gözlemleri yalnız Türklerle sınırlı kalmaz. Yolculukları sırasında gezip gördüğü ülkelerdeki farklı milletten kişilere dair izlenimlere de kitapta değinilir. Ancak seyyahın Lübnan'a yerleştiği dönemde buradaki Arap erkeklerini de yakinen fırsatı inceleme bulması onlara dair daha detaylı bilgi aktarımını mümkün kılar.

Hester'e göre gerçek bir Türk, karakter olarak her ne kadar erkeksi ve sert olsa da iyi kalplidir. Güvendiği kimselere karşı da anlaşılması son derece kolaydır. Türklerin sabırlı ve centilmen olduğunu düşünen seyyah, her zaman onların görgüsüz, eğitimsiz Avrupalı konsüllere karşı nasıl tahammül gösterdiklerini anlamadığını belirtir.⁴⁵² Doktora göreyse Müslümanlar, dünyadaki en sakin, ihtiyatlı insanlardır ve onları tecrübeli filozoflar olarak tanımlar.⁴⁵³ Ancak Meryon'un ve Hester'in Türk erkekleriyle ilgili genel yorumları her zaman bu kadar olumlu değildir. Osmanlı'yı çaprışik düzenin olduğu despotik ülkelerden biri olarak addeden Meryon, Osmanlı halkını da bu tarz ülkelerde var olan hükümetin gereği kurallara uymayan insanlar olarak tanımlar. Ona göre insanların esas bağıllığı kendilerinin üstünde yer alan kişilere duyduğu korkuyla gelişir. Bu sebeple kendilerini güçlü hissetmek için kendilerinden daha altta olanlara karşı kural tanımazlar.⁴⁵⁴ Bu konuyu pekiştirmek için Hester'den örnek verir. Suriye'de yanında çalışan hizmetçilerden bahsederken Hester, hepsinin ancak dayak ve tehditle işlerini yaptıklarını ve aradıkları muamelenin de bu olduğunu çünkü hiçbirinin iyilik ve güzellikle işlerini yapmadıklarını anlatır. Ona göre tiranlıkla yönetilen orta doğu topraklarında insanlar ancak boyun büktürecek kişilere saygı duymaktaydılar.⁴⁵⁵

⁴⁵¹ Çerkez kız kendisini satmaya çalışan paşayı tokatlar; Meryon, **Memoirs**, c. I, s. 208-209.

⁴⁵² Meryon, **Memoirs**, c. I, s. 60; Esasen 19.yy'daki seyahatnamelerde Türklerin daha çok olumlu yönleri üzerinde durulur; bkz. Şahin, **a.g.e.**, s.389- 393.

⁴⁵³ Meryon, **Travels**, c. I, s. 55.

⁴⁵⁴ Meryon, **Memoirs**, c. III, s. 132-133

⁴⁵⁵ Meryon, **Memoirs**, c. II, s. 131-136 ; Hester Akka kuşatmasına katılan Mustafa Paşa'nın nasıl zeki ve ne kadar acımasız olduğunu anlatır s.136-137'de.

Türklerin iş ahlakıyla ilgili olarak anlatılanlar da içler acısıdır. İş konusunda Türklerin vahşi bir hayvandan yalnızca biraz daha iyi olduğunu, bir işi yaparken uyuşuk bir şekilde hareket ettiğini ancak tehdit ve bağırma ile hızlanmaya, harekete geçmeye başladıklarını belirtir. Kendi haline bırakıldığı zaman ise bir köpek gibi çömelir. İngiltere'deki hizmet işinde bulunan kişilerle mukayese dahi edilemeyeceğini, Suriyeli hizmetçilerin yalnızca onlara görev verildiği takdirde iş yaptıklarını onu bitirdikten sonra ise pipolarına sarılıp dedikoduya başladıklarını ve buldukları ilk yerde uzanmaya başladıklarını ifade eder. Ertesi gün ona öğretilen işi yapacağını ümit etmenize rağmen yapmaz, aynı şeyleri tekrar tekrar söylemeniz gerekir. Bu kişileri doğuştan hırsız ve yalancı kabul eden Meryon, utanmaları olmadıklarını azarlandıkları zaman asla tepki vermeden yalnızca intikam için plan yaptıklarını da ifade eder. İşlerinden ve kaldıkları yerlerinden mahrum bırakılacaklarını hissettiklerinde ise işlerine daha sıkı sarılırlar ancak bu da geçici süreliğinedir.⁴⁵⁶

3.3.7. Sağlıkla İlgili İzlenimler

19.yy'ın ilk yarısına gelindiğinde Osmanlı'nın her bölgesinde var olan sistematik bir sağlık düzeninden bahsedilemez. Bu dönemde II. Mahmud tarafından bizatihi başlatılan tıp okullarının açılması, karantina uygulaması, çiçek aşısı yapılması gibi sağlıkla ilgili düzenlemeler bulunsada bunlar daha çok İstanbul ile sınırlı kalmış; diğer bölgelere tam olarak ulaşmamıştır.⁴⁵⁷ Suriye bölgesinde ikamet eden ve burayı müşahade fırsatı bulan Meryon'a göre, doktor ve hastane sayıları ise son derece yetersizdir. Sağlık sistemindeki bu yetersizlik de insanların tedavi olmak için alternatif tıp arayışını zorunlu hale getirir. Doktora göre hiçbir işe yaramayan ancak Osmanlı

⁴⁵⁶ Meryon, *Memoirs*, c. II, s. 146-147.

⁴⁵⁷ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, YKY Yay., İstanbul, 2002, s. 187-190; Gönül Güreşsever Cantay, "XIX. Yüzyılda Kurumlaşma ve Hastahaneler 1", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, Sayı:1, 2013, s. 108-126; Prof. Erdem Aydın, "19.Yüzyılda Osmanlı Sağlık Teşkilatlanması", *OTAM*, Sayı: 15, 2004, s. 187-190; 19.yy'da sağlık alanındaki gelişmeler için ayrıca bkz. Necati Çavdar, Erol Karcı, "XIX. Yüzyıl Osmanlı Sağlık Teşkilatlanması'na Dair Biyografik Bir Deneme", *Turkish Studies*, c.9, 2014, s.258-260; Yıldırım Yavuz, Batılama Dönemi Osmanlı Sağlık Kuruluşları, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, cilt.: 8, sayı:2, s.123-142.

halkının şifa bulmak için tatbik ettiği birtakım uygulamalar vardır. Bu kısımda başta bu uygulamaların hangileri olduğunu inceleyip sonrasında seyahatleri sırasında şahit oldukları hastalıkların bölgesel olarak nasıl değiştiğine bakacağız.

Batı’da doktorların ve sağlık alandaki modern tekniklerin, kuruluşların yerini Doğu’da bitkilerle ilgilenen birtakım kimseler ve bu kimselerin kullandıkları şifalı otlar alır. Kimyon ve anason kaynatarak ya da hacamat yaptırarak birçok hastalığa şifa buldukları gibi⁴⁵⁸ doktorun şaşkınlık içerisinde anlattığı bazı sıra dışı yöntemler de tedavi amacıyla kullanılmaktadır. Cebel-i Lübnan’da omzunda çıkık olan bebeği bileğinden tutup döndürerek kolunun oturtulması, boğaz ağrısı olan birinin boğazına bağladığı cep mendiliyle yüzü siyaha dönene kadar kendi boğazını sıkarak iyileşmeye çalışması uyguladıkları yöntemlerden bazılarıdır.⁴⁵⁹

Hacamat, Suriye halkının tedavi amacıyla kullandığı diğer yöntemlerdendir. Doğu’da hacamatın bizzat berberler tarafından icra edildiğini ifade eden doktor,⁴⁶⁰ bahar ayı geldiğinde kendilerine gelen insanlardan kol, bacak ve iki omzunun arasından neşter ya da hacamat ile kan aldıldıklarını belirtir. Yılın ilk sıcaklarında kanın kabarmasıyla artışa geçen iltihaplı hastalıkların önlenmesi sebebiyle yapıldığı da bilinir diyen Meryon, işlemin uygulanışı hakkında da bilgi verir. Doktor işlemi uygulayan kişilerin jiletle çizik attığını, daha sonra ucunda delik bulunan boynuza benzer bir cisimle de kanı oradan emerek çıkardıklarını ifade eder.⁴⁶¹

Hacamat dışında cerrahi müdahaleler gerektiren durumlarda ise yine berberler ön plana çıkmaktadır. Kırık, çıkık, hacamat dışında ameliyat da yapabilen berberler, Hester’e göre Avrupa’daki medikal doktorlardan çok daha iyidir. Hatta bununla ilgili düşünceleri top mermisiyle kaval kemiği parçalanan bir Arnavut asker üzerinden anlatılır. Askerin bacağına kaybetmesi üzerine orada bulunan bir Türk berber, askere

⁴⁵⁸ Meryon, **Travels**, c. I, s. 279.

⁴⁵⁹ Meryon, **Memoirs**, c. II, s. 338; mendil tedavisiyle bir adamın birkaç gün içinde nasıl öldüğüyle ilgili anekdot ise diğer ciltte geçer; bkz. Meryon, **Memoirs**, c. I, s. 212-213.

⁴⁶⁰ İngiltere’deki sağlık imkanlarını yaşamaya karar verdiği Lübnan’da bulamayan Hester, Doktor Meryon olmadığı sırada burada doktor gibi hareket eden berberlere kendini tedavi ettiriyordu. Hatta 1838 yılında Sayda’ya gelen ve vebaya yakalanma endişesi taşıyan hacı kfilesinin de Frenk doktorlar yerine bu berberleri seçmeleri noktasında tavsiyede bulunmuştur; bkz. Meryon, **Memoirs**, c. III, s. 222.

⁴⁶¹ Meryon, **Travels**, c.II, s. 224-225.

köpekten alınan bir kaval kemiği takar ve adam küçük deformite dışında eskisi kadar faal olur.⁴⁶²

Doktor, Osmanlı'nın 19.yy'daki sağlık kuruluşlarını, insanların sağlık durumunu, tedavi yöntemlerini incelerken gezdiği bölgelerde yaygın olan hastalıklara da değinmeyi unutmaz. Her bölgenin iklim koşulları, hava durumu, yer şekilleri, kültürel gelenekleri vb. etmenlerden dolayı tecrübe ettikleri hastalıkları farklıdır. Suriye'den Palmira'ya yaptığı yolculuk sırasında Levant'ta bağlarla, bahçelerle çevrilmeyen yerdeki insanların sağlıklı olduklarını ancak Hama, Trablus, Şam gibi bahçeleriyle meşhur olan bölgelerin halkının da ateşli hastalıklarla mücadele ettiğini gözlemlediğini söyler. Hatta bazı durumlarda yanlış tedavi sonucu ateşin ölümcül şekilde neticelendiğini belirtir. Palmira'da çok fazla kirlilik ve fakirlik olmadığından insanlar ciddi sağlık sorunlarıyla karşılaşmaz. Ancak çıplak toprak üzerinde uyudukları için romatizma, tozlu yollardan, kirli mendil ve kumaşlardan dolayı körlükle sonuçlanan göz iltihaplanması görünür.⁴⁶³

Bu dönemde Suriye bölgesinde görülen hastalıkların başında veba, kuduz gelse de Doktor, Halep'te başlayan Bouton adı verilen bir temriye, uyuz ülseri hastalığından da bahseder. Mr. Bruce gruptan ayrılıp Halep'e gitmeye karar verdiğinde Hester bu hastalığın getirdiği endişeden dolayı yollarını ayırır. Bouton hastalığı uyuz gibi özellikle yüzü etkileyen ve yara izi bırakan bir hastalıktır.⁴⁶⁴

⁴⁶² Ancak Hester'in sevinç içinde anlattığı bu hikâyeye Doktor Meryon inanmaz, ona göre köpek Müslümanlara göre necistir ve dokunmadıkları bir hayvanla ne olursa olsun temas etmek istemezler; bkz. Meryon, **Memoirs**, c.III, s. 31-33.

⁴⁶³ Meryon, **Travels**, c. II, s.141-144; XIX.yy'da Osmanlı'ya gelen bir doktorun, W.Wittman'ın hastalıklarla ilgili anlatıları için bkz; Şahin, **a.g.e.**, s. 279-282.

⁴⁶⁴ Meryon, **Travels**, c. I, s. 351.

SONUÇ

Seyahat kavramı genel olarak yeni yerler görme, keşfetme, farklı kültürlerle tanışma gibi naif emelleri barındırsa da tarihe baktığımızda farklı amaçlara da hizmet etmiş olduğunu görmekteyiz. Özellikle 19.yy.'dan itibaren Osmanlı'nın zayıflamasını fırsat bilen Avrupalı devletler, kendi hegemonyasını doğunun farklı bölgelerinde tesis edip daha fazla güç elde etmek için, gelen seyyahları ve onların seyahatnamelerini bir araç olarak kullanmışlardır.

1810 yılında Osmanlı'ya gelen ve daha sonra burada yerleşme kararı alan Leydi Hester Stanhope de bu seyyahlardan biridir. Yaklaşık otuz yıl kadar kaldığı Osmanlı'da İstanbul, Suriye, Filistin, Mısır, Lübnan gibi birçok ülke ve şehri gezmiş; buraya dair değerlendirmelerini de arkadaşlarına ve İngiliz siyasetinde etkin olan isimlere yazdığı mektuplarla iletmiştir. İlettiği bilgiler salt kendi gözlemlerine de dayanmaz. Dedesi William Pitt gibi Osmanlı'da tesis ettiği casusluk sistemiyle ülkenin her yerinde vuku bulan olaylar hakkında bilgi sahibi olur. Dük Wellington, General Oakes edindiği bilgileri paylaştığı isimlerden bazılarıdır. Bu durum, vefatından birkaç yıl öncesine, Kraliçe'nin kendisine bağlanan maaşı kestiği zamana kadar devam eder. Bu tarihten sonra ise Hester'in söylemleri değişir; hatta kendisini İngiliz vatandaşı olarak dahi görmediğini ifade edecek hale gelir.

Hester, hayattayken Osmanlı'ya dair yorumlarını ve mektuplarını kitaplaştırmak istese de bunu vefatından sonra doktoru Charles Meryon gerçekleştirir. Seyahatnamelerden ve hatıratlardan oluşan *Memoirs of Lady Hester Stanhope* ve *Travels of Lady Hester Stanhope* adlı altı ciltlik eserde, seyyahın biyografisinden, gözlemlerine; şahsi mektuplarından, bölgedeki olaylar hakkındaki yorumlarına kadar birçok detaya yer verir. Eserde, seyyahın incelemelerine ek olarak Doktor Charles Meryon'un olaylar hakkındaki yorumları, seyahat ettikleri yerlere dair değerlendirmeleri de mevcuttur.

Kitabın yazılış amacı salt olarak İngiliz bir kadın seyyahın biyografisini sunma iddiasında olsa da Osmanlı'ya dair içerdiği malumatlar açısından çok değerlidir. Hayatının yaklaşık son 12 yılını Lübnan ve Suriye bölgesinde geçiren seyyahımız, yalnızca bu bölgeye dair gözlemlerini değil; 1810-1839 yılları arasında Osmanlı

genelinde vuku bulan siyasi, sosyo-kültürel, dini olaylara da değinir. Osmanlı'da gayrimüslimlerin zaman içinde değişen statüleri, II. Mahmud dönemi reformları ve diğer ülkelerle ilişkileri; Lübnan'da vuku bulan siyasi değişimler, isyanlar, Dürzi liderler arasındaki çekişmeler, önemli devlet adamları hakkındaki yorumlar eserde bahsi geçen konuların bazılarındandır. II. Mahmud döneminde vuku bulan reformların taşraya inmeyip yalnız başkentle sınırlı kalması ise seyyahın bu değişiklikleri bizatihi müşahade etmesine fırsat sunmaz. Ancak kendisinin uzun yıllar ikamet ettiği Suriye bölgesinde Kavalalı Mehmed Ali Paşa ve oğlu İbrahim Paşa eliyle yapılan değişimler, kitapta daha detaylı bir şekilde yer almaktadır.

Her seyahatname onu kaleme alan kişinin görüşlerinden bağımsız olarak değerlendirilmese de seyyahın müşahade ettiği halkın değerlerine ne kadar tarafsız yaklaşacağı; içinde yetiştiği kültür, aldığı eğitim, mensup olduğu din gibi farklı etmenlere bağlı olarak değişmektedir. Bunların yanı sıra yazarın mensubu olduğu devletle, ziyaret ettiği millet arasındaki ilişkiler de bu tarafsızlığı etkileyen diğer unsurlardandır. Bu minvalde tezimizde Osmanlı'ya dair yapılan değerlendirmelerin müellifleri Lady Hester ve Doktor Meryon olduğu için ikisini ayrı olarak ele almamız gerekmektedir.

Hester Stanhope, İngiliz siyasetinde aktif olan ve Hristiyan dinine mensup bir ailede yetişse genel olarak yazdığı mektuplarda ve yapmış olduğu değerlendirmelerde Osmanlı halkına karşı objektif bir tutum içinde olmuş; mutedil bir tavır sergilemiştir. Dayısının İngiltere Başbakanlığı yaptığı dönemde Osmanlı ile geliştirilen olumlu ilişkiler onun notlarına da yansır. Her zaman Sultan Mahmud'un yanında olduğunu belirtir.⁴⁶⁵ Bu, Kavalalı Mehmed Ali Paşa ve oğlu İbrahim Paşa ile iyi başlayan ancak devlete isyan etmelerinden sonra bozulan ilişkisinde de görülür. Bu dönemde diğer seyyahlar arasında yaygın olan Müslümanların barbar, cahil olduğuna dair yakıştırmalar onun söylemleri arasında yoktur. Osmanlı kadınlarına dair yargıları olumludur. Esas olarak hayatının son yıllarında İngiltere hükümetine ve Hristiyanlara

⁴⁶⁵ 1 Ağustos 1838 yılında Lord Palmerston'a yazmış olduğu mektupta da bunu açıkça belirtir; bkz. Meryon, **Memoirs**, c. III, s. 278-281.

karşı tutumunda değişme yaşanır. Hristiyanlara karşı güttüğü husumet, yorumlarındaki ön yargılı tutumlarında görülür.

Kitap ne kadar Hester Stanhope üzerinden şekillense de seyahatnamede yalnızca onun yorumları yer almaz. Doktor Meryon'un Osmanlı'daki kadınlara, erkeklere ve özellikle Müslümanlara dair değerlendirmeleri daha fazladır. Diğer Avrupalı seyyahlar gibi kadınları mahkûm olarak gören doktor, onların örtünmelerini, haremdede yaşamalarını, erkeklerle mesafeli olmalarını vs. her şeyi baskı olarak görür. Bazı konuları şahsi algılaması yaptığı değerlendirmelerdeki objektifliğini etkiler. Kadınların örtünmelerini dahi sadece gayrimüslim erkeklerin bakışlarından kaçınmak için olduğunu söyler. Mensubu olduğu dinin taraftarlarını koruma gayreti içinde olduğu yazdıklarında sezilir, ona göre Müslümanlar Osmanlı'da Hristiyanları her zaman hor görmektedir. Doktor, aynı zamanda kitabında yer verdiği anlatılarda kullandığı kaynaklar açısından da eleştirilebilir. Bilginin kimden ve nasıl geldiği onun için önemli değildir. Cezzar Ahmed Paşa hakkında yer verdiği anlatıları, Paşa'nın baş düşmanlarından öğrendiği hikâyeler üzerinden şekillendirir. Ayrıca Doktor, verdiği bir dipnotta, kitabında ele aldığı bilgilerin gün gün üzerinde bırakılan izlenimlerin neticesinde yazıldığını ve zamanla ülkeyi ve insanlarını tanıdıkça düşüncelerinin değiştiğini belirtir. Böylelikle kendisinin de ifade ettiği gibi verdiği bazı bilgilerde hata payı olduğunu kabul etmemiz, doktorun anlattığı her meselenin mutlak doğru olarak sunulmadığını bilmemiz açısından da önemlidir. Tüm bunların yanı sıra doktorun gözlemleri neticesinde diğer seyyahlar tarafından yanlış algı oluşturularak verilen bilgileri düzeltme gayreti içinde olduğunu da eklemeliyiz. İlki *Diary of a Tour Trough South India, Egypt and Palestine* kitabında İngiliz seyyah Sir Digby Mackworth'un, paşalardan birinin kadınlarını izlemek için havuz yaptırdığını ve emrettiğinde kadınların birbirlerine su atarak eğlenirken onları izlediğine dair verdiği malumatla ilgilidir. Doktor, verilen tüm bu bilgilerin hatalı olduğunu, Osmanlı'daki kadınların soğuk suda asla banyo yapmayacaklarını, en fakir kişinin bile ya evindeki banyoda ya da kamu hamamlarından birinde yıkanacağını söyler.⁴⁶⁶

⁴⁶⁶ Meryon, *Travels*, c. II, s. 222-223.

Hester'in bölgeye geldiği tarihte seyyahlar arasında casus ve misyonerlerin sayısı göz ardı edilmeyecek kadar çoktur. Hepsinin amacı inandıkları dini doğruları ya da idealleri halkı empoze ederek mensup oldukları devlet adına çalışmaktır. Benzer iddialar Hester üzerinden de değerlendirilebilir. Osmanlı'ya geldiği tarihten itibaren edindiği bilgileri İngiltere'den tanıdıklarına yazması, tuttuğu casuslardan Osmanlı'nın ileri gelenleri hakkında bilgi toplatması, devrin ileri gelen siyasileriyle iyi ilişkiler geliştirmeye çalışması onun İngiliz devleti adına çalışan bir ajan olabileceği ihtimalini barındırdığı gibi bölge halkı üzerinden Hristiyanlığı yayarak İngiliz hakimiyetini kurmaya çalışan bir misyoner olduğunu da düşündürmektedir. Hester'in de bunlardan biri olup olmadığını tespit etmek elimizde bulunan kaynak metinler çerçevesinde zor görünmektedir. Kitabı yazarken seyyahın hoşlanmayacağı hiçbir şeyi kitaba almadığını belirten Doktor Meryon'a göre Hester daha sağlıklıyken tomarlarca mektup yaktırmış ve kimsenin okumasını istemediği belgeleri imha etmiştir. Ancak bulunduğu konum itibarıyla kendisinin misyonerlik faaliyetleri içinde olmadığını ifade etmemiz yanlış olmayacaktır. Lübnan'a yerleştiği dönemde yanında Müslüman hizmetçileri çalıştırması ve onların neden hala Hristiyan olmadığına dair arkadaşlarının sorularına "Buraya kimsenin dinini değiştirmeye gelmedim." şeklinde yanıt vermesi bunu destekler niteliktedir. Tüm bunların yanı sıra kendisinin Lübnan siyaseti noktasındaki etkinliğini, üst düzey yetkililerle ilişkisini ve kurduğu casus ağıyla bilgiye erişimini düşünürsek yalnızca Osmanlı'yı ziyarete gelen bir masum seyyah olmadığını da söyleyebiliriz.

Askeri, siyasal, sosyal, kültürel birçok değişimin yaşandığı ve Osmanlı'nın zayıflayarak Avrupalı devletlerin hedefi haline geldiği dönemde birçok seyyah bu topraklara gelmiştir. Geliş amaçları, Osmanlı'yı gözlemleme ve gezi yazılarını kaleme alma nedenleri farklı olsa da kendi devletlerinin yargılarını ya da ön yargılarını taşıyor olmaları ve döneme dair kaynaklık ediyor olmaları açısından ortaktırlar. Tarih çalışmaları konusunda son derece öneme haiz seyahatnamelerin Türk Akademiyası'nda kullanımı ise yeterli değildir. Çalışmamız sırasında belirttiğimiz gibi seyyah hakkında hiçbir Türkçe esere, makaleye ya da yazına denk gelmedik. Dönem hakkında yazılan diğer seyahatnamelere baktığımızda benzer sorun yine karşımıza

çıkılmaktadır.⁴⁶⁷ Her ne kadar seyahatnamelerin tarih yazımında kaynak olarak kullanılmasında artış olsa da Batı’da olduğu gibi incelenip değerlendirilmesi konusunda halen eksik kaldığımızı göstermektedir.

⁴⁶⁷ Kitapta sıklıkla alıntısı yapılan Volney, Burkhardt, Wood and Dawkins, Prens Pückler Muskau, Sligo Markizi, 18. Ve 19. yy ’da Osmanlı’yı ziyaret eden ve seyahat yazıları neşreden isimlerden yalnızca bazılarıdır.

KAYNAKÇA

- ABUİZZEDDİN, Nejla M. : **“The Druzes: A New Study of Their History, Faith and Society”**, E.J Brill, Hollanda.
- AKARLI, Engin Deniz : **“The Long Peace: Ottoman Lebanon, 1861-1920”**, London-New York, 1993”.
- AKÇURA, Yusuf : **“Osmanlı Devleti’nin Dağılma Devri (XVIII ve XIX. Asırlarda)”**, Ankara, 1988.
- AKGÜNDÜZ, Ahmed : **“İslam Hukukunda Kölelik-Cariyelik Müessesesi ve Osmanlı’da Harem”**, OSAV, İstanbul, 1995
- AKGÜNDÜZ, Ahmed : **“Tüm Yönleriyle Osmanlı’da Harem”**, Timaş Yay., İstanbul, 2011.
- ALİAOĞLU, Alpaslan : **“Osmanlı Şehri”**, SDÜ Fen Edebiyat Fak. Sos. Bilimler Dergisi, 2016, Sayı: 38, s. 220.
- ALTAN, Ebru : **“Sur”**, DİA, c.37, İstanbul, 2009.
- ALTUNBAY, Müzeyyen : **“16. Ve 19. Yüzyılları Arasındaki Yabancı Seyahatnamelerde Osmanlı Devleti’ndeki Kadın Algısı”**, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 41, 2015, s.59.
- ALTUNDAĞ, Şinasi : **“Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı: Mısır Meselesi 1831-1841”**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.
- AMOİA, Alba, Knapp, L.Bettina : **Great Women Traveller Writers: From 1750 to the Present**, The Continuum International Publishing, New York, 2006

- ANDRADE, Nathanael : “Zenobia: Shooting Star of Palmyra”, Oxford University Press, USA, 2018
- APAK SEVÜKTEKİN, Melek : “Osmanlı Dönemi Kadın Giyimleri”, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara, 1997.
- ARSLAN, Hatice : “Başlangıcından Günümüze Arap Aleviliği- Nusayrılık”, **Mizanu’l Hak İslami İlimler Dergisi**, sayı:1, 2016, s. 101-111.
- ASELİ, Kâmil Cemil : “Kudüs”, DİA, c.26, Ankara, 2002.
- ATLIOĞLU, Yasin : Lübnan’da Din ve Siyaset: Dürzi Liderlik Örneği, **Akademik Orta Doğu Dergisi**, c. IX, sayı: 2, 2015, s.7.
- ATTERIDGE, A. Hilliard : Joachim Murat: Marshal of France and King of Naples, London, Methuen & Co, 1911.
- AYDIN, Erdem : “19.Yüzyılda Osmanlı Sağlık Teşkilatlanması”, **OTAM**, Sayı: 15, 2004, s. 187-190.
- AYKURT, Çetin : “Padişah- Halk Buluşmasını Temin Eden Törenlerden Birisi: Cuma Selamlığı”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, sayı: 16, 2001, s.201-204.
- AYTAŞ, Gıyasettin : “Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler ve Nusayrılık (1745-1920)”, Ankara, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, 2010.
- BAĞIŞ, Ali İhsan : “III. George Dönemindeki İngiltere’nin Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Ekonomi Siyaseti”, 1760-1815, Türk-İngiliz İlişkileri 1583-1984, Ankara 1985.
- BAĞLIOĞLU, Ahmet : “Orta Doğu Siyasi Tarihinde Dürziler”, Ankara Okulu Yayınları, 2018, Ankara.
- BAŞARAN, İsmail : “Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlerin (Hristiyan ve Yahudi) Statülerinin Din Özgürlüğü Açısından Değerlendirmesi”, Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Sayı: 18, Nisan 2019.

- BELL, Gertrude Lowthian : The Letters of Gertrude Bell, Penguin Books, İngiltere, 1939.
- BERKES, Niyazi : “Türkiye’de Çağdaşlaşma”, YKY Yay., İstanbul, 2002.
- BEYHAN, Mehmet Ali : Cabi Tarihi, Doktora Tezi, İstanbul, 1982.
- BOSTAN, İdris : “Ba’lebek”, DİA, c.5, İstanbul, 1992.
- BRAUDE, Benjamin, Lewis, Bernard : “Osmanlı Devleti İçerisindeki Hristiyanlar ve Yahudiler”, Akademik Araştırmalar Dergisi, 2000, Sayı: 4-5.
- BROOKE, John : “King George III,” Constable, London, 1985.
- BRUCE, Ian : “The Nun of Lebanon”, Collins, London, 1951.
- BUZPINAR, Tufan : “Lübnan”, DİA, 2003, Ankara, c.XXVII.
- BUZPINAR, Tufan : Suriye ve Filistin’de Avrupa Nüfuz Mücadelesinde Yeni Bir Unsur: İngiliz Misyonerleri (19.yy), İslam Araştırmaları Dergisi, sayı: 10, 2003.
- CANTAY, Gönül Güreşsever : “XIX. Yüzyılda Kurumlaşma ve Hastahaneler 1”, **FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, Sayı:1, 2013.
- CERASİ, Maurice : **Osmanlı İmparatorluğu’nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygurlığı ve Mimarisi**, YKY yay., İstanbul, 1999.
- CEZAR, Mustafa : “Mufasssal Osmanlı Tarihi”, Güven Yayınevi, c.V, İstanbul, 1971, s.2832-3.; Yusuf Akçura, Osmanlı Devleti’nin Dağılma Devri (XVIII ve XIX. Asırlarda), Ankara, 1988

- CHATTY, Dawn : “Dawn Chatty, The Bedouin in Contemporary Syria: The Persistence of Tribal Authority and Control”, **Middle East Journal**, c: 64, sayı: 1, 2010, 29-49.
- CHISHOLM, Hugh : “Charles Stanhope”, Encyclopaedia Britannica, Vol XXV, Encyclopaedia Britannica, Inc., New York, 1911
- CONDER, Lieut, Kitchener : “The Survey of Western Palestine”, The Committee of The Palestine Exploration Fund, London, 1881
- COTTERMAN, William Woods : “Improbable Women: Five Who Explored The Middle East”, Syracuse University Press, New York, 2013
- COURTNEY, William Prideaux : “Charles Stanhope”, Dictionary of National Biography, Elder Smith and CO., London, Vol 54, 1898
- CRAVEN, Lady Elizabeth : A Journey Through the Crimea to Constantinople,, London, 1789.
- CROUTIER, Alev Lytle : “Harem: Peçeli Dünya”, Yılmaz Yay., İstanbul, 1990
- ÇAVDAR, Necati, KARCI Erol : “XIX. Yüzyıl Osmanlı Sağlık Teşkilatlanması’na Dair Biyografik Bir Deneme”, **Turkish Studies**, c.9, 2014, s.255-286.
- DALGAKIRAN, Sayın : “Tarihi Cevdet’te İslam Mezhepleri II: Dürzilik ve Nusayrilik”, Ankara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, sayı 21, Erzurum
- DAVIS, Fanny : “Osmanlı Hanımı”, YKY yay., İstanbul, 2006
- DERİNGİL, Selim : “II. Mahmud’un Dış Siyaseti ve Osmanlı Diplomasisi”, İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1990
- EMECEN, Feridun : “Cezzar Ahmed Paşa”, DİA, 1993, İstanbul, C.VII

- EVREN, Burçak, Can, Dilek Girgin : “Osmanlı Kadını ve Yabancı Gezginler”, Ray Insurance Co., İstanbul, 1996
- FAHMY, Khaled : “Kavalalı Mehmed Ali: Osmanlı Valiliğinden Mısır Hükümdarlığına”, Vakıfbank Kültür Yay., İstanbul, 2020
- FAHMY, Khaled : “Paşanın Adamları: Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Ordu ve Modern Mısır”, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Çev. Deniz Zarakolu, İstanbul, 2010
- FAROQHI, Suraiya : **Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?** Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2003.
- FAROQHI, Suraiya : **Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam: Orta çağdan Yirminci Yüzyıla**, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2010, s. 301-302.
- FERWERDA, Frank Fokke : “Osmanlı İmparatorluğu’nda 1819-1919 Yıllarında Misyoner Seyyahlar”, Kebikeç Dergi
- FRITZE, Ronald H. : “Egyptomania: A History of Fascination, Obsession and Fantasy”, London, Reaktion Books, 2016
- GARDINER, Samuel Rawson : “Encyclopaedia Britannica”, Vol XI, Encyclopaedia Britannica, Inc., New York, 1911
- GARNETT, Lucy M. J : “Türkiye’nin Kadınları ve Folklorik Özellikleri”, Oğlak Yay., İstanbul, 2009,
- GAUTIER, Antoine : “Drogmans, Diplomates et Ressortissants Europeens Aupres de la Porte Ottomane”, İstanbul, 2013
- GOODRICH, Samuel Griswold : “Lives of Celebrated Women”, Rand and Mann, Boston, 1849
- GOTTHEIL, Richard : “Diodatus”, The Jewish Encyclopedia, c.4, New York, 1906

- GÖRGÜN, Hilal : “Kahire”, DİA, c.24, İstanbul, 2001
- GRAVES, Philip P. : **İngilizler ve Türkler**, 21.Yüzyıl Yay., Ankara, 1999, s.1-12.
- GÜLER, Mustafa : “Cezzar Ahmed Paşa ve Akka Savunması”, Çamlıca Basım Yay., İstanbul, 2013
- GÜNEŞ, Gülcan Avşin : “Osmanlı Devleti’nin Gayrimüslimlere Bakışı ve Klasik Dönem Millet Sistemi”, SKAD, cilt:1, sayı: 2, 2015
- GÜNEŞ, Mehmet : “Osmanlı Devleti’nin Gayrimüslim Tebaaya Yaklaşımında Dönemsel Değişimler”, Tarih ve Gelecek Dergisi, Aralık 2017, c. III.,
- GRAINGER, John D. : “Seleukos Nikator: Constructing a Hellenistic Kingdom”, Routledge, 1990
- HAGUE, William : “William Pitt The Younger”, Alfred A. Knopf, New York, 2005
- HAİM, Ruth Ben : İsrail Hakkında Gerçekler, İsrail Enformasyon Merkezi, 2008, İsrail
- HALABI, Maha : “The Life and Travels of Lady Hester Stanhope”, (basılmamış yüksek lisans tezi), Beyrut Amerikan Üniversitesi, Lübnan
- HAMEL, Frank : Lady Hester Stanhope: A New Light on Her Life and Love Affairs, Cassell and Company, London, 1913
- HARMAN, Ömer Faruk : “Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri”, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005.
- HENTCH, Thierry : “Hayali Doğu”, Metis Yay., İstanbul, 2016.

- HİTTİ, Philip K. : “History of Syria: Including Lebanon and Palestine”, Macmillan and Co Ltd, London, 1951.
- HİTTİ, Philip K. : **The Origins of the Druze People and Religion**, Andesite Press, 2017.
- HOFMAN, Yitzhak : “Mısır Yönetimi Altında Suriye ve Filistin’in İdaresi (1831-1840)”, **İlmi Araştırmalar Dergisi**, İstanbul, 2001, s. 183-204.
- HOGARTH, David George : “Baalbek”, Encyclopaedia Britannica, Vol III, Encyclopaedia Britannica, Inc., New York, 1911.
- İPŞİRLİ, Mehmet : “Cuma Selamlığı”, DİA, İstanbul, 1993, c.VIII.
- JACOBS, Joseph : “Herod I”, The Jewish Encyclopedia, c.6, New York, 1906.
- JEFFERY, George : A Brief Description of The Holy Sepulchre Jerusalem And Other Christian Churches in The Holy City, Cambridge University Press, England, 1919
- KALLEK, Cengiz : “Bulak”, DİA, c.6, İstanbul, 1992.
- KARABULUT, Mustafa : “Osmanlı İmparatorluğun’da 19.Yüzyılda Değişim Süreci, Sosyal, Kültürel Durum”, Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 2016
- KARATAŞ, Dr. İhsan : Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlerin Toplum Hayatı (Bursa Örneği), Gökkubbe Yay., İstanbul, 2020.
- KEFELİ, Emel : “Alphonse de Lamartine”, DİA, c. XXVII, Ankara, 2003.
- KENANOĞLU, Macit M. : Osmanlı Millet Sistemi: Mit ve Gerçek, Klasik Yay., İstanbul, 2017.

- KOÇU, Reşat Ekrem : “Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü”, Sümerbank Kültür Yay., Ankara, 1967.
- KONAN, Belkıs : “Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumuna İlişkin Bir Değerlendirme”, AÜFHD, Sayı: 64, 2015.
- KUTLUOĞLU, Muhammed Hanefi : “İbrahim Paşa, Kavalalı”, DİA, İstanbul, 2020, c.XXI.
- KUTLUOĞLU, Muhammed Hanefi : “Kavalalı Mehmed Ali Paşa”, DİA, c.25, 2002, Ankara.
- LAMARTINE, Alphonse de : “Voyage en Orient, Pagnerre-Hachette-Furne, Paris, 1845.
- LAYBOURN, Keith : British Political Leaders: A Biographical Dictionary, ABC-CLIO, California, 2001.
- LEWIS, Bernard : “İslam Dünyasında Yahudiler”, Akılçelen Kitaplar Yay., Ankara, 2018.
- LEWIS, Bernard : “Doğu’ya Giden Bazı İngiliz Seyyahları”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Sayı:2, 1984, s.247-249.
- LEWIS, Bernard : **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, TTK Basımevi, Ankara, 1988.
- LÖSCHBURG, Winfred : **Seyahatin Kültür Tarihi**, Dost Kitabevi Yay., Ankara, 1998, s. 102-103.
- LUTSKY, Borisoviç : **Arap Ülkelerinin Yakın Tarihi (16.yy.’dan 20.yy’a)**, Yordam Kitap, İstanbul, 2011.
- MOMEN, Moojan : **Shi’i İslam: A Beginner’s Guide**, Oneworld Publications, London, 2016, s.81-84.

- NORTON, R. : “Lebanon”, **The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World**, Oxford University Press, New York, 1995, c. II, s. 475.
- ORHONLU, Cengiz : **Osmanlı İmparatorluğu’nda Aşiretlerin İskanı**, Eren Yay., İstanbul, 1987, s.113.
- PALABIYIK, M. Hanefi : “M. Hanefi Palabıyık, Dini İnançları ve Özellikleri Bakımından Nusayrilik”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 2010, sayı: 54.
- PHILIP, Thomas : “The Farhi Family and the Changing Position of the Jews in Syria, 1750-1860”, *Middle Eastern Studies*, Taylor and Francis Ltd, Vol XX, no: 4.
- POWERS, Tom : “The Church of the Holy Sepulchre: Some Perspectives From History, Geography, Architecture, Archaeology, And The New Testament”, *Artifax*, 2004-2005, Israel.
- PRICE, Thomas : “The Literary Remains of The Rev. Carnhuanawc”, Vol II, London, Longman & Co, 1855.
- ROGAN, Eugene : **Araplar: Bir Halkın Tarihi**, Pegasus Yay., İstanbul, 2017.
- ROSEBERY, Lord : “Chatham: His Early Life and Connections”, Harper, New York, 1910.
- SAID, Edward : “Oryantalizm”, New York, Panteon, 1978.
- SANDER, Oral : “Anka’nın Yükselişi ve Düşüşü: Osmanlı Diploması Tarihi Üzerine Bir Deneme”, İmge Kitabevi Yay., Ankara, 2016.
- SCHIFFER, Reinhold : **Oriental Panorama: British Travellers in 19th Century Turkey**, Rodopi, Amsterdam, 1999, s. 151-157.
- SHAW, Stanford : “Osmanlı İmparatorluğu’nda ve Türkiye Cumhuriyeti’nde Yahudiler”, Kapı Yayınları, 2008, İstanbul.

- SHAW, Stanford : Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, E yay., 2017, s. 62-64.
- SİNANOĞLU, Abdülhamid : “Nusayrilerin İnanç Dünyası ve Kutsal Kitabı”, Esra Yay., 1997.
- SMITH, Dorothy J. : “Queen Hester”, University of Pennsylvania Press, Amerika, 1968.
- SMITH, William : “Dictionary of Greek and Roman Geography”, Boston, Little, Brown and co, Boston, 1854.
- SONAT, Dr. Ramazan : “El Aneze Aşireti Ekseninde Birinci Dünya Savaşı’nın Gölgesinde Devlet-Aşiret İlişkisi ve Yansımaları Üzerine Bir Tarih Kritiği”, **History Studies: International Journal of History**, 2018, c.10, sayı: 4, s.167-187.
- SONYEL, Salahi R. : “Osmanlı Devleti’nin Yıkılmasında Azınlıkların Rolü”, TTK, Ankara, 2014.
- SPEAKE, Jennifer : **Literature of Travel and Exploration: An Encyclopedia**, Vol. II, Fitzroy Deaborn Publishing, New York, 2003.
- STANHOPE, Ghita : The Life Of Charles Third Earl Stanhope, Longmans, Green and CO., London, 1914.
- STANHOPE, Wilhelmina Powlett : “The Life And Letters of Lady Hester Stanhope”, London, John Murray, 1914.
- SÜREYYA, Mehmed : “Sicill-i Osmanî”, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yay., c.V, İstanbul, 1996.
- ŞAHİN, Gürsoy : “İngiliz Seyahatnamelerinde Osmanlı Toplumunu ve Türk İmaji”, Gökkubbe Yay., İstanbul, 2017.

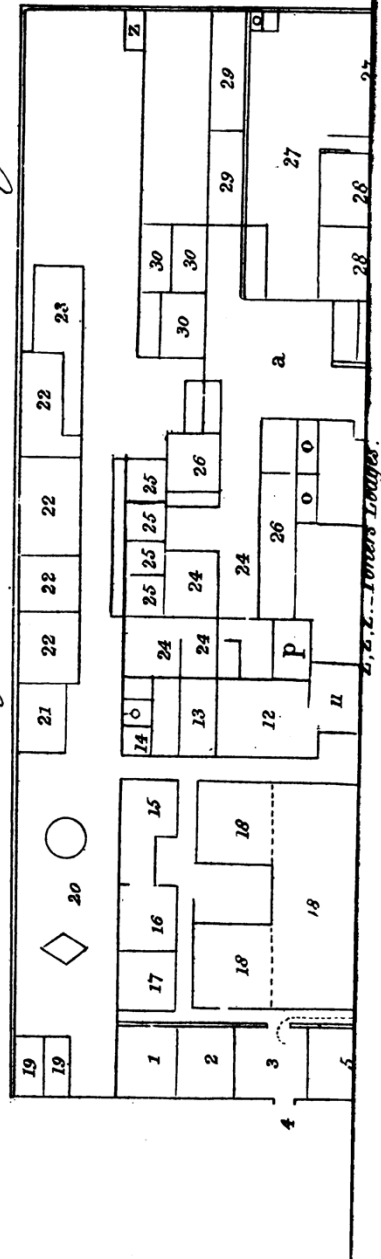
- SEZEN, Tahir : “Osmanlı Yer Adları Sözlüğü”, Ankara, Sistem Ofset, Bas., Yay., 2017.
- ŞENZEYBEK, Aytekin : “Başlangıçtan Günümüze Dürzilik”, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 31, 2011.
- ŞENZEYBEK, Aytekin : “Orta Doğu Siyasi Tarihinde Dürziler”, Ankara Okulu Yayınları, 2018, Ankara.
- TEKİNSOY, Yunus Emre, Hanılçe, Murat : “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türkiye’de Misyonerler ve Faaliyetleri”, Kitabevi Yay., İstanbul, 2008.
- THOMAS, Northcote Whitbridge : “Demonology”, Encyclopaedia Britannica, Vol XIII, Encyclopaedia Britannica, Inc., New York, 1911, C. VIII.
- TOMAR, Cengiz : “Sayda”, DİA, c.36, İstanbul, 2009.
- TÜRKAN, Ahmet : Anahtarını İki Müslüman Ailenin Koruduğu Kilise: Kıyamet Kilisesi, Milel ve Nihal Dergisi, 2013, Cilt 10, Sayı:2.
- UÇAR, Zofie : XIX. Yüzyıldaki Avrupalı Seyyahların Gözüyle Osmanlı Kıyafetleri Üzerine Bazı Tespitler, Journal of Modern Turkish Studies, c.X, sayı: 4, 2013
- ULUÇAY, Ömer : Ömer Uluçay, Arap Aleviliği: Nusayrilik, Gözde Yay., Adana, 1996.
- ÜNEN, Uğur : XVIII. Yüzyılda Osmanlı İdaresinde Rodos Adası”, (basılmamış yüksek lisans tezi), Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, 2013
- ÜNVER, A.Süheyl : “Türk Hamamı”, Belleten Dergi, 1973
- VAUGHAN, Agnes Carr : Zenobia of Palmyra, Garden City, New York, 1967

- YALÇINKAYA, Alaaddin : “III. Selim ve II. Mahmud Dönemleri Osmanlı Dış Poitikası”, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002
- YAVUZ, Yıldırım : Yıldırım Yavuz, Batılaşma Dönemi Osmanlı Sağlık Kuruluşları, **ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi**, cilt:: 8, sayı:2, s.123-142.
- YILMAZ, Özgür : “Osmanlı Şehir Tarihleri Açısından Yabancı Seyahatnamelerin Kaynak Değeri”, Tarih İncelemeleri Dergisi, Sayı: XXVIII/2, 2013
- WATNEY, John Basil : “Travels in Araby of Lady Hester Stanhope”, Gordon Cremonesi, London, 1975
- WERRY, Eliza F : “Personal Memoirs and Letters of Francis Peter Werry”, Charles J. Skeet, London, 1861
- : “Pückler-Muskau, Hermann Ludwig Heinrich”, Encyclopaedia Britannica, Vol XXII, Encyclopaedia Britannica, Inc., New York, 1911

EKLER

EK I: Lady Hester'in Cebel-i Lübnan'daki (Joun)Evi⁴⁶⁸

Ground Plan of Lady Hester Stanhope's Residence at Joun.

L. E. L. - T. Jones's Library.
London. Published by H. Colburn, 25 St. Martin's St.

⁴⁶⁸ Meryon, *Memoirs*, c.I, s.87.

EK II: Lady Hester'in Borçlandığı Kişiler⁴⁶⁹

LIST OF LADY HESTER LUCY STANHOPE'S DEBTS.

Year.	Month.	Creditors' Names.	Spanish Dollars.	Piasters.	£.	Per Cent.
1823	June 28	Dumarni	...	26,467		25
1824	January 21	Anhory (Christian) . .	1,000	...		25
	April 25	Dublsany (Christian) .	...	6,000		25
	July 14	Amzlar (Jew)	...	16,000		25
	October	Moses Levi Cone . . .	...	4,255		£10 per annum.
1825	September	Hannah Zacca (Christian)	...	9,000		25
	September	Homsy (Christian) . .	5,250	...		25
	September	Mariani (Armenian?)	...	24,000		5000 p. for 6 months
	September	Vondiziano (Greek) . .	1,500	...		20
1826	September	Girius Umbyd	...	7,294		
1827	October	Shaykh Omar (Turk)	...	50,000		
		Abd el Rahman (Turk)	...	40,000		
		Laurella (Italian), paid	...	5,000		
		Naldini, Dr. (Italian)	...	8,000		
		Convent	...	3,000		
		Ali Aga (Turk) . . .	...	3,000		
		Shaykh's wife (Druze)	...	20,000		
		Miss Williams . . .	...	...	500	
		Doctor	...	...	50	

⁴⁶⁹ Meryon, *Memoirs*, c.I, s.354.

EK III : Lady Hester Stanhope Erkek Kıyafetleriyle Ata Binerken⁴⁷⁰

⁴⁷⁰ Meryon, *Memoirs*, c.I.

EK IV: Doktor Meryon'un çizimiyle 19.yy'da Dürzi kadınlar⁴⁷¹

⁴⁷¹ Meryon, *Travels*, c.I, s. 345.